Lagenieda

and

[illegible]

[illegible]

Veliko Berilo

in

Pogovorilo.

Veljajo zvezane v platnenem herbtu 34 kr

V Beču, 1856.

Troškom c. k. prodavnice šolskih knjig.

V javnih šolah se je, ako ministerstvo uka in bogočastja izjeme ne dovoli, samo predpisanih, s štempelnom šolsko-knižnega prodaja zaznamovanih bukev poslužiti. Tudi ne smejo višje cene biti, kakor je na pervem listu postavljena.

1. Juterne sonce *).

1. Tema po noči zemljo pokriva, in vse počiva, tiho kakor v smertnem spanju. Spanje in smert ste si brat in sestra. — Dan napoči, juterna zarja se po gorah cedi, in vse oživi, kar leze in gre.

---

*) Pozor! Visoko ces. kr. ministerstvo uka priporoča, naj se v šoli pervega odreda serce učencov oživi za Boga in véro, za cesarja in domovino; za resnico in pravico ogreje. K temu načinu služi naj Malo berilo. V drugem odredu naj se učencom glava izbistri, izjasni razum in razcvetó blage dušne močí, naj mladina svoj sveti poklic spoznà, in pa namen toliko in takih božjih stvari po svetu. V izobraženje glave, pa tudi v obširneji omiko serca naj služi ovo: Berilo in pogovorilo v naj potrebnejših rečéh. Samo čitati, pogovarjati se z učenci pa ne, bilo bi vodo žejnemu s sitom zajemati, okno zabijati in pa temo v šolo nositi. Mladini naj sije sonce modre spoznave, naj pije željna duša čisto vodo zdravega nauka. Za to je šola.

Kakor pa daja le sonce zemlji toploto in luč, tako daja šoli pravega razsvetlenja in omike pomoč samo Bog — Jezus Kristus, nebeški ljubej otrok; in kakor je bila blagoslovljena hiša Egipčana, v koji je Jožef gospodaril, tako bo blažena le tista šola, v kteri bo Jezus vsakega nauka začetek in konec. Bratje! to učite, tako storite, in bote živeli vi, in vaši učenci. Amen!

*

2. Milo juternico zvoni in budi verne k božji časti. Sonce izza gor prisije, mrak iz doline beži, in vse stvari se po soncu ozirajo, ktero jim daja toploto in luč. Veselo ptice pod nebom pojó, pisano rože po polju cveto, ribice plavajo po vôdi; tudi deca po trati skakljajo, kajti je mlado jutro veselega dné. — Oh kako lepo je to! — Ali ni, kakor bi vsemogočni Bog vsako jutro vnovič svet stvaril? — Jeli nam Stvarnik ne prižgé luči, naj bi spoznavali božje stvari, kako so dobre, kako lepe, in za nje hvalili Očeta, ki nam jih da? —

3. Tema nevednosti tudi deco pokriva, dokler se ne zavé, in ne poduči. Matere in pa očeta nauk je otroku juterna zarja; podučenje v šoli je mladenču in mladenčici življenja luč. Hočeš lepo jutro imeti, ne smeš sonca zaležati — ne šole zamuditi. Sonce juterne nam sije samo kratek čas na dán, in kdor dolgo spi, ga zamudi; zamujenega časa pa ni nazaj.

4. Ljubo sonce ves svet obsija, in vsako stvar osvetli; tudi mi imamo spoznavati mnogoverstne stvari, dobrote božje. Bodimo še tako pridni in pazni, vsih darov božjih le spoznali ne bomo; toliko jih je. Štejmo po zemlji listje in travo, gledajmo po vôdah ribe, po planinah zverino, perutnino po gojzdih, po hlevih domačo

živino — premislimo červov in mergolinov nepreštevilni roj, na jasnem nebu svetlih zvezdic neizmerni broj, bodemo se čudili toliki mogočnosti božji, ter hvalili Boga, kteri vse ohrani in nam vse da v hasek in veselje. To, o človek, je tvoj poklic! *)

5. Sonce romeno hodi junaško svoj pot, in se na večer milo po hribih ozira, poprej ko svoj tek dokončaje za gore gre. Tako otroci rastejo in se postarajo, ter zavživajo, česar so se v mladih letih naučili. Sedaj je setva, nekdaj bo žetva. Kdor po malem séje, bo tudi po malem žel; kdor pa obilno séje, ter se prav pridno uči, bo na svoje stare dni obilno dobrega žel. Tudi serec in babela gledata rada v svoje mlade dni nazaj, ker je mladost živlenja sladkost, ako se modro in pa pošteno zavživa.

6. Prídejo oče, doidejo mati iz daljnih krajev domu, veselo jim deca naproti gredó, rekoč: Ljubi atej! draga mama! ka ste nam prinesli dobrega? — Skoraj skoraj bo došel tudi Oče nebeški po nas: zdaj bo ovega, zdaj bo unega zaklical; v kratkih letih bo vse k sebi vzel. Kaj pa nam bo dal? Kar si bodemo zaslužili; kar človek seje, to bode žel. Deca!

---

*) Kaj je človekov poklic?

dokler nam sije sonce juterno, brez utrudenja pridni bodimo; sonce juterno nam sije samo kratek čas na dan.

2. Modróst.

1. Ni na svetu boljšega blaga, ni nobena stvar tako draga, kakor je sveta modróst. Ona, mladih dni lepota, je tudi starosti dragota; njo oskerbi si, mladost!

2. Modrih naukov se učiti, sveto čednost si svojiti: to mladini da modróst. Ona se nam ne postara, tudi tat za njo ne mara; večna je njena vrednóst.

3. Bode enkrat vse minilo, nas posvetno zapustilo, nam ostane še modróst. Tam med angeli častila se modróst bo, in delila nam nebeško visokóst.

3. Sv. Lovrenc Justinian in njegova nevesta.

Svetemu Lovrencu Justinianu, nade polnemu mladenču plemenitega rodu v Benetkah, se je prikazala, kakor nam sam pripoveda, v podobi častitljive device božja modróst. Svetleje od sonca je bilo njeno obličje, prijazne nje besede, s kojimi je nagovorila mladenča, rekoč: „Pokaj se daš motiti posvetnim

stvarem, preljubí moj, in jim svoje serce dajaš, veselja in miru pri njih iskaje? Le jaz imam, česar ti želiš; pri meni najdeš stanoviten mir in naj slajše veselje že na ovem svetu. Blagor ti, če mene izvoliš v svojo nevesto.“

„Kdo sí pa ti, nebeška prikazen?“ mladeneč veselo zamaknjen popraša. Pohlevno mu ona odgovori: „Jaz sim božja modrost, Očeta nebeškega izvoljena hčer. Včlovečila sim se ljudi izveličati; in kdor mene najde, živlenje najde, in bo izveličanstvo od Gospod Boga prejél. Juternja, kojo tebi prinesem, je svete védnosti čisto zlato, in moja lastina je vesela večnost v svetem raju Najvišega.“ To izgovorila, in zginila je; njegovemu sercu pa je sveto željo zapustila po božji modrósti. Od veselja in ljubezni mu je serce gorelo vse žive dni do te nebeške nevéste, ktero je iskal in srečno našel. Izrastel je imeniten mož, dušni pastir, in je sedaj svetnik v nebesih.

Mladenči! deklice! si ne bomo izvolili ravno te svete družice tudi mi? — Ona bodi naša družica — naša vodila sveta modróst!

I. Spoznava sveta.

4. Popis zemlje sploh.

§. 1. Bog je svét k svoji časti stvaril, in nam zemljo v prebivališče dal. Vidno nebo s soncom, z mesencom, in zvezdami brez števila, in pa zemlja s svojimi stvarmi se beli svét zôve, veličastna dvorana božja, ki nam Stvarnikovo vsemogočnost in modrost očitno kaže.

§. 2. Zemlja, na koji bivamo, je terdo oblo, neprezorna krogla, ki v zraku plava, in se vsako léto enkrat okoli sonca—vsakih 24 ur pa krog svoje osi osuka. Ona stran, ktera se k soncu oberne, ima dan, nasprotna ima noč; kajti zemlja svojo svetlobo od sonca dobiva. Da je zemlja okrogla, naj se nam ravno ne vidí, nam ljudje príčajo, kteri so zemljo obhodivši se iz enega kraja (ravno) po morju podali, in so (ravno) od nasprotne strani na pervi kraj

1) V koliko dneh je Bog svet stvaril? — Zakaj je Bog svet stvaril? —

došli; kar bi ne bilo mogoče, ako bi zemlja ne bila okrogla. Tudi se lohko sami prepričamo, kako na veliki ravnini hribje, drevje, stolpi in hiše nam vproti rastejo kakor iz globovine; kar bi ne bilo, naj bi vsa zemlja ravna bila.

§. 3. Suhe zemlje je le četerti dél, ki ima visoke gore in globoke doline; tri déle zemlje voda pokriva, in se v morje, jezera, reke, potoke in vire ali studence delí. Voda je velika božja dobrota za piti, za umivati in za kuhati. Brez vode bi sterneno ne rastlo na polju, bi se travniki ne zelenili, bi ne rodilo drevje po sadunosnikih. Kako malo pa vodo obrajtamo, dokler je obilno imamo! Le kadar od dolge suše zemlja razpokana po dežu zeva, polje vene in drevje omaguje, ljudje in živina veliko žejo terpé, prosimo Boga za pohlevnega deža.

§. 4. Suha zemlja se razdeli v pet velikih délov sveta. Pervi je Europa, v kojem mi bivamo; drugí se imenuje Azia, v kterem je bil pervi človek stvarjen, in nam Izveličar rojen. Tretji dél se zove Afrika, kder je naj hujša vročina. Četerti dél je Amerika, ktero je verli mož Krištof Kolon léta 1492 našel. Nam je ravno nasproti, in ima noč, kadar je pri nas dan. Peti dél se veli Australia

ali Oceania, otokov množina, koje so v novih časih barkovci našli. Pervi trije razdélki zemlje se zovejo stari — poslednja dva novi svét. Naša Europa je sicer naj manjši pa naj lépši, in do sedaj tudi naj srečnejši dél sveta, v kojem je pojás ali podnebje *) naj bolj zdravo, zemlja naj gorše obdelana, ljudje naj bolj omikani ali izobraženi, in svéta véra naj bolj razširjena. Žalibože, da veliko Europejcov to svojo sréčo premalo spozná in obrajta!

§. 5. Svét razdelimo v štiri poglavitne strani. Oberni se v kraj, kder se nam zjutrej sonce prikaže, imaš pred seboj vzhod ali jutro, — za seboj zahod, zapad ali večer, — na desni poldne ali jug — na levi polnoči ali sever. Učeni možje so razmerili zemljo v 360 stopov (gradov). Vsaki stop ima po 15 nemških milj. Zemlja ima, za obhoditi nje krog, 5400 nemških milj. Naj višji gore na zemlji so kakor zerna peska na krogli, naše jezera so kakor kaplje na vedru vode. Tako velika je, pa vendar ni veča od pike v širjavi stvarjenja! —

§. 6. Ljudi na zemlji črez en tisuč ali tavžent milionov živí, ki razne podobe, svoje različne šege in verozakone imajo, in mnogoverstne jezike govoré. Veliko ljudi je po svetu

---

*) Klima.

omikanih in podučenih, pa še veliko več divjih, ki v temi nevere in krivovere živé, in še Stvarnika svojega prav ne poznajo. Najde se sirovih narodov, pri kojih ljudi kakor pri nas živino prodajajo, pa divjakov, ki clo človeško meso jedó. Omikane ljudstva poljsko delo in živinoreja redi, divjake pa ribji lov in lov zverine. Rokodelstvo in obertnija ste le pri omikanih ljudéh domá.

§. 7. Ljudje, kteri po enih krajih v družbi živé, se imenujejo ljudstvo, p. austrianske ljudstva. Ljudje, kteri en jezik govoré, se imenujejo skupej narod, p. slovenski, nemški narod. Dežela, v koji smo rojeni ali prebivamo, je rojstna ali materna dežela, očetnjava ali domovina; njeni prebivavci so med seboj deželjani ali domorodci, in rodoljubi, ako svoj rod ne le v besedi, marveč v djanju ljubijo. Kakor razni so pa po svetu ljudje, ter ni človek človeku clo enak, smo saj vsi otroci Očeta nebeškega, bratje in sestre med seboj, naj se pošteno ljubimo in drugi drugim pomagamo, k časni sreči in v izveličanje večno.

5. Popis Europe.

§. 1. Imamo obraze ali podobe zemlje, ktere imenujemo zemljevide, v kojih vidimo

lice zemlje, morja, jezér, hribov in dolin, rek, kraljestev in dežela, to da v lični, mali postavi. V zemljevidih se meri podoba zemlje po dolgem s čertami navzgor, po širokem s čertami poprék, da se najde, pod kterim stopom ali zobom bivamo. Po tem računu je Austriansko med 42. in 51. stopom ali zobom severne strani. Na zemljevidu se lice suhe zemlje v dve plati razdeli, na pervi je stari svet, Azia, Afrika in Europa; na drugi plati je novi svet, Amerika in Australia. Spodobi se od vsakega dela sveta kaj vedeti.

§. 2. Europa je naj manjši del sveta. Ljudje so beli, marljivi in zastopni, kraji zdravi in rodovitni. Europejci so po večem kristiani, pa tudi Židovi in Mahomedanci. Prebivavcov Europa blizo 255 milionov ima. Po jeziku je naj več Slovanov; po tem so Nemci, Angleži, Lahi, Francozi, Španjoli, Vogri, Turki, Gerki, i. t. d. Potreba nam je naj poprej svojo ljubo domovino, austriansko cesarstvo, spoznati, v ktero nas je Bog postavil, naj bi srečno živeli, in se za veselo večnost pripravljali.

§. 3. Austriansko cesarstvo ima 12,237□ milj prostora, in broji nad 38.333,000

1) Poglej: obraz cele zemlje v dveh polokroglah, ki se v Ljublani dobi.

stanovnikov, ter je za Rusovskoj naj vekša deržava v Europi. Vse deželе austrianske so v srednem, zdravem podnebju, in imajo mejaše v sončnem vzhodu Rusijo in Turčijo, od juga Turčijo in jadransko morje, papeževe deržave, vojvodini Modeno in Parmo, pa sardinsko kraljestvo; v zahodu Sardinio, Švajcarsko in Bavarsko, od severja Saksonsko, Prusko in Rusovsko. Mnogo kronovin (dežél austrianske krone) je; one so: spodnja Austrianska, ktere poglavitno mesto je Beč ali Dunaj, v kojem prebiva 477,876 stanovnikov. Beč ima 36 predmestij, 13,745 hiš, veliko verlih poslopij, učilišč in blagotvornih napráv. Zgornja Austria, v kteri je glasno mesto Linc na desnem bregu Dunave. Salcburžka kronovina, v kteri je Salcburg glavno mesto, in sedež nadškofa. V teh kronovinah je beseda nemška.

§. 4. Štajerska vojvodija se razdeli v tri kroge. Poglavitno mesto je Gradec, ki ima 50,000 prebivavcov. Mariborg in Bruk sta sedeža krogov. V mariboržkem krozi po

---

4) Kako se imenuje naša domovina ali očetnjava? kako naše cesarstvo? — V kterem delu sveta je? — Ktere dežele so našej sosede? Iz kterih krajev nam sonce vstaja — zahaja? — po zimi — po letu?

slovensko govorijo, v unih dveh pa nemško. Vojvodija Krajnska, ktere poglavitno mesto je Ljublana, v kterem 15,000 ljudi prebiva. Po Krajnskem sploh slovensko govoré. Koroška vojvodija ima poglavitno mesto Celovec, kder 12,600 ljudi prebiva. Beseda je po krajnski strani slovenska, po Tirolski in gornji Štajarski pa nemška. Primorsko-Goriška kronovina ima glavno mesto Terst; po tem je Gorica, sedež nadškofa, blizo Soče. Beseda je po večem slovenska, pa se tudi veliko laško govori, posebno po mestih. Blizo Gorice za teržaškem morjem je stalo staro, imenitno mésto Oglej, kterega je grozovitni Atila, kralj Hunov, šiba božja imenovan, razsúl. Tirolska kronovina za Koroškoj leži, in je silo gorata dežela. V severnem Tirolu, kder je beseda nemška, je glavno mesto Inspruk. V južnem je beseda po večem laška. V tem kraju je imenitno mesto Trident, v kojem se je vseobčen cerkveni zbor od 1545—1563. leta obhajal, in se sveti Tridentinski zbor imenuje.

§. 5. Slovita kronovina Austrianska je Vogersko ali Madjarsko kraljestvo, v kojem so glavne mesta Budim in Pešt, Požun, Ostrogon i. t. d. Kremnica in Ščavnica ste dve kraljevi mésti, v kojih se naj gorše zlato v Europi koplje. V južnih krajih Vogerske je

vojvodina Serbska in temeški Banat, kder so mesta Temešvar, Karlovci in Novisad. Na sončnem vztoku leži Erdelj. Na južni strani Vogerske je kraljevina Hervaška, z glavnim mestom Zagrebom, Slavonska in Dalmatinska. Beseda je v teh kronovinah sploh ilirska; v Dalmacii za morjem se po mestih tudi laško govori.

§. 6. Imenitna kronovina je Češko kraljestvo (Böhmen), v kojem je poglavitno mesto Praga. Beseda je po večini češka, pa tudi po mnogih krajih nemška. Hališko kraljestvo (Galicia, Lodomeria in Bukovina). V Hališki kronovini je glavno mesto Lvov. Beseda je tu poljska. Moravia, kder so znane mesta Berno, v kojem se veliko sukna stori, in pa Olomuc. V tej kronovini je beseda večidel češka.

§. 7. Prelépo kraljestvo je Laško, (italainsko), Benečansko in Lombardia. Glasovite mesta so Milan, Benedke ali Mletke, na otocih v morju zidane; Padova, Verona, Mantova, Videm. Beseda je sploh laška ali italianska. — Vse te kronovine, mnogoterih narodov domovine se kakor sestre deržé, in storé slovito deržavo austrianskega cesarstva, dota našega svetlega cesarja.

§. 8. Vôde po austrianskih deržavah naj

imenitnejše so **Donava**, ktera iz Nemške memo Beča po Vogerskem na Turško teče, in se v černo morje izliva; **Moldava** ali Veltava in Laba na Češkem, **Tisa** na Vogerskem. Po Štajarskem teče **Mura** memo Gradca, **Drava** iz Tirola po Koroškem pridere in memo Mariborga na Hervaško gre. **Sava** po Krajnskem pride, na Hervaško gre, in se pri Belemgradu z Donavoj združi. Manjše reke so po Slovenskem **Savina**, ki memo Celja teče, **Kulpa** na spodnjem Krajnskem, **Soča** za laškoj Goricoj i. t. d. Po vseh teh vodah vozijo na parobrodih, ladijah, šajkah in flosih žito, vino, lés in mnogo drugih kupčijskih stvari. Velike **jezera** so na Vogerskem **Blatno** in **Nižidersko** jezero, na Laškem **Komo** in **Lokarno**, na Koroškem **Celovško**, na Krajnskem pa čudno **cirkniško** jezero, ktero po letu vsahne, po zimi pa nateče.

§. 9. **Gore** in planine so po austrianskih deržavah velike; posebno gorati kraji so Tirolski, Salcburški, gorno Štajarsko, Koroško

---

8) Ktere reke in potoki so v našem kraji? Kde izvirajo? kamo tečejo? i. t. d. kako se loči voda od reke — potoka — studenca — studenec od vrelca? Kaj je jezero?

9) Ktere gore — hribe — griče ali holmce poznate

in Krajnsko. Po Laškem in Vogerskem so velike ravnine. Naj imenitnejše planine so na Češkem rudne gore na saksonski, in Kerkonoše na Šlezki meji. Na Vogerskem so velike karpaške gore, na Koroškem, Tirolskem in gornem Štajarskem so visoke planine s svojimi snežniki. Naj viši snežniki so na Koroškem Zvonik, in na Krajnskem Triglav, V sredi slovenskih krajev se razlega košato Pohorje, rodovito pogorje na desni strani Drave, ki ima veliko lesa, železne rude, marmora, pa tudi dobrega vina. Naj rodovitnejše so vesele Slovenske gorice, na kojih žlahna vinska terta raste.

§. 10. Blaga mnogoverstnega Austriansko toliko pridela, in pa tako vrednega, da ni deržave na svetu Austrianski enake. Za tergovino ali kupčijo imamo železnice in druge ceste po suhem, barke in parobrode po vodah, da se blago lohko iz enega kraja v druge pošilja. Zlato in srebro kopljejo na Vogerskem in Erdeljskem, cin na Češkem, svinec na Koroškem, živo srebro v Idrii na Krajnskem. Dobro železo se na Štajarskem in Koroškem

10) Po koterih céstah pri vas vozijo? Kako se loči železnica od drugih cest? Kdo popiše barko? ladijo? i. t. d.

najde. Sol napravljajo posebno v Salcburškem, v gornem Austrianskem in v Veličkí na Hališkem; pa tudi se veliko morske soli iz jadranskega morja dobi.

§. 11. Vina in žita se po Slovenskem in Nemškem v dobrih letinah čez več pridela in v druge kraje prodaja. Poljsko delo, živinoreja, rokodelstvo in obertnija po austrianskíh deželah cvetó. Tudi za šole in za omiko ljudi se skerbi, naj bi srečno in veselo kakor otroci ene velike rodbine živeli, cesarske postave spoštovali, in dopolnili zvesto dolžnosti poštenih deržavljanov.

§. 12. Svitli cesar *), samovladar, naj vekši deželski oblastnik, imajo v Beču svoje ministre, v vsaki kronovini pa svoje namestnike: kakor so cesarski namestniki v Gradcu, v Ljublani, v Terstu, v Celovcu i. t. d. Vsaka kronovina ima svoje kroge in obsege, pa tudi svoje cesarske uradnije, ktere za blagost ljudi, za ljubi mir in za pravico skerbé.

§. 13. Hočemo v lépem miru veselo in srečno živeti, imamo biti svetlemu cesarju iz serca vdani, kakor otroci skerbnemu očetu,

---

11) Po kterih austrianskih deželah gre železnica? Kdo pové naj imenitneje mesta po železnici? Ktere ceste so v našem kraju?

*) Kako imenujemo svitlega cesarja?

pa tudi svoji deželski gosposki pokorni, kakor nas sveta vera uči, ki pravi: „Vsak človek bodi vekši oblasti podložen; zakaj le od Boga je vsaka oblast, in vsi kteri imajo oblast, so od Boga postavljeni. Kdor se tedaj oblasti zoperstavlja, se božji volji zoperstavlja." Rim. 13, 1—2. „Bodite tedaj vsem človeškim stvarem zavoljo Boga pokorni; bodi si kralju, njemu naj vekšemu, ali oblastnikom od njega poslanim v strahovanje hudodélnikov in v hvalo pravičnih. Tako je volja božja, da z dobrimi déli usta zamašite nespametnim in neumnim ljudem, kakor prosti, pa ne kakor taki, kteri imajo prostost v zagrinalo hudobije, marveč kakor služavniki božji." I. Petr. 2, 13—16

§. 14. Duhovska gosposka za naše kraje so, pod naj višim poglavarjem rimskim papežem, nadškofi v Salcburgu in v laški Gorici. Škofi so v Gradcu, v Ljub lani, v Terstu v Celovcu in pri sv. Andreju na Koroškem. Za njimi so dehanti, fajmoštri in njih pomočniki. Vsak kraj ima svoje dušne pastirje, kteri za podučenje, za božjo čast, in za izveličanje vérnih skerbé. — Sveta katolška vera je po austrianskih deržavah naj perva, in katoli-

---

14) Kdo mi vé na zemljovidi pokazati naj imenitneje mesta, vode, gore? i. t. d.

*

čanov naj vekše število; je pa tudi Starovércov, Lutranov in Judov po nekaterih krajih veliko.

6. Naša draga domovina.

1. Vsak pošten človek ima svojo domo. vino, kojo toliko ljubi, da živlenje za njo da, ako je potreba. Naša ljuba domovina je dežela materna, prevesél kraj, kder je naša zibka tekla, kder smo perve rožice brali in lovili pisane metule. — Tudi ptičica svoje gnezdo pozna; kako bi človek svoj rojsten kraj pozabil!

2. Slehern zelen homec ali hrib nas pomni veselih mladih dni, vsak studenc ali vrelc nam pripoveduje od srečnih rajnih časov pretekle mladosti. Travniki zeleni in ledince pisane nam kažejo, kako veselo je svoje dni naše živlenje bilo. Kdo bi svoji ljubi domovini za vse to hvale ne vedel? — kdo s hvaležnim sercom za svojo domovino ne poskerbel?

3. Náša ljuba domovina je pa tudi carovina, v koji srečni bivamo, je dežela, ki nam kruha da, da si ga zaslužimo, je vsak kraj, v kojem smo domá. — Pomagajmo svojemu kraju, kolikor premoremo, naj bo lepše in še gorše prebivališče prave sreče in pa zadovoljnosti. Ne sramuj se svojega kraja, ne naroda,

ne svojega jezika, kterega so te tvoja ljuba mati naučili. Beseda materna je živa priča ljubezni materne; kdor njo zataji, matere vreden ni.

4. Brani svojo domovino, z njoj tudi celo carovino zunanjih sovražnikov, kteri z orožjem prideró hrame in mésta palit; varuj tudi sebe in vse svoje skrivnih zapeljivcov, kteri deželane podpihujejo, na tihem ljudstvo puntajo nad poglavarje, kralje in cesarje, ter strašnega razboja ogenj v streho nosijo. Taki prerokovavci, sleparski oznanovavci stare pravde, so naj nevarneji sovražniki občinske sreče domovine. Svobodo, enakost in bratinstvo oklicujejo, za ubogo slepo ljudstvo pa železje kujejo, da se Bogu usmili!

5. Bog nam daja kralje in cesarje, nam pošilja poglavarje, nam gosposko daja duhovsko in deželsko. Oblasti ni, kakor od Boga. Dobra gosposka je božji dar, huda pa ojstra šiba, koje potrebujemo, če ravno zdihujemo; pokorni moramo biti, dokler je volja božja. Tudi Jezus, božji Sin, je pokoren bil, pokoren do smerti križa, in je svét s tim odrešil, nam izgled zapustivši, da ga posnemamo. — V ognji hiša pogori, v punti pa dežela. Bog nas tega varuj! Varujmo se pa tudi mi, in dopolnujmo dolžnosti do svoje ljube domovine, kakor verli domorodci, jaki domoljubi.

7. Zunanje deržave v Europi.

§. 1. Deržave austrianskim sosede so bavarsko ali pajarsko kraljestvo, koje se solnigraške kronovine derži, in nemško besedo ima. Imenitne mésta so Monakov, Augsburg, Pasovo i. t. d. — Prusko ali prajsovsko kraljestvo, v kojem je glavno mésto Berlin, in beseda v tistih krajih sploh nemška. V pruski Silezii je imenitno mésto Vratislav, beseda česka, poljska, pa tudi nemška umes. V pruski oblasti so tudi zali kraji za Renom, imenitnoj rekoj, ki nekoliko med Nemškim in Francozkim teče. Imenitne mésta so Keln na Renu, Achen, i. t. d.

§. 2. V srédi nemške zemlje so saksonsko, virtemberško in hanoveransko kraljestvo, in več drugih manjših

deržav. Glasovite mésta so v tih krajih Draždani, Frankfurt Manjski, in pa Lipsko, na kojem polju je bila leta 1813 slovita bitka z Napoleonom.

§. 3. Za nemškim morjem je Dania, Švedia in Norvegia. Proti sončnemu zahodu so Holandia, Belgia, in Francozko, v kojem je imenitno mésto Pariz. Za Tirolom na večerni strani je Švajcarsko, za lombardsko deželo pa sardinsko kraljestvo.

§. 4. V spodnem Laškem jesu najimenitnije deržave Toskana, kder je glavno mésto Florencia; in papeževe dežele, v kojih je glavno mésto vsega katoličanstva Rim, in druge imenitne mésta Bolonia, Jakin, Maria Loreto i. t. d. — Za papeževimi deržavami po jugu je napolitansko

kraljestvo, v kojem je Napolje glavno mésto. Gora Vesuv ogenj pljuje, kakor tudi na sicilianskem otoku gora Etna.

§. 5. Pod večernim jugom se francozkih deržav španiolsko kraljestvo derži, v kojem je poglavitno mésto Madrid. Za Španiolskim v zahodu je portugalsko kraljestvo, in glavno mésto Lisabon. — Naj dalje v zahodu je angležko, irsko in šotlandsko (škotsko) kraljestvo, na otokih, v kojem je London naj vekše mésto Europe, ktero šteje čez 2.000,000 stanovnikov. Anglezi so znajdeni ljudje, imenitni tergovci in brodnarji, ki imajo svoje lastine po vsih petih délih sveta.

§. 6. Pod severjem se derži austrianskih deržav rusovsko carstvo, ktero svoje deželе v Europi, Azii in Ameriki

ima, in je naj vekša deržava v Europi. Glavne mésta so St. Petersburg, Moskva, na Ruso-Poljskem pa Varšava. Beseda je po večem ruska, te poljska i. t. d. —

§. 7. Tursko carstvo, nam od jutra in juga, ktero ima svoje dežele v Europi, Azii, in Afriki. Glavno mésto je Carigrad. Druge imenitne mésta so Solun, Edrene, Sarajevo, Travnik i. t. d. Pod Turkom so tudi dežele Serbia, Moldava in Vlahia. Za Turskim leži Gerško, malo kraljestvo, kder so imenitne mésta Atene, Korint i. t. d.

8. Popis ostalih délov svéta.

§. 1. Azia, zibela človeškega roda, v kojem so bili naši pervi starši,

6) Skoz ktere dežèle še gre na Rusovsko — Tursko — Francozko? —

od nas proti jutru leži, in se Europe na Rusovskem derži, je okoli 800,000 štirjaških mil velika, in blizo 690 milionov ljudi ima. V srédi med černim in kaspižkim morjem na gori Ararat je barka Noetova ob času občjega potopa obstala. — V Azii je za srédozemeljskim morjem sveta ali obljubljena dežela, v kteri je božji Sin rojen bil, terpel, umerl in nas odrešil, ktero so nekdaj Kanaan imenovali, zdaj se pa kliče Palestina. Druge slovite dežele so v Azii mala Azia, Arabia, Perzia, India, Japania in veliko kitajsko cesarstvo, Tartaria, in strašne sibirske puste. Velike znane vode ali réke so Eufrat, Tiger, Jordan i. t. d. Imenitne svete gore so Sinaj, Horeb, Libanon, Kar-

mel i. t. d. Tam so svete mésta Jeruzalem, Betlehem, Nazaret, pa tem Smirna, Damask i. t. d. Véliko slovitih starih mést je tako razrušenih, da se njih celo težko najde, p. Babilon, Ninive, Balbek, Palmira i. t. d.

§. 2. V Azii so bile naj poprej umetnosti in učenosti domá, kraji svoje dni lépo obdelani, zdaj so večidél pušče, ljudje malokaj pridni, večidél mahomedanske ali pa druge krive vére. Zverine oroslanov, tigrov, ris in slonov je veliko, tudi velikih in strupnih kač se najde. Keršćanski Azianci so se večidél od svete katoliške cerkve ločili; luč prave vére jim je ugasnila, pa tudi časna in večna sreča jih zapustila.

§. 3. Afrika se Azie derži, leži nam od juga in obseže 530,000□ mil, pa le okoli 110 milionov ljudi v tem délu sveta prebiva, kojega večina je grozovitna puščava, in pa vročina naj hujša. Imenitne dežele so Egipt ali Mizirsko, nekdajna žitnica, čudno rodovita. Potem so deržave Tunizia, Tripolj, Marako in Fec; Algirio zdaj Francozi v oblasti imajo. V tem kraju je staro slovito mésto Kartago stalo, kder je sv. Ciprian živel in za sveto vèro kerv prelil. Bližo tam je bilo mèsto Hipo, kder je sv. Auguštin živel in učil. Sedanje imenitne mésti v Egiptu ste Kairo in Alesandria. Naj imenitneje za nas vodi ste Nil in pa rudeče morje.

§. 4. V Afriki so naj strašneje puščave, v kojih se céle gore pekočega péska nametejo; kraji so nezdravi in večidél suhi. Ljudje, klerim zamorci pravimo, so černi, mahomedunci in neznabogi. Veliko sto jezér teh revnih divjakov se vsako léto polovi in v hudo sužnost poprodá. V Afriki so oroslani, tigri, krokodili, velike kače in drugi grozovitni zmaji domá; veliko krajev znotranje Afrike je nam pa še clo neznanih.

§. 5. Amerika je ravno na drugi plati zemlje, kder ljudje noge ravno k nam derže, in grejo spat, kedar mi vstajamo. Amerika se v južno in severno Ameriko deli, je od vsih krajev v morju. V starih dobravah še veliko divjih Indianov živi; najdeš

pa tudi vsih narodov in jezikov ljudi, bélih in černih, naj več pa bakrastega lica. Anglezi, Francozi in Španiolci imajo v Ameriki svoje dežele; naj več je pa samosvojih, posebno zedinjenih severno-amerikanskih deržav.

§. 6. Naj imenitnejše mésta v severni Ameriki so Vašington, Filadelfia, Boston, Novi-Jork, Cincinati i. t. d. V južni Ameriki so dežele Brazilia, Laplata, Patagonia, i. t. d. V Ameriki so naj visokejše gore, pa tudi naj vekše vode. Amazonska réka je pri iztoku v morje 70 ur široka. Zemlja je rodovita, pa še veliko puste celine in gošČave. Vsako verstnega blaga Amerika ima; od tamo smo dobili

krompir, tobak i. t. d. V Ameriki je veliko zlata in srebra, veliko bogastva, pa uboštva še več.

§. 7. Australia ali Oceania, množina otokov v sredi širokega morja, je od nas pod večernim jugom, naj pozneje najden svét. Veliko otočanov je še tako divjih, da človeško meso jedó, pa tudi bogaboječih kristianov se najdejo lépe kerdela.

9. Popotnikova pésm.

1. Popotnik pridem čez goró, od doma vzamem še slovó; in kamor se okó ozrè, povsod se mi nov svet odprè. Tud' tukaj sonce gre okrog, dolino, vidim, hrib in log; pa sonce naše bolj bliščí, in hrib naš lepše zeleni.

2. Tud tu cvetó cvetličice, po njih šume bučelice; pa naših rož je lepši cvet, bučelic naših slajši med. Skoz mésta hodim in vási, povsod drugač se govori; jaz, ptujc, nikogar ne poznam, in vsred ljudi povsod sim sam.

3. Prijatli se objemajo, pojejo, si napivajo; jaz grem po potu tih mem' njih, vse prazno v persih je mojih. Možé se in se ženijo, veseli so in ukajo; pa meni raste rožmarin le v moji ljubi domovin'.

4. Dežela ljuba, kje ležiš, ki jezik moj mi govoriš? kjer znanci moji še živé, prijatli moji v grobih spé. Zdihujem, prašam vedno: kje? prijatli, k vam želi serce! Perute méti si želim, da k vam domu, ko ptič, zletim.

10. Krištof Kolon in novi svet.

1. Krištof Kolon bil je rojen Lah v Genovi, primorskem mestu, ubogega suknarja sin. Veliko veselje imel je do mornarije, se je po širokem morji vozil in veliko skusil. Po velikem premišlovanju mož bistre glave spozna, da na drugi polovini krogle zemlje imajo tudi suhi kraji biti in ljudje živeti. Sklene se po atlanškem morji podati v zahodne strani nove dežele iskat; ali kaj da premoženja nima!

2. Kolon prosi kralje, kar jih je blizo vedel, naj bi mu pomagali; pa vse njegove prošnje so bile zastonj; rekli so, da se mu le sanja. Poslednič poprosi španskega kralja Ferdinanda, in bogoljubna kraljica Izabela

svoj kinč zastavi, da toliko dnarjev dobi, Kolonu tri barke za daljno pot pripraviti in z vsim potrebnim na sedem let oskerbeti. Veselo Krištof 3. augusta 1492 odrine, in 120 mož ž njim. Nad dva mesca že po širokem morju jadrajo, ter druzega ne vidijo kakor nebó in vodo. Ker dober veter imajo, že 400 mil neznanega morja preveslajo; ali če ravno ptice srečajo in po morju pozemeljske stvari plavati vidijo, suhe zemlje še le ni. Mornarji začnejo obupovati, in nad Kolonom godernjati, rekoč, v koliko nesrečo jih je zapeljal, da bodo morali na morju konec storiti, in suhe zemlje ne bodo vidili več. Hočejo se že oberniti in žugajo Kolona v morje vreči, ako jim ne stori. Kolon

jih toliko potolaži, da še tri dni poterpijo; in če v treh dnevih sveta ne bo, se hoče oberniti.

Tretji dan napoči; celi dan se vozijo, pa nikjer suhega ne ugledajo. Pozno v noč, 11. oktobra, zavpije mornar iz jamborke: „Zemlja!“ Kakor blisk na barke planejo, in od daleč ogenj zagledajo. Kdo popiše njih veselje! — Vsi puntarji pred Kolona pokleknejo, in ga za zamero prosijo, ter mu prisegajo vedno pokorščino. Približajo se kraju, v kojem so luč vidili, za krajem poprimejo, veržejo mačke in na morju prenočé.

Drugi dan, bilo je 12. kozoperska, v čolničih na suho veslajo, pokleknejo,

---

Koliko mescov in dni je bil Krištof Kolon na morji novega sveta iskaje?

*

zemljo kušnejo in hvalijo Boga, da jim je živlenje ohranil. Bil je lep zelen otok, ves z germovjem in lepim drevjem obrašč̌en. Otočani so ga zvali: Guanahani; Krištof Kolon pa križ postavi, špansko bandero vanj zasadi, za pričo da bo španskega kralja, in ga iménuje po španski: San Salvador, po slovenski: Sveti Odrešenik! v zahvalo, da ga je Bog tolike nevaršč̌ine rešil.

Po malem so se prikazali prebivavci, goli, rijave kože, pa černih las, vsi prižani: od daleč stojë, in osupnjivo gledajo nove ljudi. Plahi se niso blizo upali; polagoma so le dohajali in prijemali glaževino in take čač̌e z velikim veseljem v dar, in so imeli Španiole za bogove iz visokih nebés. Viditi, kako se po vojaški snujejo,

osterme; in ko zaslišijo vse, ko bi trenul, ustreliti, od strahu popadajo, poselno ko top zagromi. Za res so mislili, da so bogovi k njim došli, in so jim radi stregli.

Kolon je še več otokov našel, ktere je zahodna India imenoval. Na otoku Kuba je vpervo vidil divjake tobak kaditi, pa ne skoz usta, ampak skoz nosdre. Nabral je veliko zlata, amerikanskega popra, in mnogo dragih, neznanih stvari, kojih še Europejci vidili niso. Tudi 12 Indiancov je seboj uzel in se srečno povernil, ter je 39 svojih mož v Ameriki pustil.

Kralj in kraljica sta Kolona z veliko častjo in veseljem sprejela. Trikrat se je še Kolon po tem v novi svet peljal; ali sovražniki so ga kralju

počernili, kakor bi Kolon novi svet sebi hotel osvojiti. Nedolžnega v železje denejo, in uklenjenega v Španio nazaj pripeljajo. Ako ravno nedolžen spoznan in oproščen, je vendar žalosti umerl, in na smertni posteli ukazal, ga z železjem pokopati. — Tako je nezahvala plačilo sveta; veliko svojim obeča, pa malo dobrega da.

11. Popis morja.

§. 1. Suho zemljo od vsih krajev morje obdaja, zelenkasta, gorjupa, slana voda, ktera ni za piti, tako da mornarji v srédi morja žeje pomerjejo, ako jim sladke vode pomanjka. Malokdaj je morje pri miru, ampak se neprenehoma meži, da se ne usmradi.

§. 2. *Poglavitni oddelki morja so: Severno in južno mrazno ali ledeno morje, kder je veči dél zima in led. Večerno, atlansko morje med Europoj, Amerikoj in Afrikoj. Tiho morje med Azioj, Amerikoj in Australioj. Indiansko morje med Azioj in Afrikoj.*

§. 3. *Nam naj bliže je jadransko morje, ki med Laškim, Hervaškim in Dalmatinskim leži in do Tersta sega. Dalje pod jugom je sredozemsko ali sredno morje med Europoj, Azioj in Afrikoj. Černo morje stoji v Turskem in Rusovskem, v ktero naše velike vode tečejo.*

3) Po kterem morju se pride v Ameriko? — v vzhodno Indio? — v Azio? — Zakaj je nevarneja vožnja po mokrem kakor po suhem?

§. 4. Pod morjom so velike gore in doline kakor po suhem, to da jih voda zaliva. Po enih krajih je morje veliko tisuč čevljev globoko, po drugih pa plitvo, in se zmeriti da. Morje vsakih 6 ur pada, ter veliko čevljev od kraja odstopi; drugih 6 ur pa zopet narašča in hitro nastopi. Padanje morja se odtok, rast pa pritók zôve.

§. 5. Veliko jezerov ljudi na morju živi, kteri v parobrodih in barkah po vseh krajih svéta blago vozijo. Parobrode goni sopuh, druge barke pa veter, hitrejše ko ptica pod nebom leti. Na morju so velike nevarščine, in mornarji ali barkovci si veliko straha užijejo. Resničen je pregovor: Kdor moliti ne zna, naj se na morje podá.

12. Popotnika.

Iz suhe zemlje se popotnik po mokrem v ptujo deželo poda, in se pervopot po nevarnem morju vozi. Lepo vreme in prav veter je bil, sonce prijazno sijalo in barka je gladko tekla po zelenih valovih. Veselo si barkovci pojó, in krog barke morske ribice odskakujejo, kakor bi jim bil kratek čas v tovaršii veslati.

Popotnik na brodu stoji, in se z mornarjem pogovarja, rekoč: „Kako dolgo prijatel že na morji služite?“ Mornar: „Od svojih mladih dni, gospone.“ Popotnik: „Kaj so pa vaš oče bili?“ Mornar: „Tudi barkovec, ko jaz, in so se pred dvajset leti potopili, kajti jim se je barka v silnem viharju zdrobila.“ Popotnik: „Kaj so pa vaš dedek bili?“ Mornar: „Moj dedek so tudi na morju služili, in so utonili v strašnem brodolomu; in ravno tako smert so storili tudi moj preded, kakor sim praviti slišal, kajti se jim je korablja na brodu razklala, in ste prova in kerma broda potonile.“ Popotnik: „Oj prederzni! Kako se upate vi na morje?“

Mornar popotniku reče: „Prijatel, kde pa so vaš oče umerli?“ Popotnik: „Doma na

svoji postelji.“ In kde pa vaš dedej in preded? „Obadva doma na postelji.“ Mornar: „Čudim se, da si upate doma v posteljo iti, v koji so vsi vaši predvamci pomerli.“ — Smert nas najde na potu, kakor doma, na suhem, kakor na vodi; pripravljeni bodimo!

Zastavica ali vganka.

Beri besedo nazaj ali naprej,
Vode veliko pomenim vselej.
Kdo me vganiti vé?

II. Spoznava prirode.

---

13. Priroda in stvari.

§. 1. Po suhi zemlji, kakor po vodah je brez broja mnogoverstnih stvari, kojih množina se narava, priroda ali natora imenuje. Vsaka stvar ima od Boga svoje posebne lastnosti in moči, s kojimi svoj namen doseže, kterega ji je neskončno dobri Stvarnik odkazal. Ena drugi pomaga, se prikaže, premenja in sopet zgine po svojih naravskih postavah, ktere je Bog celi naravi dal, da njega veličasti in človeku hasne. Kdo bi se ne čudil premišlovaje toliko milionov različnih stvari od malega červa v prahu do zalega človeka, od kamena na cesti do romenega sonca na nebu! Kdo bi ne hvalil toliko dobrega Stvarnika!

§. 2. Nektere stvari živé in občutijo, kakor živali; njih množina se zove živalstvo ali živalsko kraljestvo. Druge stvari sicer živé, pa ne občutijo, in se samovoljno po

svetu premikati ne zamorejo, kakor drevje in rastline; njih množina se imenuje rastlinstvo ali rastlinsko kraljestvo. Tretje stvari ne občutijo, ne živé, in se ne premikajo same od sebe, kakor kamenje in ruda; njih množina se pravi rudstvo ali rudno kraljestvo. Te stvari hočemo spoznavati, in pa hvaliti milega Boga, ki nam jih je stvaril, in jih ohrani. Pred vsemi spoznajmo človeka, kteri je krona in gospodar vsih vidnih stvari.

Povedka.

Svoje dni so učitelj svojim učencom pripovedali, kako se vse vidne stvari v trojno kraljestvo razdelé: živali v živalstvo, drevje in rastline v rastlinstvo, kamenje in ruda pa v rudstvo. „V ktero pa človek sliši?“ pitajo školnik svoje šolce? Vse je tiho. — „Kdo vé?“ pobarajo še enkrat. — Šolarček roko povzdigne rekoč: „Človek sliši v nebeško kraljestvo, ker je stvarjen

po božji podobi.“ Ali je prav odgovoril? —

14. Človeško truplo.

§. 1. Perva in naj imenitneja stvar na tem svétu je **človek** stvarjen po božji podobi, venec stvarjenja. Ravno ko sveča je človeško telo, svetla ko luč sta njegov um in pamet. Spodobi se in je potrebno, da dušo in telo prav spoznavamo.

§. 2. **Telo** človeško je duše orodje, s kojim živi, in ga oživlja, da človek svoje déla opravlja. Je telo zdravo, je tudi duša vesela; žaluje duša, tudi truplo medli, ter mu ne diši ne jesti ne piti; tudi počivati ne more. Toliko sta si združena, da nju le smert — pa tudi ona večidel težko razkruši. Telo vidimo in lehko ošlatamo, kajti velikoverstnih terdih in mehkih délov ima. **Duše** sicer ne vidimo, pa jo občutimo, ker život vlada in živi po svojih duhovskih zmožnostih in krepostih.

§. 3. **Truplo** obstoji iz kosti, kit, žilic, iz mesa in kervi. **Kosti** so trupla terde slemena, ktere po vsem telesu razstavljene život deržé, da se ne zdruzgne. **Kite** na sklepih kosti vežejo, da se ena druge močno deržé.

Hrusteci na členkih in gležnih kosti varujejo, da se med seboj ne dergajo. Kosti se po vsem truplu pri 250 našteje, ktere so terdna stava života. Mnogoverstne so kosti, vekše in manjše, kojih nekoliko je po sredi votlih, kakor pišale, po kterih žlahni muzeg teče, jim dajaje živo moč. — Telo se v tri poglavitne déle razloči, kteri so: glava, čok ali trup, in ostali zunajni udi, roke in noge.

§. 4. Glava je visoka čuvavnica, v koji imamo za čelom možgane, sedež uma in pameti. Možgani, spredej veliki in v zatilniku mali, ktere terda lobanja, čepina ali buča krije, se v dve kepi razdelé, iz kterih se kakor iz klobčiča, belkaste néžne tenke nitke po vsem životu kakor mreža snujejo, in jim je živci ime. Po njih občutimo, in se zavémo in gibljemo. Raniš možgane, omedliš, lehko ob pamet prideš, in tudi umerješ. Glavo odevajo lasi, tenke votle cevke, ki v koži svoje koreninice imajo, in se z glavnikom čedno razčesajo. Verh glave je teme, na vsaki strani pa sênci, in zadej zatilnik. Pod čelom so oči, in v sredi nos, po vsakem kraju pa lice, in za licoma ušesa ali uhi; pod nosom pa usta nad bradoj. Vse te očitne dele imenujemo obličje ali človeški obraz, na kojem se človeku veselje ali žalost,

clo misel in želja pogosto pozna, ktero v sercu ima.

§. 5. Usta imajo dve čelusti ali skranji zgorno in spodno, v kojih stoji po 28 do 32 zób. Četirje spredni zobi vsake čelusti se zovejo nožniki, kteri jedila odrezujejo ali odgrizajo; za nožniki so 4 ojstri podočniki, v kotu je 20 pložnovatih, tumpastih kotnikov, kteri hrano zmučkavajo in pomiljajo. Srečen je, kdor ima zdrave, čerstve zobe, da lehko živež dobro zgriza in prežveka, kar posebno zdravju tekne. Torej je potreba zdrave zobe varvati, ne premerzlega piti, ne pregorkega jésti, ne gristi preterdih reči; pa tudi zobe po vsakem obedu izmiti je dobro.

§. 6. Trup ali čok na vratu glavo nosi, in persi, kotel, pa herbet obseže. Vrat je toliko gibek, da lehko glavo gibamo in po volji sučemo, pa tudi tako čverst, da veliko težo nesemo. Herbtanec je močen steber ko dob, pa tudi gibek ko terst, in ima 24 herbetnic ali herbetnih koščic, ktere so čudno umetno vložene, v srédi izdolbene in muzga polne. Herbtine se 24 réber derži, po vsaki strani po 12, ki so podolgovate locnate kosti, ktere kakor močen spleten koš serce in pluča obdajajo, in persi storé. Na spodnem koncu herbta se dvoje kuk (kolk) ali kukovic iz

bedernih kosti vzdiga, in bok obdaja, v kojem trebuh leži, kterega sreda je popek. Za bokom je dvoje gnjat ali krač, na kojih sedimo.

§. 7. Zunajni udje so roke, kakor na ramah privezane, in pod ramami pazuhe ali pazduhe. Na herbtu je dvoje pleč, in na plečih dve lopatki ali lopatici, kterih se desna in leva roka deržite. Vsaka roka ima zgorno in spodno cel, naročo ali ramo, kteri se na laktu deržite. Roka ima perstov pet, palec (pavec), kazavec, sredinec, perstinec in mezinec. Vsak perst ima po tri členke, da se lehko giblje; pa tudi svoj rožen noket, da terdneje primemo. Stisnemo perste, naredimo pest, in lehko z njoj peščico dnarja ali persti zagrabimo. Na dlan se nam lehko dnarja našteje. Roke só čudno umetno stvarjene; z njimi si človek svoj kruh služi, in neizrečeno veliko lepih in koristnih reči naredi. Kdo bi hvaležno roke ne povzdigal in hvalil Stvarnika za toliko dobroto zdravih rok!

§. 8. Noge nosijo trup na stegnih, kojim z mesom ob enem bedra pravimo. Na kolenih klečimo; kolen se stopalni pišali in meči deržite. Pod gležnjem je pêta, potplat, in po pet nožnih perstov z nohti. Potplati so toliko žilavi in močni, da vso težo trupla

nosijo. Kdor hoče zdrave noge imeti, naj jih tople ohrani in pa mokrote kolikor mogoče ovaruje.

15. Ozir na človeško telo.

§. 1. Vsi udi človeškega trupla kažejo Stvarnika čudno modrost. V mladih letih so kosti mehke, se pomalem uterdijo, in še le v dvanajstem letu starosti popolnom krepke dorastejo; na stare dni pa če dalje huje slabé, dokler se sopet v prah premene, iz kojega so stvarjene.

§. 2. Kite ali bele žile so našega života zaveze, ki iz mesa rastejo in kosti ovijajo, se nategujejo in kerčijo, ter store, da lehko noge in roke gibljemo, se vsedemo, vležemo in spet vstanemo, ako smo čerstvi in pa zdravi. Gibičnost kit in mišic je velika, tudi močna njih krepóst; pa jih je potreba od mladih lét vaditi in krepčati, da bomo močni in krepki, ne pa puhli ljudjé.

§. 3. Žile so votle cevke, po kojih kerv po celem životu lije. Ciplje ali serčne žile kerv od serca gonijo, kervnice ali kervne žile pa kerv zopet v serce peljajo, in tako kerv po vseh koncih in krajih trupla krog teče.

§. 4. Živci ali čutne žilicė se snujejo iz možganov in iz herbta po dvoje in dvoje po vsem životu, in storé, da čutimo. Ako možgane kaj stisne, ali se živci na kakem udu prerežejo ali prevežejo, človek ne občuti in se ńe zavé. Po živcih se pa tudi gibljemo; za to tisti ud človeškega trupla odrevení, kterega živec se ukonča. Hude strasti ali pregrešne navade, jeza, togota, strah, nečisto djanje, žganje in vse močne pijaće živce slabé in pokvarijo.

§. 5. Koža je človeškega trupla odéja, in brez števila veliko luknjic ima, ki se produšnice ali potnice zovejo. Po njih zrak ali sapo v sebe serkamo, in vodén čad ali sopuh iz kervi potimo. Pod zgornoj kožoj je polt, žlezasta roba, pri nas béla, pri zamorcih pa černa ali bakrasta, ktera se skoz zgorno kožo lešči, in človeku bojo ali barvo daja. Koža, živci in drugi deli života med sebo sklenjeni nam dajo pet počutkov, po kojih občutimo in spoznavamo zunajne stvari.

§. 6. Oči pod čelom so nam okna, da gledamo, in se lepote stvari veselimo. Oko je čedno, zlo občutno jabelko iz mnogo kožic stkáno, ktere kožice svojo mokroto hranijo. V sredi očesa je napeto jedro, v kojem se

zunajne stvari utrinjajo, ktere gledamo. Ako v očesu mokrota usahne ali izteče, človek oslepi. Tudi mrena oko rada preraste in vzame človeku ljubo luč. Stvarnik je oči v koščene, globoke jamice postavil, jih z zgornoj in spodnoj trepavnicoj *ogernil, da jih varujete, in jim je* obervi *za strcho dal, naj bi jim znoj ali pot od čela ne škodil. Potreba je oči varovati, ne brati v mraku, ne na soncu, ne v takem kraju, v kterem se preveč blišči. Predrobno délo in pa predolgo napenjanje oči slabi, in ljudi prisili* očale *rabiti. Slepec je ubožec. „Vesela je luč, in očem ljubo sonce viditi:“ pravi sv. Duh.*

§. 7. Ušesa*) *so dvojne stranske vrata posluha, lepo skrožene ko polžev rog, po kojem glas na znotrajni boben, rahlo kožičo zadoni, da slišimo. „Uho ki sliši, in oko, ki vidi, je Gospod naredil,“ pravi Salamon. Kadar človek meži, in terdo spi, ušesa čujejo. Koliki božji dar je uho! — Le radi dobre nauke poslušajmo, in hudemu ušet nikoli ne odprimo. —*

Ušesno maslo brani, da nam kaj v uho ne vleze, in preojstra sapa sluhu ne škoduje. Preblizo pokati ali streljati ušetom ni zdravo,

---

*) Ušesa ali ušeta.

tudi za uho vdariti lehko človeka oglušì. Prehudi vetrovi maslo v ušesih posušé, in nas po malem oglušijo. Mnogo glušakov se že vleže, kteri tudi govoriti ne morejo, kajti ne čujejo besede. Modri možje pa gluhoneme izučé da znajo pisati in brati, ter jim na perste govoré.

§. 8. N o s v sredi lica je čuvaj, ki čuje in voha klinčke, violice in druge cvetlice, pa tudi sodi po svojih nosnicah, jeli diši kaka stvar, ali smerdi, jeli je dobra, ali ni, kar oko in uho ne zapazi. Nos nam pomaga dihati in tudi razumneje govoriti, nos nam pové, če začne goreti, še poprej ko ogenj ugledamo. Premočno dišeče cvetlice in druge dišave so škodljive; od njih glava boli, in tudi mertvica človeka lehko obide. Pa tudi bolnika lehko okrevamo, če mu močno dušeče stvarì povohati damo.

§. 9. U s t a so poglavitne vrata, skoz katere sapa in živež v človeka gre. J e z i k je vratar, ki z ojstrimi, živimi bradovicamì vse okusi, presodi in pové, ali je za jestì ali ne, da pojemo, kar nam diši, ali pa zaveržemo, kar je škodljivega. O k u s nam naznani sladko, in grenko, kislo ali žerko. Ni jezik čist, pravega okusa nimamo, in nam jesti ne diši. Nad jezikom je n e b o polno

žlez, po kterih se sline cedijo. S slinami jedila omesimo, da nam bolje teknejo. M a l i j e z i č e k je pokrivalo dušaka, da nam živež va-nj ne zaleti, marveč ga po malem požiramo. Usta zaklepajo dve ustnici ali žnabli, koje brada podpira.)*

§. 10. Po vsem životu o b č u t i m o, ako smo zdravi, skoz živce in kitice, ktere je Bog po vsem telesu razprosterl. Občutimo merzlo in toplo, mehko in terdo, golo in kosmato; le nohti, lasi in pa kosti občuta nimajo. Naj bolj tenko občutimo na koncih perstov, s kojimi ubogi slepci prav dobro dnar spoznajo in clo knige čitajo, ktere so za take sroteje posebej storjene. Tudi predica na perstih čuti, jeli je nit tenka zadosti. Tako je dal modri Stvarnik človeku p e t č u t o v; počut, okus, povoh, posluh, in pogled, kakor dragih pet talentov, naj bi počutke prav modro rabil, sebi in drugim koristil, in veliko dobrego za večno življenje storil.

§. 11. Ravno tako modra je pa tudi človeka znotrajna priprava, kojo o p n i c a ali p r e p o n k a v zgorno in spodno telo

---

*) Kdo mi pové vse zunajne ude našega trupla? — Kdo znotrajne? — Koliko počutkov imamo? ali imajo vse vsi? —

razdeli. S e r c e je v našem zgornem truplu jedro ali jederce, iz kojega po vsem životu kerv teče, ktera človeku toploto, sok, moč in rast dajo. Serce v persih na levi strani v serčno mreno zavito stanuje, in dve kamrici ali posodvici ima, v koje kerv zajema, se razprostiraje, in sopet po cělem životu pluje, se stiskaje; za to serce plati) čutimo. V enem drobičku**) serce blizo 30 ℔ kervi, kojo odrašćen človek ima, po vsem životu razlije, in sopet na se potegne. V malem otroku serce v eni minuti po stokrat vdari, pri odrašćenih ljudeh pa le okol 70 krat. To se zove k e r v o t o k, in je našega zdravja vir. Ako serce prenaglo polje, nam naznanja, da človek ni prav zdrav, kar zdravnik po serčni žili pozná, kojo pošlata. Pregrešne navade in hude strasti kervotok kvarijo, in nam življenje krajšajo; potreba se jih je varovati.*

§. 12. P l j u č a so človeku meh, in serce po vsaki strani odevajo, in napolnijo persi. Po njih dihamo, zdravo sapo skoz dušak na se potegamo in škodljivo iz sebe pihamo. Pljuča so mehke, morski gobi podobne, imajo dve plati in so polne shrambic za sapo, s

*) Serce polje, pluje, bije, kolje ali tolče.
**) Drobiček ali sekunda ure.

kervjo podlitih. Zdrava sapa človeka okreva in daja življenju novo moč, potréba je torej okna pogosto odpreti, in prevetriti prebivavnice, posebno tam, kder je veliko ljudi skupej. Tudi ni zdravo persi stiskati ali pisaje se na nje naslanjati; tesne persi so slabe. Ako preveč letaš, skakaš, plešeš, piješ vina ali žganja, pljuča s kervjo prenapolniš, in lehko nevarno zboliš.

§. 13. Je kerv v pljučih prevroča, se ti rade vnamejo; in če se na vročino prenaglo napiješ, in se prehitro shladiš, se kerv v pljučih sterne ko kislo mleko, da ne more po žilicah dalje, in pljuča začno gnjiti in se gnojiti; neduha ali pa sušica spravi človeka od kruha. V pljuča sapo d u š a k ali dušnik pelja, ki se pljuč po dveh cevih derži, in pod gerlom k e r h e l j ima, kteri se na vratu premika, kedar požiramo. Kedar sapo skoz dušak izženemo, se lehko tenko ali debelo, rahlo ali močno oglasimo, govorimo ali pojemo, ter gerlo stisnemo ali razprostremo, ktero mali jeziček zakriva. Presilo dreti se ali upiti, je nevarno; lehko pljuča in gerlo oškodujemo, ter glas zgubimo. G o v o r ali golč je velik božji dar, kojega živina nima; le pošteno vselej govorimo.

§. 14. Ž e l o d e c je kuhnja človeškega

trupla, in v spodnem truplu pod sercom verh črev leži, malemu mehu podoben. Živež želodec iz ust po goltu ali goltancu skoz požiravnik dobiva, ga s pomočjo ž o l č a, ki po j e t r i h iz kervi izvira, pokuha in razdeli, da kerv, sok, meso in vsaka kost svojo hrano dobi, kar stori, da novo moč dobimo. Ostali živež želodec v čeva prepusti. S l e z e n a ali v r a n i c a kerv raztanjšuje, da rajše teče. O b i s t i ali ledvici v boku ležite, kerv čistite, in precejate slano vodo v mehur, da iz trupla pride. Č r e v a, kojih se šestkrat toliko namotà, kakor je človek dolg, so drobne in široke, čedno v branico povite in priraščene, da se ne zamotajo, in neprenehoma tople in mokre ostanejo, ter ohranijo životno mleko, blato pa po m a s t n i c i odpade. Vsa znotrajna priprava trupla se zove d r o b ali drobrovina. Tako čudno in modro je človeško truplo vredjeno. Vsak ud ima svoje posebne lastnosti, pa tudi svoje opravila; vsi ob enem so zalo, umetno delo vsegamogočnega Stvarnika.

§. 15. Človek raste v svojih mladih, in pojema v starih letih. Vleže se d e t e možkega ali ženskega spola, po tem priraste d e č e k, pubič ali fantek, in p u n c a; na to izraste zal m l a d e n e č in m l a d e n č i c a, dekle, sa-

mica ali devica. Jz mladenča bode m o ž ali gospod, iz devíce vdana, umožena zakonska ž e n a ali gospá. Mož in žena se postarata, in sta s t a r č e k p a b a b e l a, poslednič s e r e c in s t a r a b a b i c a na kraju groba. Sv. pismo pravi: „Naši dnevi ginejo — naše léta so kakor pajčina. Doba živlenja našega je 70 let, in pri naj močnejših 80 let: in kar čez više, je težava in britkost.“

16. Človeški udi se spuntajo.

Svoje dni — tako se pripoveduje — so vsi udi človeškega trupla se naveličali želodcu služiti, in se spuntajo rekoč: „Pokaj bi mi težko delali in njemu pripravljali, on pa brez dela sladko užival?“ Nogi niste hotle več nositi, roki ne delati, ne zobi gristi; tudi nos se je vihal, in povohati branil. „Saj smo vsi udi enaki, so djali, vsi bomo uživali in po enako veselo živeli.“

Pèrvi dan svoje nepokorščine so še prav dobro zhajali, čversti in pa dobre volje so bili. Drugi dan že začno slabeti, tretji dan onemagavati; četerti dan so bili tako nevečni, da se niso mogli zmeziti, in peti dan je bilo puntarjem za umreti.

Puntarski udi pozovejo deržavni zbor, se posvetovat in svojovlado postavit; ali na revo! Ôči so tako vpadle in oslabele, da niso zamogle reči razločiti; noge so omahovale in niso bile v stanu trupla nositi; roke so se slabosti tresle; in tudi jezik, poprej naj hujši podpihovavec, se ni mogel po ustih obračati. Truplo je za cestoj obležalo in pojemalo.

Sedaj se glava oglaši, rekoč: „Prevzetni puntovci, sedaj vidite, kamo ste prišli! Želodcu niste hotli odrajtovati, kar mu gre, pa tudi vam nima dati moči, koje potrebujete; vi mu nočete pomagati, zato vam tudi on pomagati ne more.“ „Resnična je ta, poterdijo udi, prav želodec ima, da nas k delu priganja.“ Voljno vsak ud za svoj posel seže, vsi dajajo radi, česar želodec potérja, in v kratkem so vsi udi okrevali in močni bili.

Taka se vsaki deržavi godi, v koji je delavcov, pa tudi vladavcov potreba. Podložniki plačujejo davke, gosposka jim daja pa moč. Enemu brez drugega ni živeti mogoče; Bog je je tako naredil.

17. Kako za zdravje trupla skerbeti.

§. *1. Naj bolje blago je zdravo telo na zemlji; zdravje več velja ko bogastvo; potreba*

je torej že v mladih letih za ljubo zdravje skerbeti, ker se zdravje ali pa bolezen v mladosti utemeli. Mnogi mladeneč, mnogotera mladenčica si iz nevédnosli in iz dušne lehkote za vse svoje žive dni bolehnō truplo zadene. V mladosti se slabo truplo popravi, pa tudi čversto telo lehko pokvari. Mladina ima torej dobro spoznati, kaj zdravju hasne, kaj škodi, kajti je lože zdravje ohraniti, kakor zgubljeno popraviti.

§. 2. Zdravju škodljiva je požrešnost ali samogoltnost v živežu, brez prave měre piti in jesti. Krog želodca imamo naj imenitneje orodje življenja našega, serce, pljuča in jetra. Je želodec prenadevan in ko boben napét, nam tišči pljuča in težko dihamo; stiska serce in nam kervotok po životu opovira. Ne jejmo torej nikoli nikar več, kakor toliko, da smo nahranjeni ali siti, in vselej jesti poprej nehajmo (henjajmo), kakor nam zastoji. Tudi ne jejmo, če se nam gabi. Potrebno je vsako jed dobro zgristi, in vsak grižljej prav pridno prežvekati, poprej ko ga požremo, da želodec jed lože pokuha in nam živež bolj tekne. Prevroče ali premerzlo, premastno uživati, ali pa nezrelo sadje jesti ni zdravo. Težkih jedil, ki rade v želodcu obležé, p. kumare, gobe i. t. d. pa tudi ob enem premno-

goterih jedil pojesti, dobro ni; od njih rad želodec boli.

§. 3. Ravno tako zdravju sovražna je nezmérna pijača. Za mladino je mleko in pa studenčnica naj bolj zdrava. Na kumare, slive in take jedi vode ne pij, da se ti želodec ne prehladi in merzlice ali treslike ne dobiš. Vsaka skisana, môčna pijača, naj si bo ól (pivo) ali vino, nam kerv prehudo razgreje; le pomalem ga naj pijemo, ako ga imamo; žganja pa clo ne okusimo. Żganjepivci zarano onemorejo, pogosto nagle smerti umerjejo, ali pa po sušici in vodenici v zemljo zlezejo, ter ne učakajo polovice svojih dni. Veliko pijancov ob pamet pride, ker jim pijačin čad ali sopuh možgane pokvari in s kervjo podpluje; mnogo jih obdivjá, da jih morajo priklepati. Želodec se pijancom skerči in drobovina jim operhne, da je pirova kakor perhljad. Tudi premočna kava ni zdrava; ako jo pijemo v mladih létih, naj bo mléka močno béla. Sv. Duh uči: „Kdor po modrosti in zmérno uživa, mirno in zadovoljno spi, ter je vselej prigoden in dobre volje. Nezmernost jih je veliko pomorila.“

§. 4. Škodljiv je zdravju posebno v mladih létih tobak. Od tobaka zobi sperhné, in se tobakajcu za toliko hitreje zdrobé, za kolikor

prehitro je kaditi začél. Od tobaka se persi sušé, ter tobakajec več ali manj svojega zdravja izpljuje, če ni posebno tolstega života. Tobakaja kerv kali, sapo usmradi, slabi želodec, draži pljuča in oči, ter ljudem več ali manj živlenje krajša. Pa tudi duhan ali šnjopavec možganom škodi, po nosi preveliko mokrote iz glavo potegne, in dela šnjopavcom mnogo betegov in težáv.

§. 5. Se naglo prehladiti je zlo nevarno; se na vročino napiti dá lehko naglo smert, ali pa sušico. Je tebi vroče, in se potiš, ne vsedi se hitro, in ne hodi v tak kraj, po kojem sapa ali veter vleče, temuč pomalem se prehodi in ohladi. Veliko mladenčev in mladenčic na smert zboli, ker iz plesišča prehitro na hlad leti, ali se prenaglo napije. Nezdravo je spomlad in v jesen na mokri, hladni zemlji ležati in pospavati, po létu pa kôpati poprej ko se dovolj ohladiš.

§. 6. Po zimi prehitro iz mraza na vročino ali pa za peč iti, je zlo škodljivo; zatorej zmerznjenega človeka na toplo ne zanesó, ampak v sneg zakopljejo, da se polagoma otali. Kdor ozebe, ne smé za peč, marveč naj ozeblino s snegom dergne, ali pa omerle ude v ledeni vodi derži.

§. 7. Pretesna obleka ni zdrava, kajti

truplo tišči in kervotok po životu opovira. Pretesna obutev noge pokvari, in pretesni njederci so krivi persnih bolézni. Pretoplo, kosmato oblačilo za mlade ljudi zdravo ni. V taki obleki se truplo ne more izpotiti, ne zdrava sapa do živega priti. Pretopla obleka stori razvajene, mehkužne ljudi, kojim vsaka sapa škodi. Glavo, vrat in persi le prav lehko pokrivaj, trebuh in noge pa tople ohrani, ter se varuj mokre noge imeti.

§. 8. S n a g a je ljubega zdravja prijatlica, nesnažnost pa velika sovražnica, mati mnoge bolesti. Nesnaga zamaže potne luknice in zapahne na koži produšnice, da se život prav ne izpoti; kar mnogotero bolézen izplodi.. Hočeš imeti svetle oči, zdrave ušesa, zobe, glavo in noge, le čedno in pa varno jih umivaj. Ne dotikaj se človeka, kteri garje ali srab, ali še kako hujšo neznano bolezen ima, ne vsedaj se na njegovo toplo mésto; pa tudi njegove obleke ne rabi; take nalezljive bolezni se rade primejo, in težko odpravijo. Nevarne so tudi oblačila rajnhi, ki so na sušici ali neduhi pomerli.

§. 9. P o č i t e k je nam toliko potrèben ko živež; potrebujemo spanja, in po težavnem dělu oddihe. Ali predolgo poležavati ni zdravo; zaležuh se uleni in oslabi. Délo in hoja nam

misice oživlja in ude krepča; lenoba nas meglene in nevečne stori.

§. 10. Kedar zboliš, prevaruj, da se ti bolezen ne zaide; od kraja zdravi telo, da ti ne bo prepozno. Odhenjaj težko délati, le pomalem pij in jej, ali se clo posti, dokler ti jesti ne diši, in svoje bolezni prav ne spoznaš. Ne jemlji zdravil od vsake babele, popra na žganju, mišnice ali kaj tako hudega se varuj; ako za čern nohet preveč dobiš, bo tvoja smert. Pošlji po modrega zdravnika, in zvesto vbogaj, kar naroči. Kadar pa po vraštvo ali zdravilo pošiljaš, zastopnega človeka pošlji, da bo naročilo prav izporočil. Mazecov, babjih vraž in vsih praznovérnih zdravil se varuj; vse to je rado škodljivo in gréh. Poterpežljivosti je bolnikom naj bolj potréba, in pa popolnoma podanja v sveto voljo božjo. Bog nam pošilja težave in križe, ter nas po njih spravlja bliže svetih nebés.

§. 11. Imajo v soseski nalezljivo bolezen, legar, ognjénico, grižo i. t. d. ne hodi tešč k bolnikom, ampak vzemi serkljej jesiha (kisa) ali dobrega vina v usta, ali pa brinjevega (smolkovega) zernja požvekaj, da se obtešiš. Varuj se bolnikove sape, slin ne požiraj in v bolnikovi izbi ne pij in ne jej, tud na njegov topli stol ne sedaj. Ako bolniku

takemu strežeš, umij se večkrat, preobleci in skerbi, da bo v sobi zdrava sapa, v koji bolnik leži. Bolnišnica naj bo čedno pometena; mokrote in soparce blizo bolnika ne terpi. Okna se naj večkrat odpró, bolnik pa zakrije, da se ne prehladi. Dobro je brinja požgati, ali pa kisa na razbeljenem kamenu ali na železu pokaditi, da se zrak izčisti. Tudi je dobro škaf vode bolniku pod posteljo djati, zjutraj in zvečer pa spremeniti, da slabo sapo na se vleče, in se bolnik ne preleži. Postelja ne smé preblizo peči, in bolnik ne preveč zaveznjen in odét biti.

§. 12. Bolnike obiskati, jim postreči, jim prestlati in preoprati je telesno dobro delo, ktero bo Kristus povernil, kakor bi se bilo njemu storilo. Pa tudi pri Bogu pomoči iskati ne smemo odlagati. Bolnika tri dni v nevarni bolezni imeti, in pa po mašnika ne poslati, je pregrešna zanikarnost. Kar bolniku na pamet ne pride, na to naj zdravi mislijo. Pogosto se bolniku po prejetih svetih zakramentih kamen od serca zavali, in kmalo se bolje počuti. Bolnika k vredni prijemi svetih zakramentov vpotiti in mu po gospoda iti, je angelsko dobro delo. Take prijatle bo bolnik u večnosti hvalil, in usmiljeni Jezus jim poreče: „Pridite, blagoslovljeni mo-

jega Očeta! posedite kraljestvo, ktero vam je pripravljeno od začetka sveta; zakaj bolen sem bil, in ste me obiskali. Resnično vam povém, kar ste storili kteremu mojih naj manjših bratov, ste meni storili.“

18. Jaka zidar.

Jaka je bil mlad in čverst junak, in že v svojem štirnajstem létu za vsako délo. Njegova dva brata sta bila zidarja; tudi Jaka je hotel biti zidar, ter se je šel ž njima zidarije učit. Med sirovimi, razujzdanimi zidarji ni kaj čednega vidil ne slišal. Zidarji so se radi kregali, kleli, nesramne pesme peli, pa žganje so pili. Jaka se spervič žganja brani, ali zapeljivci so ga zasmehovali, rekoč: „Dečko! če hočes vreden zidar biti, moraš čerstvo žganje piti.“ Prisilijo ga, da začne po malem pokušati; in v kratkem mu je žganjica ravno tako gladko tekla, kakor drugim zidarjem. Viditi, kako zidarji neprenehoma lulo v zobih imajo, je Jaka mislil, da mora tudi on tobak kaditi, če hoče kaj vreden zidar biti, in si lulo kupi. Pa mnogokrat mu je slabo bilo, in tobak se mu tako ogabi, da ga ni pogledati mogel; tovarši ga pa tako dolgo dražijo, da se tobaka dobro privadi. Zdaj je mislil Jaka,

da je cel mož, kajti je vse razvade svojih tovaršev dobro znal; ali v kratkem boleha. Popréj belorudeč ko roža, začne bledeti; poprej čerstev ko gliva, začne slabeti. Ne diši mu jesti, in želodec veliko jedil ne terpí, kojih je popréj prav rad jedel. Ne veseli ga delati; zdaj ga glava boli, zdaj grize in pogosto mu roke in noge trepečejo. Kaj pa je Jaketu, da je tako zhudel in ob ljubo zdravje prišel? — Neumni ljudje so staršem svétovali, naj mu le dobrega, močnega žganja piti dadó. Jeli je bil dober svet? — Dajajo mu žganja in se nadjajo ga okrevati; ali Jaka jim ni povedal, kako razujzdano je živel.

Jaka ni samo žganja pil in tobaka kadil, dal se je tudi še u vekše hudobije zapeljati. V nedéljo se za kratek čas v kerčmo podá, kder so godce imeli. Tovaršev nekoliko je pilo, in tako močno tobak kadilo, da je vsa soba polna dima in sopuha bila. Začeli so kvartati, in tudi Jaketa prisilili ž njimi igrati; pa on še kvart ne pozná. Eden tovaršev mu pokaže, in v pervi igri Jaku sréča potegne. Drugo nedéljo Jaka misli, da bi lépo ne bilo, če bi ne igral, ker je pervo nedéljo na dobičku bil. Veliko veselje Jaka do igre ima; ali sreča je opoteča. Večidél svoj zaslužek zaigra, si nima kosilca kupiti s čim in pogosto strada,

ter mora iti brez večerje spat. To Jaketa sicer ni veselilo, pa igre opustiti le ni mogel, ter je hotel pozadobiti, kar je popréj zaigral. Kako žalostno se je iz kerčme potegnil, ker ni beliča več v žepu bilo.

Bil je enkrat v toliki sili, da si ni vedel pomagati; sklene hudobnež hram okrasti, v kojem je délal. Vzěl je novo suknjo in pa sreberno žlico; pa strah in groza ga je bila. Oh, naj bi bil rajše gladoval, ali pa vbogaime poprosil! Ko je sreberno žlico naprodaj ponudil, so ga izpazili; dolgo je moral v jéči sedeti. Od te dobe ni bil vse žive dni več vesel, je slabo izhajal in zarano umerl. Tako človeka pijančevanje, tobakaja in pa igra izdela.

19. Prislovice.

Jabelko je zjutraj zlato, opoldne srebernо, zvečer pa svinčeno.

Kratka večerja, dolgo življenje.

Kdor preveč pije, malo popije;
Kdor pomalem pije, veliko spije.

Dobra jéd se sama ponuja.

Po slabi družbi rada glava boli.

*

Starost prihaja, moč odhaja.
Dobra misel je pol zdravja.
Dolgi bolezni konec motika.
Smert nosi koso, ne sekire.
Vsi pojdemo v kertovo deželo, da bi le ludi v deželo Ošetovo!

(Kako je to? — Zakaj tako?!)

20. Človeška duša.

§. 1. Duša je toliko skrivna, čudna stvar, da je ne vidimo, pa za toliko bolj jo občutimo, kakor serce v persih skrito. Boga tudi ne vidimo, pa ga vender po njegovih délih spoznavamo; ovako spoznamo svojo dušo, premišlovaje, kaj duša stori. — Duša čuti po peterih počutkih života: vidi z očmi — sliši z ušesi — okusi z jezikom, ovoha z nosom, in občuti po vsih udih. Se duša trupla loči, umerje človek, in merlič ne vidi, da si ravno oči ima, ne čuje, da si ima ravno ušesa, ker duše nima.

§. 2. Duša premišluje, kar sliši, vidi ali občuti, in se tudi zavé. Naše misli so dobre ali hude. Hudih misel se je varovati;

in če pridejo, jim hitro dati slovó, kajti so misli korenine pregrešnih željá in hudobnih dél. — Kar duša vidi, čuje ali spozna, od tega si namislik naredi. Naši namisliki od stvari, reči in resnic so temni, ako jih slabo — pa tudi jasni, ktere čisto in na tanko po znamenkih razločimo; in takih namislikov je nam potréba. Skerbimo toraj, da vsako reč prav slišimo, in prav spoznamo.

§. 3. Kar vam po slovenski rečem, me dobro razumite ali zastopite; če vam pa po nemški povém, me malokdo vas razumi. Otroci dobro razločijo, kar je bélo ali černo, sladko ali grenko. Mladenči pa tudi dobro vedó, kar je dobro ali hudo; možje in žene lehko spoznajo, kar je krivo ali prav; oni so si že veliko poskusili in izvedili. Kdo pa razloči in umi vse to? — Ne telo, ampak naša duša umi; in ta dušna moč se imenuje um ali zastopnost. Kdor ne loči hudega od dobrega, in mu je vse eno krivo ali prav, je neúmen, nezastopen človek.

§. 4. Razum je moč, s kojoj človek uzroke in nasledke stvari razločno in jasno spoznava*). Zbirá si z razumom razumenje

*) Kaj je uzrok? Kaj nasledek ali čin?

onih reči, kterih se po počutkih zavé, in koje pamet ohraní. **Obraznost** ali **obrazna moč** ponavlja in oživlja, kar človek vé ali čuti. Gostokrat si pa človek tudi domisli, kar ni, in si **domislik** naredi, kterega v istini ne najdemo; in ta dušna moč se zove **domišljivost**. Razum je imeniten božji dar, kojega neumno živinče nima. Ono pomni, kar je občutilo, pa premisliti ne more, ker žival razumna ni. Jeli so pa vsi ljudje razumni ali zastopni? — Pamet je bolja ko žamet. Otroci, ki hočejo razumni, prav zastopni biti, morajo na vse zvesto paziti, kar je dobro in prav, vse pogledati in vse zaslišati, kar je poštenega; pa tudi premisliti, česar se učé, in ž Davidom Boga prositi, rekoč: „Daj mi razúm, da se tvojih zápoved učím."

§. 5. Naša duša razsodi, kar zapopade ali razumi, jeli bo prav ali ne, jeli je resnica ali laž; in ta dušna moč se zove **razsodnost**. Pogosto človek tako hitro, ojstro in bistro predmet kake pravde razloči, da nam prav ustreže. Dušna moč, lehko razsoditi, v čem ste si dve reči enaki, se imenuje **bistroumnost**. **Ojstroumnost** pa je razločiti naglo, v čem ste si dve reči razne ali enake. Razumen človek po ednem razsodku drugega sklene, rekoč: Ker je to ali uno tako bilo,

bo po téh dokazkih tudi to tako; in ta dušna moč se zove razumnost.

§. 6. Po razumnosti duša nove resnice osnuje, po njej človek dopriča ali dozvedočí kar reče, poterdi kar je prav, in overže, kar je krivega. Če kdo vse po resnici in pravici sklene, mu pravimo, da je moder in pameten človek. Živina razumnosti nima, ampak vse po svojem naravnem nagonu stori. Mnogotera žival ima močnejše počutke kot človek, pes bolj tenko ovoha, ponočne ptice ostrejše vidijo, jelen bolj tenko čuje, vol je močnejši in konj hitrejši; pa je vender vsim tem in takim stvarem človek gospodar vsléd svoje razumnosti, koje živina nima. Koliko toraj razumnost in pamet velja! Ona je dušna luč. Kako gerda in pa žalostna je neumnost ljudi! Ona je dušna tema. Zato veli usmiljení Jezus: „Dokler imate luč, po luči hodite, da vas tema ne obide; zakaj kdor v temi hodi, ne vé, kamo gre.

§. 7. Človek pomni, kar je čul ali videl, kar je čital ali svoje dni spoznal. Kdo ne vé lepe prigodbe od egiptrvskega Jožefa? Kdo ne pomni, kako veselo je lani o veliki nedéli ali pa o binkoštih bilo? Še vémo, kako sladke so bile črešnje, kako so nam breskve dišale, i. t. d. Vsega tega pa ne pomni roka

ne noga, ne uho ne oko, temuč le duša, in ta dušna moč, s kojoj se spomni preteklih reči in jih sopet v pamet vzeme, se zove spomin alipamet. — Spomin je velik božji dar. Kaj bi začeli, ako bi si ne mogli zapomniti, česar se lépega učimo? Kdor pa dobro pomniti hoče, mora zvesto poslušati, kar se uči. Učenec raztresenih misel bo malo zapomnil, bo le na pol znal ali pa celo nič. Želimo lehko in dobro pomniti, moramo večkrat pomisliti, kar smo dobrega čuli. Priden šolec se čedalje lože uči, in bolj zvesto pomni. Vse svoje žive dni ne pozabimo, česar se lepega naučimo!

§. 8. Pisanke ali pirhi otrokom močno dopadejo; vsak bi rad o veliki noči svojo pisanko imel, to se reče: otrok pisanko poželí, in ima moč poželenja. Ima pa tudi moč studiti, kar otroku ne dopade. Tako se o veliki noči kolača, potice, gibance in mesa veselimo, kar nam za toliko bolj diší, za kolikor dalje smo se postili. Dajmo kužeju na véliki petek kos ali falat mesa, hitro ga bo pojedel. Zakaj pa mi v petek mesa ne jémo? — Naša duša spozna dobro od hudega, ona vé, kar je prepovedano ali dopuščeno, kar je prav ali ni prav, in po tem izvoli dobro, in opustí hudo, ker ima prostó ali svobodno voljo.

§. 9. Naj se nam ravno mesa spoljubi, se ga vender zderžimo, ako le hočemo, dokler je naša volja prosta; cucek se pa ne more posiliti, da bi mesa ne jedel, če ga ima, ker nima volje, timveč le naravni nagón. So pa tudi ljudje, koji se ne morejo zderžati ne prepovedanega ne škodljivega, in zauživajo, kar se jim poljubi. Taki ljudjé so svojo žlahno, prosto voljo zapravili, so jo zapili ali zajedli in se poživinili. — Naše poželenje brez pameti je konj brez ujzde, ali pa voz prez voznika, ki se hitro v jarek zverne. —

§, 10. Bog je človeku prosto voljo dal, da lehko izvoli, kar je prav, naj se mu ravno ne poljubi, in mu ne dopade, p. postiti se; pa tudi lehko opustí, kar je hudo, če ga ravno mika in vabi. Ta dušna moč je naj žlahneja, in daja človeku naj vekšo vrednost, ako vse po pravici poželi, izvoli, in stori, kar premore. Zato so angeli peli ob rojstvu Jezusovem, rekoč: „Slava Bogu po višavah, in na zemlji mir ljudem; ki so dobre, pravične volje.“

§. 11. Hočemo prosto, pošteno voljo imeti, ne smémo dati meseni poželjivosti gospodiniti, si ne vsega dovoliti, česar slabo poželenje hoče. Potreba si je pogosto česa pritergati ali odreči, se skerbno premagati in storiti, kar

je naša dolžnost, in nam mogoče, naj bi nam še toliko težko hodilo. Potreba je čuti in moliti, se postiti in sredstva posvečenja in izveličanja našega vredno rabiti, da nas hudobno poželenje v sužnost ne dobi. Poživinjen človek poželi kar mu diší in se mu spoljubi, po živinski; razumeten, posvetno moder, kar mu dobiček ali hasen obljubi, po človeški; pravičen poželi, kar mu postava dopusti, kar je po pravici; bogabojeČ pa poželi, kar Bogu dopade; in to je prav po kerščanski? —

§. 12. Kakor se um in pamet glavi pripišeta, tako poželenje in volja iz serca izvirate. Je serce dobro, čisto in pošteno, so tudi dobre naše misli in želje. Kakor je naše serce, je tudi naša volja. „Iz obilnosti serca usta govoré, uči Kristus. Dober človek iz dobrega zaklada dobro prinaša, in hudoben človek iz hudega zaklada hudo prinaša. — Blagor jim, kteri so čistega serca; oni bodo Boga gledali.“ Tudi Bog le na serce gleda, jeli je naša volja dobra ali hudobna.

§. 13. Kakor ima naše telo pet počutkov, ima tudi duša petero posebnih moči: zavéd, da misli in se zavé, um ali zastopnost, da zastopi in razumi; razum ali razsodnost, da razsodi in prevdari; spomin

ali pamet, da pomni, in pa prosto voljo, da lehko izvoli, poželi ali studi, stori ali opusti; kakor hoče. — Ako človeka noge ne nesejo, oči zapustijo, mu roke oslabé i. t. d. je truplo bolno; in če se ne ozdravi, umerje. Tudi duša je bolna, ako se ne zavé, česar ji je potréba, ne spozna, kar je prav, in noče, kar Bogu dopade. Tudi duša umerje, kadar s hudobnoj voljoj gréh dela, gnado božjo zgubí, in pravico večnega življenja zapravi. Kar je truplo brez duše, to je duša brez posvečujoče gnade in prijaznosti božje. Potréba nam je torej tudi za dušo skerbeti. *)

21. Kako se za dušo skerbi.

§. 1. Kar je za truplo telesna, zdrava moč, da svoje dela lehko opravlja, to je za dušo duhovska krepóst, da svoje dolžnosti pridno spolnuje. Duše perva krepost je prava véra. Kaj pa je véra? Oče so svojim otrokom pripovedali, rekoč: „Danes sem kaj lepega slišal in videl, kar me v serce veselí. Srenjski župan so me v drevesno sadišče, kojemu

*) Ktere so petere dušne moči? Kako se zove moč, s kteroj pomnimo, česar smo se naučili? i. t. d.

vertna šola pravijo, zaklicali. Bilo je več gospodov in mnogo možev zbranih, kteri so odraščene šolce v sadji reji poskušali. Prav dobro so odgovarjali, kako se zemlja za sadjorejo pripravi, kako piške séjejo in drevje presaja. Po tem so vse čisto pokazali, kako se drevesca na precep, kako na oko požlahtné. Naj pridnejši so lepe darila prejeli, in prav radovali so se. Tudi nas može je veselilo spoznati pridno mladino, ki nam prihodno blagost obeta, še lepšo ko požlahnjeno drevje. Za ti koristen nauk sadjoreje šolskemu pospodu zahvala gre, ki šolce vsega potrebnega naučé, kakor skerben oče svoje otroke. Otroci! so djali oče, sadunosno drevje nam velik hasen daja. Kako nam zrelo, srovo sadje diši! Kako dobre so suhe slive, gruške in jabelčni režnji za kuho! Celó bolnikom sadja kuhana voda tekne. Koliko dobrega gruščevca na svetu popijejo, koliko jabelčnika povžijejo, ali pa dober kis iz njega naredé! Sadje je v resnici velik božji dar! Blagor mu, kdor sadunosnike požlahtnuje; on tudi zá prihodne narode skerbí.“ — Otroci mislijo: oče dro resnico pravijo. Za resnico imeti, kar kdo drugi pravi, se veli vérovati ali verjeti; kar pa sami zvemo, vidimo ali slišimo, to vémo. Oče so vedeli, kar se je v drevesnem sadišču godilo, otroci

so pa verjeli, kar so jim oče povedali. Človek sam vsega ne premore zvédeti, marveč mora tudi drugim verjeti. Resnični, pravični ljudje, kteri vedó in se ne zlažejo, so verjetni ljudje, takim ljudem verjamemo. Bog je pa večna resnica in modróst, ki ne more goljufati; ne goljufan biti: Bogu verujemo kar nam razodene. Sv. Paul uči: „Brez vére ni mogoče Bogu dopasti.“

§. 2. Vsakemu človeku ne smémo verjeti; ker vsakdo resnice ne vé, ali pa povedati noče. — Paulek iz šole gredé Lenčeta sreča. Lenče mu lep vinjek za pet grošev ponudi. Priden Paulek se spomni, da šolci brez dovoljenja starišev kupčevati ne smejo. Reče Lenčetu: Jeli so ti stariši rekli vinjek prodati? Lenče pravi, da mu je nekdo vinjek v dar dal, ter ga slobodno prodá komur rad. Paulek je mislil: Kdo vé, jeli je to res, ali ni? Nož je predober kup; nožar bi mi ga za en goldinar ne dal. Ni ga hotel. V enih dneh se je zvedelo, da je Lenče vinjek ukradil, in za to prav ojstro tepen bil. Paulek je bil vesél, da ni ukradenega blaga kupil. — Misliti, jeli je resnica, ali ne, kar kdo reče, se pravi dvomiti, (na dvoje umiti). Nam je dvomiti, če nam kdo kaj povė, ki rad laže. Otroci imajo starše ali učitelje pobarati, jeli bi verjeli.

Resnica je ljuba Bogu in ljudem; le po resnici vselej govorimo.

§. 3. Druga dušna krepost je terdno upanje. — Nanika je v šoli veliko pridnikov dobila, in trikrat zlate bukve iz šole prinesla. Mati so djali: Nanica! če boš tako pridna in mi ob skušnji častivno darilo prineseš, hočem ti novo jopico kupiti. Z velikim veseljem Nanika na to misli, kaj so ji mati obljubili, ter se nadja in zanaša, da bo darilo dobila; in to se zove upati: kaj dobrega ali veselega dočakovati. Pridni otroci upajo, da jim bodo starši vse potrebno omislili; bolnik upa, da bo ozdravel. Ni človeka na svetu, ki bi česa ne upal, in upati je duši sladko. Ne zamoremo komu pomagati, kakor bi radi, saj potolažimo ga, in mu upanje naredimo. Dokler človek upa, še ni celo nesrečen; kadar pa upanje zgubi, obupa, in ta nesreča je naj vekša. — Na ljudi se ne moremo vsigdar zanesti; eni nam nimajo, drugi pa nočejo dati, kar so obljubili, ali so nam dolžni. Na Boga pa vselej lehko terdno zaupamo; Bog ima, pa tudi rad da, kar je obljubil; Bog je neskončno zvest v svojih obljubah.

§. 4. Prihodnjih reči se veselimo, ako so za nas dobre, in jih upamo; če so pa hude, in nam niso po volji, se jih bojimo. Mno-

goter je žalosten, osupnjen in pobitega serca, kedar na smert pomisli, ter se smerti bojí. Grešniki se imajo smerti bati; pravičnim smert svete nebesa odpre. Jezus nam je obljubil, da bo tudi naše truplo zadni dan od mertvih vstalo, se sopet z dušoj sklenilo, in veselo pri Bogu vekomaj živelo. Na Jezusa se lehko terdno zanesemo, in zaupamo, kar je obljubil. Gotovo se bo zgodilo; le Bogu lepo služimo! — Ako Boga prav radi imamo, se Boga žaliti bojimo; in sveta bojazen je bogaboječnost, ali strah božji, začetek modrosti. Sv. Duh pravi: „Strah božji serce oveseljuje, daja radost, dobro voljo in dolgo življenje. Kdor se Boga bojí, mu bo dobro na koncu; on bo srečen ob dnevu svoje smerti.“

§. 5. Tretja naj imenitneja dušna krepost je ljubezen (ljubav). Učitelj: Kaj smo dolžni ljudem, ki nam kaj dobrega storé? Učenci: Zahvalo smo jim dolžni. Učitelj: Kako so nam pa pri sercu dobri ljudje? Učenci: Radi jih imamo, pa z veseljem na nje mislimo. Učitelj: Koliko dobrega so vam storili vaši ljubi starši, in vam še storijo! — Ako vse to prav premislite, ako bote vi svoje starše imeli? — Kaj jim storili? — Učenci: Prav radi jih bomo imeli, in pa pridni bomo, da nas bojo veseli. Učitelj: Starše za ljub o

imeti, jim veselje storiti in pa pri njih radi biti, se pravi starše ljubiti. — Kdo pa staršem toliko dobrega da? Učenci: Bog staršem vse dobro da. Učitelj: Kaj smo toraj Bogu dolžni, kteri nam naj več dobrega da? Učenci: Bogu smo naj vekšo zahvalo dolžni. — Učitelj: Ktere učence učitelj naj rajše ima? Učenci: Tiste, ki so naj bolj pridni, dobre glave in pa žlahnega serca. Učitelj: Kdo pa ima naj gorše lastnosti in naj svetejše čednosti? Učenci: Bog ima naj gorše lastnosti; Bog je naj vekša dobrota. Učitelj: Kako smo toraj dolžni Boga imeti? Učenci: Boga smo dolžni čez vse za ljubo imeti, njega čez vse stvari spoštavati, kajti je Bog vse ljubezni vredna dobrota in lepota. Sv. Janez pravi: „Ljubimo Boga; saj nas je on popréj ljubil.“

§. 6. Ne bilo bi pa zadosti le Boga ljubiti; tudi bližnega imamo zavolj Boga ljubiti, ki je stvarjen po božji podobi, odrešen in poklican k večnemu živlenju kakor mi. — Blaže in Nežica sta prišla po zimi iz šole domu, in na pragu siromaka srečata, kteri je ves raztergan od mraza trepetal. Ubožec prosi: „Dajta mi kosček kruha; lačen sim.“ Nežica mu reče: „Le pojdi z nama v toplo izbo; boš tudi kuhe dobil.“ Nežica hiti mater prosit, naj siromaku

jesti dado, Blaže pa očeta prosi za dvoje škoren, kajti revež vse razdrapane čevlje ima. Oče so djali: Prav tako, da do ubogih usmilenje imata, in jim radá pomagata; to nam Bog veli. — Revo drugih občutiti se pravi usmilenje z drugimi imeti. Ako nam terplenje drugih serce omehči, imamo dobro, usmileno serce; če pa usmilenja z drugimi nimamo, smo terdega serca. To bi ne bilo prav. Jezus veli: „Resnično vam povem, kar ste storili kteremu mojih naj manjših bratov, ste meni storili.“

§. 7. Kaj pa je storiti, če nimamo komu pomagati, kakor bi radi? Mu imamo saj dobro želeti; Bogu naša blagovoljnost, naše sočutje toliko velja, kolikor naše djanje, ktero nam je nemogoče. Dobro voljo bližnemu dobro storiti vsakdo, tudi naj vekši ubožec lehko ima, pa tudi pomore naj, kolikor premore, ali pa naj druge poprosi, kteri lehko pomagajo. Jezus veli: „Ta je moja zapoved, da se med seboj ljubite.“

22. Česa dušo varovati.

§. 1. Ljubezni smertna sovražnica, huda dušna bolezen je zavist ali nevošljivost. — Oče so Mihalku, ki je v šolo hodil in se

prav pridno učil, za zimo novo kapo kupili. Jakopec, njegov starejši bratec, je bil tega žalosten, in se je cel dan kujal. Na večer ga oče pokličejo rekoč: „Kaj ti je Jakopec, da si žalosten? Jeli je tebi žal in ti merzí, da sim Mihalku kapo kupil? Ta tvoja žalost je huda strast in se zavist ali zavid imenuje, kajti si žalosten, da se drug veseli. Zavid človeka toliko izpridi, da se celó veseli, kadar se bližnemu huda godi. Bog nas te pregrehe ovaruj! Kaj je storil hudobni Kajn svojemu bratu Abelnu? — Kaj so učinili zavidni bratje egiptovskemu Jožefu? Zakaj so hinjavski farizeji nedolžnega Jezusa krivo tožili in grozovitno na križu umorili? — Ko sim lani tebi novo suknjo kupil, Mihalku pa ne, bi bilo tebi ljubo bilo, da bi se bil Mihalek zato kujal? — Kar li želiš, naj bi tebi ljudje storili, stori jim tudi ti. Kako moraš torej biti, Jakopec, kedar se komu dobro godi?“ Jakopec: „Vesel imam biti.“ — Tako sv. Paul uči: „Veselite se z veselimi, in žalujte z žalostnimi.“

§. 2. Grozna bolezen naše duše je huda jeza; ona vleče zarano našo truplo pod grudo, našo dušo pa v pekel, ako se jeze od mladih dni ne odvajamo. — Nacelj se je pridno učil in rad ubogal, ali prehude jeze je bil. Za vsako malo reč se je razserdil in svoje sošolce

toževal. So ga učitelj posvarili, se je od jeze jokal. Tudi je Nacelj v jezi rad klel, in drugim priimke dajal. Z sosedovim Franceljnom sta v šolo hodila, in Francelj mu enkrat gredé reče: „Ker si ti Naćelj tako rad hud in odljuden, ne bom več s teboj hodil.“ Ta beseda Naceljna tako razjezi, da se Franceljna po potu loti in ga tak gerdo zdela, da je ves kervav domù prišel. Za to gerdo djanje so jezovega Naceljna doma in tudi v šoli prav ojstro postrahovali. — Ta huda strast človeškega serca, ki za prazne reči drugim hudo hoče, in tudi stori, če le more, se pregrešna jeza zove. Jezov človek nikoli ni prav zdrav; kar v jezi zavžije, mu škodi, kar govori ali stori, ni prav. V hudi jezi človek pogosto pamet zgubí, izdivja, in je divjačini podoben, ki vse krog sebe raz-terga. Sv. Duh pravi: „Zavid in jeza krajšata življenja dni, in skerb prerano postara.“

23. Duše lepota.

§. 1. Duše prelepe lastnosti so krotkost, pohlevnost in pa poterpežljivost; one so naj gorši kinč našega serca, njih se je v mla-

*

dosti vaditi potreba. — Julika je bila prav zala in pridna deklica. Pogosto so jo pohvalili, ali pohvale se ni prevzela, da bi se bila nad svoje verstnice povzdigala. Karkoli se v šoli prašali, je Julika znala; pa za to ni bila avšasta. Pohlevno je roko povzdignila v znamenje, da vé, ter je mirno čakala, jeli jo bodo popitali, ali ne. Je šla česa kupit, in ji niso mogli na ravnost postreči; je djala: „Bom že počakala.“ Julika je bila pohlevna. Je kdo Juliko razžalil, se ni razserdila, ni klela, in se ni vjedala, temuč mirno se je odgovorila; ona je bila krotka, in nihčē se ni imel za kaj z njoj prepirati. Ko je Julika zbolela, so skerbni stariši hitro po vračitelja poslali; in

mati ji pravijo: „Tulika, le voljno poterpi in pa terdno v Boga zaupaj; dal ti bo spet ljubo zdravje.“ Tulika je materi odgovorila: „Kakor Bog hoče, sveta volja božja naj se zgodi.“ Rada je grenke vračtva jemala, in je v kratkem ozdravela, ker je bila poterpežljiva. Těh svetih čednost nas umiljeni Jezus uči rekoč: „Učite se od mene, ker jaz sim krotek in iz serca ponižen, in bote pokoj našli svojim dušam.“

§. 2. „Otroci! dobra vést je mehka vajšnica, na koji se sladko spi, in enkrat lehko umerje,“ so djali gospod šolski; za dobro vést skerbite.“ Kaj pa je dobra vést? pitajo učenci Za odgovor jim učitelj lično povest povedo, rekoč: Loniko so oče

v štacuno poslali bankovec za 50 gl. zmenjat. Tergovec Loni hitro dnarjev našteje, Lonika pa gredé dnarje prebroji, in najde, da je za 5 gl. preveč. Tergovec se je uštel, si Lonika misli, kaj mi je storiti? Mož 5. gl. ne bo pogrešil, če jih obderžim, 50. gl. pa očetu nesem. Pa nikur tega! — ptujega vzeti ne smém, bilo bi kakor ukradeno. Tako pomisli in dirja 5. gl. tergovcu odrajtat, kar se mu je toliko dobro zdelo, da je Lonko pohvalil in ji 1 gl. v dar podal. To je Loniko v sercu veselilo, in kaj znotranjega jo je hvalilo, da je tako prav storila. — Kdo pa je Loni djal ptuji dnar odrajtati? Saj ni nikdo vedel, da je preveč dobila? Vest jo je opominjala. Kdo je Loniko

za dobro delo hvalil, da je toliko vesela bila? Dobra vest jo je hvalila, znotranji božji glas, ki nas pred hudim svari, nas graja, če hudo storimo, pa rudi hvali za dobro. Dokler se hudega varujemo in dobro storimo, imamo dobro vest, storimo gréh, imamo hudo vest. Vest nas peče, in serce boli. Huda vest je neusmiljen rabelj, kteri nam greni veselje in vsako srečo skali. Sv. Duh pravi: „V svojih vséh delih slušaj zvesto svojo vést, to se reče po zapovedih božjih ravnati.“

§. 3. Blagor človeku, v kojega zdravem telesu tudi zdrava duša brez vsake strasti prebiva; kar je za truplo bolezen, to je za dušo pregrešna navada. Lepe lastnosti in svete čednosti

so duši svatovsko oblačilo, v kojem bo srečno in veselo živela vékomaj, zakaj duša je neumerjoča. Neumerljivost je duše naj vekša cena in vrednost; za njo naj več skerbimo. Naša duša v svojih mislih in željah trupla ne potrebuje. V senjah mislimo, kedar truplo spi, se v mislih povzdignemo čez hribe in doline, v ptuje kraje in visoko nad zverde k svojemu Bogu, kadar telo na zemlji ostane. Lehko bo torej duša živela, mislila in poželela, naj se ravno truplo v prah in pepel premeni. Kar nam že naša pamet pravi in naše serce poželi, tega nas Bog zagotovi, da bo naša duša vekomaj živela, rekoč: „Gerdi ljudje so, ki mislijo, da vse v človeku umerje. — Duše pravičnih so v božjih rokah.

— Zdi se očem neumnežev, kakor bi umerli; ali oni so v pokoju.“ Jezus veli: „Ne bojte se tistih, ki truplo umorijo, duši pa kaj ne morejo; bojte se ga, ki dušo in telo lehko verže v večni ogenj.“

§. 4. Kakor sta duša in telo, dva dela človeka enega, skupej služila, dobro in hudo storila, bota poslední dan tudi spet združena za večno živlenje ali pogubljenje, kakor Jezus uči, rekoč: „Ura pride, da bodo vsi, ki so po grobih, slišali glas Sina božjega, in bodo prišli, kteri so dobro delali v vstajenje živlenja, kteri so pa hudo delali v vstajenje obsojenja.“ „Kakor po Adamu vsi umerjemo, uči sv. Paul, bomo po Kristusu vsi vstali; on bo premenil truplo našega ponižanja po

svojem telesu.“ Kako imenitna je pač naša duša! Koliko vredno je naše telo! Skerbimo torej za lepo dušo, pa tudi za zdravo telo.

24. Slava.

(Iz 8. psalma Davida.)

O Gospod, naš Bog, kako prečudno je tvoje ime po vsem svetu! Tvoje veličastvo se čez nebesa povzdiga.

Iz ust otročajev in dojencov si sebi popolnoma hvalo pripravil, naj sovražnik in maševavec omolkne.

Ako pogledam nebo, tvojih rok delo, mesenc in zvezde, koje si stvaril!

Kaj je človek, da se ga spomniš? Kaj je sin človeka, da ga obiščeš?

Le malo pod angele si ga pomanjšal, s slavoj in hvaloj si ga

ovenčal, ter ga postavil čez dela svojih rok.

Vse si njegovim nogam podvergel ovce in govedino, vse ob enem; zravno pa tudi polja zverino, ptice pod nebom in ribe v morju, ktere po morskih stezah plavajo.

O Gospod, naš Bog! Kako prečudno je tvoje ime po celem svetu! —

25. Imenitnost človeka.

Učitelj. Deca! povejte mi predstva *), po kojih se človek od živine loči? Učenci: Človek lehko ravno gre, živina pa k zemlji pripognjena kobaca **). Učitelj: Ravna postava je verlo predstvo človeka, kterega mu je dobri Bog dal, naj bi se na

*) Predstvo ali lastnost, kojo pred drugimi ima.
**) Kobacati ali pa po malem hoditi.

sonce, meseno in zvezde oziral, pa mislil v svojega Stvarnika, ki je vse tako lepo naredil. Ktero predstvo še na človeku vidite? Učenci: Čeden obraz, lepo prijazno lice. Učitelj: Obraz človeški je očito kazalo, da imenitna stvar u človeku prebiva, ktere veselje ali žalost, začuda in groza, prijaznost in merz se na obrazu pozna; in ta stvar je naj imenitneje predstvo človeka. Kako pa se imenuje? Učenci: Neumerjoča duša, po božji podobi stvarjena.

Učitelj: Kaj storé znanci in prijateli, kedar se srečajo, ali pa poslové? Učenci: Roko si podajo, rekoč: Bog daj srečo! Učitelj: Niste tudi roki posebno predstvo človeka? Kako čudno umetne dela

človek z rokami opravlja! Kako mično orgla, kdor zna! Slepci celo z rokami čitajo, in naj priličnejše dela storé. Dobro je, da levico kakor desnico pridno vadimo; saj obé roki enako veljate, ter ste si pristne sestri, ne poloplatne.

Učitelj. Po čem poznate znance in znanke, ako jih ravno ne vidite p. po noči? Učenci: Znance poznamo po guči ali marnji, ako se nam oglasijo. Učitelj: Vsak človek svoj posebni glas ima, po kojem se spozna, če ga ravno ne vidimo. Vsak po svojem glasu lehko govori in pôje, kar živina ne more, ktera neprenehoma eno goni. Veliko predstvo je to; le radi Bogu hvalo popevajmo, pobožno molimo, čedno čitajmo, in

pa pošteno govorimo. Kaj počnejo radovedni šolarji, ako česa, p. števstva prav ne razumijo? Učenci: Gospod učitelja poprosijo, da jim razložijo in razjasnijo. Učitelj: Vsigdar iz serca rad povém in pokažem, kajti mi je Bog predstvo poobčenja ali podeljenja dal, kakor vsakemu zdravemu človeku. Živina si ne more tako povedati, kar vé, ali občuti. Vi slišite v šoli toliko lepega od živlenja Kristusovega; kaj imate tudi doma storiti? Učenci: Radi imamo doma povedati, česar se v šoli naučimo. Učitelj: Tako lehko človek človeka podači, mu pové in pokaže, karkolj vé, dobro, kar je prav, pa tudi hudo, kar ni prav. Nevedne česar koristnega podučiti je duhovsko dobro delo. Ko je nova

maša bila, in v našem kraju nad novim mašnikom veliko veselje, je priden šolar meni rekel: „Oh da bi jaz toliko srečen bil v častiti duhovski stan priti!“ — Kaj mi je šolarček s svojim gučem razodel? Učenci: Svoje želje Vam je povedal, da bi tudi rad mašnik bil. Učitelj: Le prav priden bodi, skerbno se uči in pa čedno se nosi, sim mu djal; Bog ti bo srečo dal, in dobri ljudje ti hočejo pomagati, da v mašni stan prideš. Kaj te besede v sebi imajo? Učenci: Naj bode priden in pa zaupa, da mu bode Bog pomagal. Učitelj: Poglejte, tako lehko človek človeku svoje serčne želje razodene, mu žalost pové, ga odžali in sladke nade napolni, kar živina ni v stanu storiti.

Učitelj: Letunoj sim zanikarnemu učencu rekel: Slabo si naudajo izdelal; tvoja pisarija je gerda. Moraš bolj priden biti! Kaj pa ti guč pové? Učenci: Posvari lenega, in mu ukaže, naj se poboljša. Učitelj: Tako lehko človek človeka posvari in pohvali, množico uči in narode vlada s svojim jezikom; v to mu je Bog besedo, guč, marenj ili govor dal, kojega živina nima. Kako veliko predstvo imamo, da lehko govorimo! Naj bi le tudi vselej prav govorili? — Pa tudi čedno je govoriti potreba.

Preveč po domače gučati, in besede zavijati, ni lepo. Šolci, kteri besede po svoji razvadi, ne omikano izrekajo, s tim naznanijo, da se v šoli čedno ne uče lepoglasno govoriti. Zanémarna

deca rajši dervarje ponsnemajo, kakor pa omikane može in izobražene, čedne žene, več jih veseli čikljače ukarjati, kakor posnemati učene gospode. Taka šega ni čedna.

Pridni učenci v šoli lepoglasno čitajo, vsako slovko umeuno izrekó, ter se skerbno vadijo enako čedno govoriti, kakor se čita in piše. Tenko na uho vlečejo in pazijo, kako gospod učitelj izgovarjajo, in poskušajo ravno tako olikano govoriti. Jim učitelj kako besedo popravijo, jih ni tega sram, ampak jih le veseli, da se naučé prijetno marnjevati. Tako se učenci lepoglasja hitro privadijo; in take je veselje poslušati, kako gladko in mično jim beseda teče.

Ni dovolj samo lepoglasno — po-

treba je tudi modro govoriti. Mladi ljudje naj molčé, kadar starejši ali imenitnejše osebe govorijo. Drugim v besedo segati, ali pa besede ne dati, se ne spodobi. Prazne besede kramljati je čenčati; in to ni brez greha. Kdor vedoma laže, greši in svoj jezik gerdo oskruni. Vsaka laž dušo mori. Od drugih ljudi hudo marnjevati za kratek čas, se reče opravljati in drugim čast jemati. Čez druge gerdo legati je obrekovati in krasti dobro ime, kar je velika hudobija. Nesramne reči kvantati ali klafati se pravi pohujšanje dajati in nedolžnost moriti. Bolje bi takemu bilo, naj bi se mu kamen na vrat obesil, in se v globočino morja pogreznil tak gerdojezičnik. Samega sebe

in svoje preveč hvaliti, se zove bahati; in to je gerd napuh. Neznano kleti, rotiti se in zavezovati je groza in strah, in tako navado le v peklu imajo. Boljše je večidel molčati, kakor govoriti; bilo bi pa tudi molčati greh, kadar je govoriti pristojno, ali pa sveta dolžnost. Sv. Duh pravi: „Več se jih z jezikom pogubi, kakor z mečem pomori. Kdor hoče veselo živeti in viditi dobre dni, naj svoj jezik hudega varuje, in njegove usta naj goljufije ne govoré."

26. Živlenje.

1. Popotvanje, bratje, je naše živlenje! mož modrih od nekdaj je to govorjenje. Skoz ktere dežele pa pot nas pelja, naj pesmica moja na znanje vam da.

*

2. Po travnikih perva nas pisanih pelje, marjetce, zlatice v stezice nam stelje. Otroci breskerbni po travi teko, v romenkaste lasce cvetice pletó.

3. Mladenčev, dekličev je druga dežela, razlega se petje veselga kardela. Si delajo sanje od zlatih gradóv, pa skušnje jim manjka, modrosti daróv.

4. Po tretji hladno je, gre pot čez višave, se kerv že umiri, se zjasnijo glave, se trudijo z delom postavni možje, sad truda berejo, za prihod skerbé.

5. Čez gole verhove v četerti so pota, je merzlo že v sercu, ne greje gorkota, pa starčekom kmalo dežele je kraj, — in tak' je na zemlji le kratek naš raj!

27. Prislovice.

1. Mala deca, mala skerb, veliki otroci, velika skerb.

2. Bolja je ena iskra božjega spoznanja, kakor germada posvetnega modrovanja.

3. Dober glas gre v deveto vas (ves), pa slab glas ostane rad ves čas.

4. Jabelko ne pade daleč od jablane.

5. Dober sosed je boljši, ko deset stricov, pa tudi ni podjeda od hudega soseda.

6. Koprivu (kropiva) ne pozebe.

7. Priložnost greh dela.

8. Dobrota je sirota.

9. Na sedem let vsaka reč prav pride.

10. Pitni bratje v mladosti, siromaštva svatje v starosti.

11. Bogatin je ravno tak zadovoljen s svojoj bogatijoj, kakor siromak s svojoj beračijoj.

12. Eno leto je dolgo, veliko jih pa hitro mine.

28. Čudo živalstva.

§. 1. Brez števila veliko živál pod nebom leta, po zemlji leze in gre, po vodi plava, in tudi v zemlji prebiva. Pozná se jih nad 30.000 plemén; veliko jih še ne poznamo. So tudi tako maličke živalice, da jih z golim očesom ne ugledamo.

§. 2. Vsaka živalica na svetu svoj živež najde, ena svojo travico, druga svoje zernce, tretja svoje meso, kajti ena drugo povživa, da se škodljivih plemen preveč ne zaplodi. Dva vrabeljna s svojimi mladiči na teden po 40.000 gosenic pozobljeta. Oče nebeški vse preživi o pravem času. — Vsaka živál ima svoje različno telo, tako modro stvarjeno, kakor ga potrebuje, s takimi lastnostmi, kakše se ji priležejo. Ene po malem lazijo, druge naglo létajo, zdaj po dveh, pa po štirih, tudi po šesterih, in še po več nogah se pomikajo. Ene

imajo habe in noge, druge nimajo nog ne perút, kakor červi, kteri le zgibljaje se po zemlji lazijo. Ribe imajo plavute, s kojimi kakor blisk po vodi švigajo.

§. 3. Različna in prav prikladna je živini odeja, ktero ji je dobri Bog omislil. Živali vročih krajev imajo večidel tenko dlako kakor slon; po merzlih krajih pa kožuh, kakor medved. Pérje pticam, dlaka konjem, volom in kravam na zimo bolj gosta raste, da jih ne zebe. Ribe imajo gladke, terde špire ali luske s polzkoj žlezoj prevlečene, da lehko po vodi plavajo, se gibljejo, in se po kamenju in po germovju ne ranijo. — Obleka živali tudi človeku služi, nam da kožuh za zimo, ptice nam dajo pérje za posteljo, in ovce ovno za sukno; celó zajec nam da svojo mehko ovno za klobúk. Kako modro Oče nebeški vse oskerbi!

§. 4. Vsakemu živinčetu je Bog potrebno orodje dal, s kojim si živeža pojišče in pripravi. Ropni ptici imajo terdne kremplje, da svoj plen zgrabijo in terdno deržé; povodne ptice, kakor race in gosi, imajo široke noge z kožami, da lehko plavajo in veslajo; močirni ptiči, kakor štorkle in kljunači, imajo visoke noge in dolge kljune, da si lehko iz močirja živež pobirajo; ropne ribe, kakor ščuke,

imajo ojstre zobe, z kterimi svojo hrano pospravijo.

§. 5. Tudi orožje je modri Stvarnik vsaki živalici oskerbel, da se svojega sovražnika brani. Dal je volu roge, konju kopita, svinetu zobe, ježu ojstre ježice, ter jim je sovražnika pokazal, da ga od dalеč čutijo in se ga varovati znajo. Jastreba kura visoko v zraku zagleda, zakričí, in piške se skrijejo. Pridere volk nad konje na pašo, mu hitro vsi konji kopita obernejo, voli pa roge va-nj pobodejo, da jim volk blizo ne more. Tudi bučelica ima svoje želo, s kojim nasprotniku svoj serd v roko zapiše. Pač čuden je Bog v svojih brezštevilnih stvareh!

§. 6. Živina sicer razuma nima, ima pa svoj vrojeni nagib, ki jo vlada si vse potrebno opraviti. Vsak mladič pozna svoj živež, kakor hitro se vleže. Gosenica pojišče svoj zelen listek, govedo svojo travo, pišče svoje zernce, in mače miši lovi. Mlade race zapusté svojo kokljo in v vodo poskakajo, ptice začnó letati, kakor hitro se izgodnjajo. Ni človeka, ki bi toliko lično stanico naredil, kakor jo bučelica napravi; ni prele, ki bi tako tenko predla, ko pajek.

§. 7. Živina se tudi po svoji šegi zastopi. Koklja svoje piščeta zove, kokot pred

kanjuhom svarí. Kužej napové ptujca, lovski pes zajeca, in od veselja poskakuje in laja, svojega gospodarja sopet ugledati. — Tudi po starosti življenja se živina razloči. So žužki, kteri se v enem dnevu vležejo in poginejo; so pa tudi sloni in postojne, ki po 200 let svoje starosti učakajo. Tako ima vsaka živalica svoje prigodne, potrebne lastnosti, s kojimi svoj namén doseže, kterega ji je neskončno modri Stvarnik odkazal.

§. 8. Koristno in potrebno je spoznavati mnogoverstnih žival glavne plemena, ktere v 6 redov razpadejo. Živali so: 1. Dojivke ali sesajóče čveteronožnice. 2. Ptice. 3. Dvoživke, golaznice ali zemljevodnice. 4. Ribe. 5. Žužki, mergolinci ali pretisnjenke in 6. Červi.

29. Dojivne živali.

§. 1. Dojivke ali sesávne živali se žive poveržejo, in starke svoje mlade dojé; imajo pljuča za dihati, in so večidel štirinogate. Po večem na suhi zemlji živé, nekoliko jih pa tudi plavute ima, in v vodi biva. Dojivne živali imajo skoro vse kosmato odejo, mnogotere baže in barve; nekoliko jih pa tudi terde igle nosi kakor oklèp. Vse imajo gorko, rudečo kerv. Naj koristnejša je domača živina,

ktero za delo, za živež in v svojo zložnost rabimo.

§. 2. Naj pervi in naj vekši hasen nam **goveja živina** da, med kojo štejemo bike, vole, krave in teleta, ki se trave, detelje, sena, slame in drugih zelenjáv redé. Junci prirastejo voli, junice ali telice pa krave, ako se lepo redijo. — Vol ima ploščnato, podolgovato glavo, nosi visoke, gladke roge, kteri so znotraj votli, in ima razceplene parkle, ktere po nekterih krajih podkovajo. Voli nam vozijo in orjejo; so sicer počasni, pa močni in gotovo potegnejo. Po Koroškem jim devajo jarem na glavo, po Štajarskem telege na vrat, po Kranjskem pa tudi vole v komote vpregajo, da lože vlečejo; in ta šega je naj bolj hvale vredna.

§. 3. **Krava** se zove hišna mati, ktera nam daja mleko, smetano ali vernhjo, srovo in kuhano maslo. Ubogim ljudem tudi kravšeta vozijo; po tem pa bolj po malem molzejo. Kdor hoče dobro molzel (molžo) imeti, mora kravi prav dobro streči, kajti krava pri gobcu molze.

§. 4. **Govedina** ali goveje meso daja dobro juho in tečen živež, naj si bo sirovo

---

3) Kako krava pri gobcu molze?

ali povojeno. Teletina ali telečje meso se peče, in dobro pečenko da. Iz volovskih kož napravlja usnjar močne podplate, iz kravjih pa vlačno usnje za knežne in urbase. Telečje kože so mehke za šolne in drugo žensko obutev. Goveja mast da loj za sveče in mjilo; iz rogov delajo žlice, glavnike itd. Govejo dlako podévajo v sedila, komote in druge blazine. Govednik daja dober gnoj za verte, njive in senožete. Tako nam vsaka stvarica govedine v dobro pride.

§. 5. Koristna domača živina so svinje, ki nam dajo salo za zaseko v zabelo, pa tudi slanino, meso za klobase, krače in plečeta, ščetine pa za ščeti ali kertače. Merjasec je hud prešič in ima dolga postranska zoba; presica po 12 in še več praset poverže. (Židovi in Turki ne jedo svinjine). Svinje ljubijo suho gnjezdo in pa vodo ali lužo poleti za kopati; pitavne hočejo tečno pičo, da se obredé; plemene tudi s slabšoj za dobro vzamejo.

§. 6. Drobnica ali drobna živina je človeku ravno tako koristna, med kojo ovce in koze štejemo. V starodavnih časih je bila ovčarija imenitnih ljudi naj ljubše poslovanje, velike čede so bile starih očakov naj vekše bogastvo, in še zdaj velik dobiček veržejo. Ovce dajo mleka za sir, ovno, ktera se jim

dvakrat na letu striže, rabimo za sukno, za klobuke. Ovčje meso je zdravo, in mladih jagnjet dobra pečenka. Oven nosi kratke, zavihane roge, in skopec nam skopovino da. Iz ovčjih kož se delajo kožuhi, in iz kosti kostene gumbe itd. — Koza je ubogih ljudi krava, ima pičlo kermo za ljubo, in jim zdravega mleka da. Kozel nosi dolgo brado, in nam irho za hlače daja.

§. 7. Poleti žene ovčar čedo na visoke planine, na zdrave, dobre pašnike. Ima v roki pastirsko palico, nosi pastirsko torbico, ter si na stranšico piska in kratek čas dela. Ovčarski pes ima grebenjak okoli vrata, da se lehko volku brani, ako pridere. Zjutraj za rano ovce na zdravo sapo žene in pa po suhih krajih pase jih; močarije so ovcam škodljive. Po zimi jih po kopnih, sončnih gričih ali homcih pasejo; kedar pa sneg zapade, jim v hlevi kermo polagajo. Ovca je toliko pohlevna in prijazna živinica, da se božji Sin dober pastir, vérne pa ovčice imenuje, ki njegov glas rade poslušajo in za njim gredó. Tudi jagnje božje se Jezus imenuje, ki grehe sveta odjemlje.

§. 8. Goveja živina in drobnica se imenuje preživekajoča živina, kajti povžito kermo preživekuje. Ima preberavnik ali čve-

tern želodec, v kojega svoj živež pospravlja. V pervi želodec ali basago kermo pobaše in v sline namoči. Kadar basago nadeva, ali kerme v garah pomanka, povzdigne namočeno kermo v drugi mali želodec, ki je vznotrej satovju podoben; iz tega pa v usta kepo kerme za kepoj povzame, da jo predela in prežveči, in prav dobro prežvečeno požre skoz poseben goltanec v tretji želodec, in iz tega še le živež v četerti ali pravi želodec doide. Dokler živina prežveka, se ne smé preganjati, ne vpregati, ampak pokoj se ji naj da, zakaj prežvekanje hrani tek, živini pa zdravje ohrani.

§. 9. Konj se med domačoj živinoj po svoji čedni podobi kraljeva živina imenuje, je po 16 pesti visok, nosi visoko glavo, ima grive na vratu in dolg žimast rep, pa terde, podkovane kopita. Konj ne rezan se celjak ali žrebec imenuje, razgeče in se težko strahuje; dá se tedaj na berzde in se mu bernjica na gobec obesi. Kobila je pohlevna in lepo žrebe veselo okoli nje skače. Kljuse zovejo zdelano živinče, ktero dni in noči na cesti medlí, se mu slaba kerma polaga, ovsa malo, biča pa veliko da. Konjar, ki hoče verle konje imeti, jih mora skerbno kermiti in napajati, pa še bolj skerbno čediti. Lepo je viditi obsedlanega konja. Sedlo je na herbet

s podpersnikom pripasano, na čeli nosi načelnik in je z nadpersnikom prepasan, ki sedlo od spredej in podrebnik od zadej derži. Jezdec za berzde z levoj rokoj prime, noge v stremena dene, in z ojstrogoj konja spodbada, bič pa v desnici ima. Jahati je gmetno, pa tudi nevarno. Konje vpregajo, z njimi vozíjo vozniki ali voznarji, z njimi orjejo kmetje; so pa tudi ljudje, kteri konjsko meso radi jedó. Koža nam da dobro usnje, griva mehko posteljo, rep pa sita.

§. 10. Osel ali magarec je za siromake konj; slabo pičo za dobro vzame, nosi in vozi pa rad. V juternih krajih tudi imenitniki osle jezdijo, in konje le za vojsko radi imajo. Pol konja in pol osla je mula, dobra za voziti in za jahati.

30. Na dalje od dojivk.

§. 1. V puščavi na jutrovem, v gorkih krajih je vèljblod ali kamela za ježo in za nošo piročna. Ima dolg vrat, na herbtu enega ali pa dva gerba, je veči od konja in lehko po veliko dni žejo poterpi, obhodi po 12 milj na dan, in nese od 6 do 12 centov teže. V gorkih krajih Azie in Afrike je tudi slon, naj vekša živina, doma. Noge ima ko stebre tolste, pa malo glavo in drobne oči,

debelo pepelnato kóžo, pa velike ušeta, in je po 15 čeljev visok, in po dva centa piče na dan potrebuje. Njegov rivec je po tri prače dolg, kojega lehko rabi, kakor človek roko. Po 20 — 40 centov lehko nosi, po 12 do 15 milj na dan obhodi in po 100 do 200 lét starosti učaka. Njegova dva velika kriva zoba dasta drago slonokost ali svetlo belokost.

V severnih, merzlih krajih imajo s e d l o n a za konja, kteri se koreninic in pa maha živí. Tudi pse v sanke vpregajo, jih po zimi z suhimi ribami redé, po letu pa izpusté, da si grejo sami po potocih rib v živež iskat.

§. 2. L o v s k a z v e r i n a se po planinah in šumah ali hostah redí. J e l e n ima lepe tenke noge, pa visoke košate rogove, koje spomlad (v vigredi) izsnuje, ter mu drugi izrastejo. K o š u t a nima rogov. Jelenovina daja dobre hlače, in iz jelenovega roga se jelenovec, drago zdravilo, napravlja. — S e r n a je lična zvér, pa nagla ko blisk; s e r n j a k overže v jesen svoje kratke roge. Sernjánina da meko kožo za rokovice, pa tudi dobro, žlahno meso. — Jelenovega plemena je tudi l ó s (alcén), po osem čevljev dolg, in po sedem visok, ki je pa le v severnih krajih doma. — V pečovju visokih planin živijo d i v j e k o z e, prav žlahne zveri, ktére se pa težko

vlové. — Zajec ali zejc, mala boječa zverina, ima dolge ušeta in dolg zadni skok, spava z odpertimi očmi, da dobro pečenko in mehko ovno za klobuke. Zajka vsako leto 3 — 4 krat mlade ima; zajec po zimi rad mlado drevje ogloda, da se posuší. Priljudnejši so domači zajci ali kralički. Tudi veverce radi streljajo, ktére so maličke hitre skakovce, ki pa sadju škodo delajo. — Polhi so podganam podobni, se naj rajši bukovce redé, imajo v bukovju cele polšine in dajo dobro mast. Pravlica, da hudi polhe na pašo goni, je bôsa.

§. 3. Lov je bil v starih časih potreben, da so se zverine branili. Lovili so v zanke, v mreže in jame, koje so zverini nastavljali; gonili so s pesmí na konjih, streljali s pšicami na lokih, pa tudi sulice metali, z mečmi in nožmi zverino smertili. Sedaj imajo za strel puške ali samokrese na jedno ali na dve cevki, koje s smodnikom nabijejo in s svincom nabašejo. Lovski strel je kratkočasen, pa tudi nevaren; za kmete pa močno zapeljiv in domačii zlo škodliv. Kmet na strelu, polje pa v plevelu.

§. 4. Domač varh in človeku zvest prijatel je pes, kteri je mnogoverstnih plemen in razne postave. Hert je visok in dolg, pa

medel in pretergan; **mesarski pes** je velik in se dobro redi; **ovčarski pes** nosi grebenico, da ga volk ne zadavi; **lovski pesi** so medli, pa nagli; **koder** ima kodrasto dlako in se prav umno nositi rad nauči; **kužej** je malički pesek, čujež laja in varuje dom po noči in po dnevu. **Kuzla** slepe psičke poverže, kteri se pomalem razgledajo. Psom se ne smé prevroče jesti dajati, pa tudi ne pretepati in jeziti jih, da ne stečejo. **Stekel pes** ima strašno strupne sline; kogar vgrizne ali oslini, tudi steče, bodi si človek ali živinče. Tudi volki in mačke stečejo. — Kedar pes nehaj lajati in ne pije, žalostno omahuje in se nad domačimi reži, naznani, da bo stekel. Ako ušesa pobeša, rep med noge stiska, začne jezik moleti in sline cediti, je brez odloga ustreliti in globoko zakopati. — Kogar stekel pes vgrizne, naj si hitro rano iztisne, da kerv in sline izcrejo. Izmij rano z lugom, z apnenoj, solnatoj ali pa s svojoj vodoj. Potrebno je rano z žerečim železom ožgati in zato hitro po ranocelca poslati.

§. 5. Domača je tudi **mačka**, ktero posebno ženske rade imajo, da jim miši, podgane in štokarje lovi. Mače ima bistre oči in tudi po noči svetlo gleda; dlaka se ognjeno sveti, če mačke gladiš. Rada se prilizuje in

sladká, pa ji zaupati ni; mačkine solze so lažnjive. Kar mačka rodi, vse miši lovi, pa tudi golobe in ptice, celó zajce na polju davi. Mačke se rade v gorki peči grejejo, pa tudi lehko ogenj zatrosijo, ako se pred njimi peč ne zapira.

§. 6. Domače *škodljivke* so strahljive *miši*, drobne živalice, ki imajo ojstre zobe, s kojimi les preglodajo in zidovje prekopljejo. Sporne *podgane* in gerdi *štokarji* veliko škodo delajo. Njim podoben je *kert*, kteri po ledinah in po polju rije in se červov redi. Vséh teh škodlivk in gerdih tatunov sovražnica je *podlasica* (lasica), čedna belo-rijava živalica, nekoliko veča ko véverca, pa hitra ko blisk. Tudi *jež* se mišakov in polžev redi, lovi krastače (sternišnice) in druge merčese. Njegova koža je pikasta kakor kostanjeva ježica, s kojo se brani in v klopko zvije. — Kuretini sovražnica je *kuna* in smradljivi *dihur*, ki posebno po kurjih jajcih streže.

§. 7. *Dereča zverina* po goščah in berlogih živí, se redi mesa žival, se pa tudi nektera človeka loti, kadar je gladovna. V naših krajih znana dereča zvér je *volk* velikemu psu podoben, ima dolg rep, ojstre zobe in naj rajše ovce napada, tuli po noči, in pride po zimi tudi hleve obiskat. — *Lesica*, zvita rjava

zvér, posebno kuretine išče; pa tudi zajce loví. Lesičja koža in rep ima za kožuhe in kape drago céno. Jazbec po zimi v svoji jazbini spava, ima kratke noge, pa dobro kožo in koristno mast. Kervoželjni bistrovid (ris) ima ojstre oči, ko mačka in na drevju svoje žertve čaka, na ktero skoči. Kocasti medved po zimi v svojem berlogu spava, o vigredi pa na svetlo pride, ima butasto glavo, tenko sliši, bistro vidi in od daleč ovoha, hodi po štirih, pa tudi po dveh, in se naučí na boben plesati. Medvedovka na leto samo dva, k večemu tri mlade poverže. Medvedi so černorjavi, pa tudi beli po severnih krajih; se redijo sadja, smukajo oves in drugo žito, ljubijo sterd, si pa tudi mesa poiščejo; dajo pa tople kožuhe. Medvedov in risov se že malo v naših krajih najde.

§. 8. V gorkih krajih Azie in Afrike živi lev ali oroslan, kojega zovejo kralja vseh štirinogatih živàl. Še ljutnejši ko oroslan je ris, ali tiger, v juterni Azii doma. Njegova romenklasta koža je progasta in se veliko ceni. Ljuti ris se loti ljudi in živine, ubije mahoma konja kakor vola. Nosorog, velika zvér, ima rog na nosu, hitro teče in je ljudem neváren. Hujša od vsih je pa risa

ali **h i e n a** (grobovnica), ki človeku na vrat skoči, mu kerv izpije, in če živali ne dobi, mertve iz grobov koplje; je pa v Afriki doma.

§. 9. Smešne živali so **o p i c e** ali merkovce, hodijo po dveh in po štirih, znajo ljudi dobro vkarjati, so mnogoverstne postave in nektere zlo človeku podobne. Imajo kosmato lice, ploščnat nos, pa le divji vrešč znajo. Stare opice svoje mlade toliko ljubijo, da jih pogosto objemaje zaduše; po tem se zove neumna ljubezen otrok opična ljubezen.

§. 10. Povodne dojnice so v naših krajih **v i d r e**, ki za vodami in po jezerih v svojih luknjah živé, in se žab, rakov in rib redé, ter ribičem veliko škodo delajo. Vidra ima kratke noge, čedno, gladko, rjavo kožo, iz koje se imenitne kape delajo; pa tudi njeno meso je za postno rabo drago. **D a b e r** (bober ali breber) je velik ko pes, ima noge, ko gosi za plavati, špirav rep in drago rjavo kožo. Iz njegovih dlak se naj dražji klobuki delajo. Čudno umetno z ojstrimi zobmi les obdeluje in si za vodami velike, čedne stanice postavlja; pa v naše kraje ne pride. **M o r s k o t e l e**, **m o r s k i k o n j** in več takih povodnih zverín je v morju in pa v velikih rekah doma.

§. 11. Vse te sesajóče živali so večidel štirinogate; kojih se okoli 600 verst našteje. Domači živini človek za streho, kermo in za pijačo skerbi; ljuba živinica mu pomaga delati in mu veliko dobička prinese.

§. 12. Pa kaj bi zdala vsa človeška skerb, brez očetne previdnosti božje! Prelepo jo kralj David popéva, rekoč: „Gospod, moj Bog! silno veliko si ti storil, s častjoj in lepotoj si se obdal. Ti daš v dolinah studence izvirati in vode med gorami teči, da vsa živina pije, in si divji osli svojo žejo gasé. Nad njimi prebivajo ptiči neba, in v sredi pečevja pojó. Visoke gore so jelenom, skalovje ježev prebivališče. Mladi levi rjové po plenu, in iščejo svoje hrane od Boga. Vse stvari čakajo na tebe, da jim daš živeža ob svojem času. Ako jim daš, pobirajo; odpreš svojo roko, in se nasitijo. Ako pa svoje obličje zakriješ, se prestrašijo; ako jim sapo vzameš, poginejo in se sopet v prah spremené.“ — Čast in hvala Bogu za vse! *)

---

*) Ktere živali se med domače štejejo? — Ktera izmed njih je naj lepša? — Ktera naj koristneja? — Kaj nam da jelen — sernjak — zajec? — Od kterih živál lehko vse porabimo? — Ktera se imenuje dereča (roparska) zverina?

31. Kraljeva zverina.

Kraljeva zverina se imenujeta lev in orel, kajti je lev naj serčnejši štirinogatih žival, orel naj močnejši vseh ptic, in se basa, kakor bi onadva kraljevala.

Lev, kojemu tudi oroslan pravijo, je po 9 čevljev dolg in po 5 visok, ima butasto glavo ko mačka, ognjeno bistre oči, dolge rese; glavo in persi mu grive krijejo. On je veči ko ona. Gobec silo širok, pred nosom kakor prerezan, jezik ima ojster ko ščet, da lehko ž njim kožo do kervi odere. Zobe ima toliko čerstve, da lehko ž njimi vse kosti pomelje. Rep mu je po tri prače dolg, in tako močen, da z njim človeka pobije. Lev zarjove, kakor bi iz zemlje zagromelo; ure na daleč hrumi njegov glas, in zverina, ki ga začuje, vsa plaha ostermí, beži, ali ječi in od groze uiti ne more. Ugledaje svoj plen v hipu nanj skoči, ga s tacama zgrabi in razterga. Vsak dan po 15 ℔ mesa potrebuje, in le po 25—30 let starosti učaka. Pravijo, da lev pohlevnemu jagnjetu žalega ne stori, in da pred človekom beži, dokler njegove kervi ne okusi; ako pa človeške kervi poliže, po njej kervoželjno hrepeni, in se človeka loti.

Oroslan je v puščavah Azie in Afrike doma, kder vsako zvér zmaga. Ako pa v nastavljeno jamo pade, ga je toliko sram, da se da ves krotek na lanec (ketno) djati, železen korbel na gobec privezati in tudi otroku voditi. Nevérniki so v levnjake ljudi metali in veliko kristianov je bilo levom verženih, kojih se pa mnogokrat doteknili niso. Tudi dobrotnika svojega lev pozna, kakor se čita.

Svoje dni so v Rimu pagani velik boj za kratek čas naredili, v kojem so se morali s užnji k smerti obsojeni z divjoj zverinoj boriti. Bil je obsojen suženj po imenu Androkel, nad kterega verlega oroslana izpusté. Lev Androkla ugledati postojí, in kakor bi si bila stara znanca, k njemu gre, ga z repom boža, ter mu roke in noge prijazno liže. Ludjé se čudijo, in cesar Androkla pobara, kako je njuno znanje, da mu lev ne stori žalega? Androkel pripoveda, rekoč:

„Ko sim v Afriki svojemu gospodarju bil utekel, sim zašel v puščavo. Bilá je grozovitna vročina, in jaz v berlog senčit grem. V kratkem za meno ravno te lev v votlino ječé prišantusa; noga je ga bolela. Mene ugledaje ves krotek k meni pride in mi boleno nogo molí, naj bi mu pomagal. Najdem dolgo skalo v nogi, ktero izderem, rano očedim,

nogo piham in hladim, lev pa z nogoj v mojem krilu sladko zaspi. Od te dobe sva tri leta v berlogu tovarša živela in jedla, kar je lev ulovil in meni nosil. Naj bolje kose mesa mi je prinesel, ktere sim si na pečini od sonca spekel. Ko sim se tega življenja naveličal in je oroslan ravno na lovi bil, sim pobegnil, tri dni po puščavi hodil in sim vojščakom v šako prišel, kteri so me prijeli in mojemu gospodarju přignali; on pa me je smerti izdal, zverini raztergati. V tem času so tudi, kakor se vidi, leva vjeli, kteri me pozna, in mi za malo dobroto hvaležen, ne stori hudega.“

Ljudstvo to slišati prosi, naj Androklu prizanesó in mu oroslana darujejo, kar se je tudi zgodilo. Androkel je leva na vervi po mestu vodil, in meščani mu veliko dnarja v dar namečejo, in od veselja glas ženó, rekoč: „Glejte oroslana, ki je tega moža živil; vidite moža, kteri je oroslana ozdravil.“ — Taka divja zvér pozna svojega dobrotnika, človek pa tako rad pozabi!

Druga kraljeva zverina je o r e l ali p o s t o j n a, kojo kraljico ptic imajo, ki po visokem in stermem pečevju gnjezdi in po košatih planinah biva, ter se živál živi. Orli so mnogo verstnih plemén in barv, černi in rjavi; naj hujša med njimi je planinska postojna.

Postojna vsako leto po dvoje mladičev izvali, in kakor hitro se izgodnjata, ju iz gnjezda nažene, se letati vadit in živeža iskat. Orel ima silo bister pogléd, ter visoko iz pod neba ugleda svoj plen — grozovitno ojster kljun in čerstve kremplje; kar zgrabi, mu ne uide več. Pobira jagnjeta, zajce in ptice večega plemena; z malimi ptiči se ne pečá. Vrane in krokarje smertno kaznuje, kadar mu preveč vreščé. Orel ljubi samoto in po 100 let starosti učaka. V časih se pripeti, da tudi otroka iz zibeli vzame.

Svoje dni je v gorah Slovenka žela, njeno dete pa v zibelki pod košatim lesom spi Velik orel pristrelí, déte povito za plenice popade, in ga visoko v planino odnese. Mati vpije in hodi po gori iskaje, kde bi neusmiljena zvér déte obirala; pa ga ni sluha ne duha. Na drugej strani planine sta premožna zakonska živela, pa nista imela otrók. Ravno tudi ženjejo in ugledajo, kako orel čez hribe priplava in belega nekaj v kljuni nese. Na pečino svojo brešno položí in hoče dobro kosilo imeti, kar žnjice začujejo déte milo dreti se. Žnjice velik vrišč naredé, orla odženó in rešijo zalega dečka, kterega sta zakonska za sinovca vzela. Izrastel je verlí mož in pošten planinec.

Kdo je orla vodil, da je tako blízo ljudi

otroka prinesel? — Kdo je divji zveri kljun zavezal, da ni otroka poprej na pečevje izpustila in ga ubila? — Kdo otroka v hišo toliko dobrih ljudi pripeljal? — Kako lepo Bog za nedolžne otročaje skerbi! — Mladenči! — deklice! jeli ne bote Boga ljubili, kteri tudi vas ohrani?!

Učitelj: Otroci! koliko je svetih evangelistov, kteri so nam življenje, terplenje in smert Jezusovo popisali? — Učenci. Štirje so: sv. Matevž, kteri ima mladenča, sv. Marka leva, sv. Lukež vola in sv. Joan, ki ima orla v svoje znamenje. Učitelj. Kaj pa pomenijo te znamenja evangelistov? — Poslušajte! hočem vam povedati.

Mladenč pri sv. Matevžu kaže, da je on popisal, kako je naš Izveličar človek postal, živel, terpel in umerl; zato on svoj evangeli začne, rekoč: Bukve rodu Jezusa Kristusa, sina Davidovega, sina Abrahamovega.— Lev pri sv. Marku pomeni, da on svoj evangeli od preroka v puščavi pisati jame, rekoč: „Glas vpijočega v puščavi: Pripravite pot Gospodu.“ In kakor lev v puščavi, doní po svetu evangelski glas. — Vol pri sv. Lukežu pravi, da je on svoj evangeli od duhovnika Zaharia začél. Duhovni so v starem zavetu vole, teleta in drugo živino darovali; Jezus pa naj vekši

mašnik, kakor ga sv. Lukež popiše, jé sam sebe daroval, in vse druge kervave darove overgel. — Orel, kterega sv. Joan ima, pomeni visokost božje natore Jezusa, kojo je sv. Joan popisal. Kakor orel naj više pod sonce letì, tako se je dvignil sv. Joan v svojem evangeli k Bogu, rekoč: „V začetku je bila Beseda, in Beseda je bila pri Bogu.“

32. Ptice.

§. 1. Ptice imajo gorko, rudečo kerv, pljuča za dihati, dve nogi in dve habi (peruti ali krili), kljun, in so s perjem odete, ktero vsako leto enkrat večidel v jeseni ali spomlad overžejo, kadar se misijo. Perje pisano je čudno lepo. Nesejo jajca in iz njih mladičke izvalé. Letovice nam zemljo kratkočasno oživé, in pevke svet oveselijo. V krajih, kder veselih ptičic ni, je zlo žalostno in dolgočasno. Petje nekterih ptic je mično, da bi ga le poslušal, drugih pa tudi gerd vrišč.

§. 2. Ptičev živi nekoliko po drevju, pa tudi po vodah in močarijah; le malo jih na terdi zemlji prebiva. So popotnice, ki v svojem času v ptuje kraje letijo, tudi čez široko morje čudo daleč potovajo po edino in v množinah, pa zopet pridejo. Ptice nimajo zob, mar-

več s kljunom hrano zobljejo, zernje st rupljejo ali pa celo požró. Gnjezdo nekterih je čudno umetno zneseno in zdelano, kojo dobro skriti vedó. Starka na jajčikih sedí in valí, starec ji pa prepeva, kratek čas dela in jesti nosi.

§. 3. Se mladiči izvalé, jim stari skerbno pičo nosijo, in jih kermijo, dokler se ne izgodnjajo in razpeljajo, ter začnó za starimi létati. Veselo jih starca od véje na véjo kličeta, od dreva na drevo letati vadita; po cele rode jih slišimo po zelenih gajih čvičati in se veseliti, ter hvaliti svojega toliko mogočnega, dobrotljivega Stvarnika. — Ptičev nad 2500 plemén poznajo.

§. 4. Roparji, vjéde ali dereči ptiči imajo močen, zakrivljen (slok) kljun in zlo ojstre kremplje; tudi je ona vekša in bolj močna od njega; pri drugih ptičih je pa on čez njo. Pervi je orel ali postojna, kteri se kralj ptičev zove. Jastreb ali kanjuh (kanja) pepelnatega pérja pobira piščeta in golobe, pa tudi miši po polju. V górah so jastrebi tako veliki, da jagnjeta jemljejo. — Sokol rjavkast ptič, visoko leta, in lovci ga imajo za druge ptiče loviti. Skopič male ptiče in miši pobira. Sova, ponočna ptiča, ima glavo ko mačka, ognjene oči, ojstre kremplje in pérnate ušesa, ter v starem zidovju in v votlem drevju stanuje.

Ponočni ptič je tudi čuk, kterega čivkanje praznovérni ljudje za prerokovanje smerti imajo. Vkrivljen kljun ima tudi papiga, sivna želtozelena ptica, ktera se lehko naših besedí nauči, se smeja, javka, kiha in človeka oponaša; za to jo otroci toliko radi imajo; pa ni v naših krajih doma. 1)

§. 5. Hostnice so razne ptičice, koje po drevju skačejo, in se posebno červov, gosenic in takih merčesov živé, koje po drevju obirajo, in nam tako veliko hasnijo; nektere tudi prav žlahno meso dajo, kakor brinjovke. Zelna (kobilar ali želti kos) po drevju leta, černi kos po germovju prepéva, pa tudi nad grozdje rad hodi. Vodeb nosi rudeče-romeno pérje, grebén na glavi; pa je nesnažen smerdúh. Kukovica nam spomlad oznanuje, svoje jajca penci v gnjezdo položi, da jih izvali, in dečkom veliko veselja dela, kteri jo radi vkarjajo. Misel, da srečo oznani ali pa nesrečnega stori, če kogar na tešče olaja, je prazna. Detal po drevju leta in prav pridno červe lovi. Vrane (gavrane) in krokarje, kavke in pisane srake, ka-

---

1) Kterega ptiča imajo kralja ptic? — Zakaj? — Kteri s. evangelistov ima orla? — Zakaj? — Kdo pozna sovo, kaka je?

kor šoje vsakdo pozná; tudi vrabeljne (vrabče), kteri so pod našoj strehoj doma, žitu veliko škodo delajo, pa tudi merčesov dosti pozobljejo, gredo radi s kurami na ples, so sitni in samoglavni, kakor prederzni dečki 1).

§. 6. Pevke so večidel drobne ptičice, imajo kratke nožice in čunjevit kljun, zobljejo zernica rastlik, in drevje merčesov čistijo. Škoda jih je loviti, ali jim gnjezda istikati. Slavulj (slaviček) drobni ptičko ponoči v germovju po toplih krajih milo poje. Škerjančik (golibar ali ševa) po polju od jutra do večera žvergoli, se visoko pod nebo vzdiguje, pa zopet med brazde potukne si živeža iskat, ter nam moliti in delati kaže. Verli pevci in pevke so šinkovec (zeba), kraljiček, penica, sternad, konopljenka, čižek, liščok, srakoper, dlesk, škorec, popkar (lepar, gimpelček), kteri se prav lepih vižic nauči. Kanarček, ličen, želt ptiček, glasno čverči, pa le v ptičnikih kakor gospod živi. Pasterička (pliska) rada živino pase in za potoci živi. Senice,

---

1) Kaj nam škodijo hostnice? — Kaj pa hasnijo? — Kako se loči vrana od krokarja? — Čemu so vrabeljni? — Ktera ptica ne vali sama? — Ktezi ptič je lep po perju, pa nesnažen da smerdi?

radovedne ptičice, po drevju krog doma čverčé in drevje obirajo; so pa tudi nektere tako hudobne, da otrokom oči ispikajo 1).

§. 7. Kuretina ali perutnina se doma zernja, trave in červov redí, debelo opita in drago proda. Kokot ali petelin na vse zgodaj poje in vstajati kliče, vodi svojo družino in jo vardeva. Kokoši (pute) jajca nesó, koklje piščeta valé in so velika dobrota pri híši. Domači golobje gnjezdijo v svojih golobnjakih, lesni pa v hostah. Gerlica po drevju gerli; so tudi smibalke ali gurgulice, koje se smejé. Golobe privadijo tudi pisma nositi. Jereb in jerebica, posebno pa lestarka dajo imenitno pečenko. Prepelica veselo v sternimi prepeva in se tudi v kletki redí. Divji petelin in divja kura sta v visokih planinah domá; kovrače in pure (kavre) po ravninah pasejo 2).

33. Sraka in pavovo pérje.

Pripoveduje se, da je sraka pavovega pérja nabrala, ktero se sveti kakor čisto zlato,

---

1) Kteri ptićko naj slajše poje? — Kaj nas golíbar uči? — Popišite pasteričko? — senico itd.

2) Kdo mi petelina popiše? — Kdo pa kokoš? — Kako se loči kokot purana? — Kolikoteri so golobi? — Kdo je golobov smerten sovražnik? — Kdo še? — Česa se redijo purčeta?

kadar ga sonce posije. Hitro se ž njim olišpa in našopiri, in tako nakinčana bahato med sraka, svoje tovaršice, gre; toda vsa napihnjena svojih družic še ne pogleda. Żaničevaje svoj stan, zapusti sraka svoje sestrice in se prevzetno pavom v tovaršijo vrine. Pavi svojo lastino hitro spoznajo, ptujki posojeno pérje izpulijo, in na pol golo zaženó, od kodar se je pritepla. Vsa zasramóvana in okljuvana se med svoje sestre privleče, ali tudi srake jo začnó čertiti, jo pikati in preganjati, tako da je sirota še svoje lastno pérje zgubila, in se poslednič od vsih zaveržena nikamor podati ne vé 1).

Nauk. Oblači se pametno le po svojem stanu; ne posnemaj šege, ktera tebi ne gre. Ne vtikaj se med gospôdo, ako si kmet, in ne sramuj se svojega stana. Ošabnost zaničevanje prinese; le ponižno pohlevščino vse rado ima.

Prevzetija se povsod spotika,
In sramota se za njoj pomika.

---

1) Kdo je sraki podoben? — Ktere dekleta ravno ko sraka delajo? — Jeli so mladenči bolj modri?

Zastavica.

Imam ličen sodček
Na njem noben obroček,
V njem dvojno vince je,
Ktero ne zmeša se. Kaj je?

34. Povodne in popotne ptice.

§. 1. Močvirniki imajo dolge cepelige (noge) in pa dolg kljun, se redijo rib, žab, kač in pa laznín. Žerjav popelnato pérje ima in letí na zimo v tople kraje. Čaplja (roda ali štorkla) gnjezdi v visokih stolpih, nam s svojim prihodom veselo vigred oznani, in nas v jeseni spet zapustí. Kljunač dá dobro meso, se strelja in na zanke lovi. — Povodne ptice imajo plavutno kožo ali lopatice na nogah, da lehko po vodi plavajo. Labud ima bélo pérje ko sneg, krasen vrat in verlo plava. Gosi so domače in divje, ki dajo peresa pisarjem; tudi race so divje in domače. Hudourniki pred hudim vremenom letajo. Bukač vtekne kljun v vodo in buči kakor vol rjove, ribič pa iz visoke na ribe šiné. Pelikan (nenasit) ima pod kljunom veliko mavho, iz koje svoje mlade kermi; za to pravijo da jih svojoj kervjoj redí 1).

§. 2. Naj krasneji ptič naših krajev je pav s svojim pozlačenim pérjem. Svoj rep na soncu v kolo zasuče, da ga je veselje gledati; pa se tudi zadere, da ga je gerdo slišati, ter kače in kuščarje pobira. Naj vekši ptičev je noj ali štruc po 8 čevljev visok in 80 ℔ težek, ima černo, drago pérje, iznese po 20 jajc na leto, ki so po 2 — 3 ℔ težke, koje na soncu v peski izvali. Vzdignuti od zemlje se ne more, pa pešec dirja, da ga na konju ne dojde. Kadar pa lovcom ubežati ne more, v germovje glavo skrije, ter misli, da ga ne vidijo, dokler ga s kolmi pobijejo. Noj je v Afriki in Arabii doma. Kolibri je ptičic naj manjša, ima naj lepše perje, se rožnate sterdí živi; njegove jajčica so drobne ko grah, gnjezdice je ko pol orehove luščine. — Tako nam pričajo tudi ptice božjo vsemogočnost in modrost. Naj bolj znane so nam lastoviee, naše prihajačke, ki v spomladi pridejo, na zimo odidejo in se nam nad vrata naselijo 2).

---

1) Kteri ptiči so popotniki? — Kdaj gredo? — Kdaj pridejo? — Kako žerjavi na ptuje vlečejo? — Česa se povodnice živé? — Kdo je podoba ošabnosti ali gizdosti? — Zakaj?

2) Kteri ptič je naj vekši? — manjši? — lepši? — Kaj nam ptice dajo? — Kdaj jih ne smemo loviti? — Zakaj ne terpinčiti?

§. 3. **Popotne ptice.** Lojzek očetu pravit pridirja, rekoč: „Oče! jaz sem pa danes našo lastovko vidil, ktera pod strehoj nad oknom gnjezdo ima in tako veselo čverči.“ Oče: „Si pa tudi snoči mušice igrati vidil?“ Lojzek: „Kaj pa da; za nje mi pa ni.“ Oče: „Jih pa lastovke rade imajo; zato so že prišle jih pobirat. Bi mušic ne bilo, bi še tudi lastovk ne bilo nazaj.“ Lojzek: „Tudi naša čaplja se je na parno prikazala.“ Oče: „To je prikazen, da je žab dovólj, in da so tudi kače že iz zemlje prilezle.“ Lojzek: „Jeli ne pridejo poprej živali, kakor da jih že hrana čaka?“ Oče: „Ne poprej. Saj véš, sinko, da se nekoliko ptičev zernja in červov živi; oni pri nas ostanejo. Drugi se le červov živé, in ovi na zimo v ptuje, topleje dežele letijo, kder se golázen v zemljo ne poskrije, kajti je toplo, da imajo česar jesti. Živali naših krajev, ktere ne najdejo celo leto živeža, si ga na zimo naberejo, kakor bučele in mravlje; ali pa na ptuje letijo, kakor žerjavi, lastovice in čaplje; spomlad se pa zopet o pravem času povernejo. — So tudi ki se po zimi v zemljo zarijejo, p. jazbec, žabe, kače. Golazni, muhe in žužki pospijo kakor mertvi, in se o valički ravno ob času zopet ogrejejo, kadar že najdejo živeža dosti. — Kdo je pa naučil lastovko, da spet

svojo hišo — čapljo, da svoje gnjezdo najde, kaj misliš?“ Lojzek: „Kdo drugi, ko Bog.“ Oče: „Taka je. Kdar ugledaš popotne ptice zopet priti, misli: Oče nebeški jim je že pri nas za to leto mizo pogernil, da jih bo živil; ako pa ptičice živi, tudi nas svojih otrók ne bo pozabil. Le tudi ne pozabi ti njega hvaliti in mu lepo služiti.“

35. Vrabeljni in kos.

Pozno v jesen je bilo, prijazno sonce sijalo, živinica se mirno po travnikih pase, in na polju še mnogoterega žita romene stave stojé. Tropa vrabičev prismučí, in se na košato germovje vseda, v kojem si černi kos ali košič červičev išče. Vsi židane volje se pogovarjajo, in kadar ugledajo kosa, se mu smejijo, in naj bolj zgovorni med njimi ga zabavlja, rekoč: „Oj ti ubogi tumpec, kako sam v germu kučiš in dolgi čas prodajaš, se nesnage živíš, in bi ti lehko ravno tako dobro bilo, ko nam. Pogledaj, kako mi delamo, od njive do njive, iz stave na stavo letamo, in smo želte pšenice siti ali pa drobnega prosa. Je žito iz polja, jo vdarimo v skednje; in ako se v shrambe poshrani, ga tudi najdemo. Kaj ne, da nam

je dobro? Kako pa ti revež medliš, — in gerde červe pobiraš!“

Kos lepo modro besedljivcu odgovorí: „Kaj bote vi mene zasmehovali, kteri brez vsega dela živite, s praznim čenčanjem dragi čas tratite, ljudem pa kradete in se s ptujim blagom gostite! Rajši pošteno živim, kakor bi se po tatinski z vami gostil.“

Vrabec pa pravi: „Glej ga no! saj nismo mi sami taki. Pri vrabcih je tako stara navada, da smo neprenehoma židane volje. Tudi ti jo z nami potegni; boš videl, kako bo veselo!“ — „Odlazite mi, zapeljivci! Vaša slaba tovaršija bi bila moja nesreča. Vesel in zadovoljen sem s tim, kar imam, in vaše sreče ne potrebujem.“

Smejé se vrabci vzdignejo in na ravnost v skedenj na pšenico zletijo. Kmetič jim je pa mreže nastavil, in ko se ravno prav dobro pasejo, mreže potegne, jih zasači in vse podavi; samo eden je ušel, uni besedljivec, pa si je revež v pobegu nogo ulomil. Ves žalosten po eni nogi v germ da kosa prikima, rekoč: „Oh nesrečna slaba tovaršija! Oj da jo pregrešno dobro voljo! — Ti si pač moder, kos, da v hudobne družbe ne greš! —

Nauk. Za smehom hudobnih pride jok.

36. Golaznice.

§. 1. *Golaznice imajo gol in gladek život, ali pa s luskami in oklepi pokrito truplo, merzlo, rudečo kerv, pljuča za dihati, lazijo in jajca nosijo. Dvoživke se tudi zovejo, kajti lehko na dvoje: na suhem in v vodi živé; po tem jim je tudi zemljevodnice ime. Razdelé se na dve versti: laznice lazijo po štirih nogah, p. želva; plaznice pa po trebuhu plazijo, p. kače, i. t. d. Učeni že nad* 1000 *plemén golazin poznajo. Čudno hitro jim novi udje izrastejo, ako se jim odtergajo; tudi dolgo brez vsega živeža prebijejo. Vsako vigred staro kožo slečejo.*

§. 2. *Želva nosi terdo luščino na herbtu, iz koje delajo lične tobakire, glavnike i. t. d. Jeno meso da dobro postno jéd. V morju se najdejo velikanske želve po* 10 *centov težke. Žabe so mnogoverstne; povodnih skoki so dobra in zdrava jed za postne dni. Rega ali zelena žaba nam dež napoveda, mača-rád pa po dežu lazi. Krastavica ali sternišnica po temnih kotih biva. Martinček se rad na soncu greje in ne stori žalega, zeleni kuščar pa hudo vgrizne. So tudi letoči kuščari; in v Nilu, veliki reki Egipta, je grozovitni ostrovid ali krokodil doma,*

po 30 *čevljev dolg, kteri cele velike živali požré in se človeka loti.* 1)

§. 3. *Kače so nektere smertno strupne, kajti imajo strup v svojih zobéh, p. gad ali pačkan, černomanjasta kratka kača, po herbtu pisana, v kamenitem germovju in pečevju doma. Beloušnica ni škodljiva, še manj pa slepec (slepir, slepovoz). Naj huja kača je ropotača, ktera z repom klopoče, in se svojimi očmi živali omami, da jih požré; kogar vgrizne v kratkih minutih umerje; ona je v Ameriki in Afriki domá. Boa ali goščún, velikanska kača po* 40 *čevljev dolga in za moža čez pas debela, celega vola stisne in po malem požre; sita pa se dá umoriti in zamorci jeno meso jedó.* 2)

37. Ribe.

§. 1. *Ribe imajo rudečo, merzlo kerv, po plitvah (ribjih ušesih) dihajo in samo v vodi živé. Večidel so z luski (luskinami, špirami) odete, švigajo na svojih plavutih hitro ko blisk, in imajo za plavati v sebi mehúr,*

---

1) Kdo pozna želvo? Kaka je? Želva je podoba lenobe, zakaj? Kuščar je podoba jeze; zakaj?

2) Ktera kača je v naših krajih strupna? Kako se je gada varovati? — Kača je podoba zavida; zakaj?

kojega nategnejo in zopet stisnejo. Ribe se drestijo in čudo množijo po ikrah; dajo pa tudi človeku velik dobiček. Pozná se rib nad 2000 plemén, ktere se večidel drugih rib in žival redijo. So ribe tudi letajoče, pa dolgo nad vodoj letati ne morejo.

§. 2. *Žlahne ribe, ktere malo osti, koščic in zalo meso imajo, so v naših krajih zlatoka (losos), ki ima romeno meso; posterva černo rudečo pikasta, solač, rot, rusasti som, tolsti karp, tenka ščuka, okún, mrena, lipan, piškúr i. t. d. Vis ima drag mehur za vino čistiti. Jegulja (kačur) je gladka riba, kači podobna, pa ima dobro meso. Glen ima veliko ojstrih koščic, in ga je nevarno jesti.* 1)

§. 3. *Ptuje ribe se v naših krajih prodajajo: čok ali polenovka, ki se suha brez glave prodaja; slaniki, kterih se po* 400,000 *ljudí vsako leto živi, tunina i. t. d. — Velike morske ribe so: kit ali morski som, ki po* 100 *čevljev dolg izraste in dá po* 90 *čebrov ribje masti. Somovi zobovi dajo ribjo kost. Pliskavica ali delfin, od kojega pravijo da muziko ljubi. Ove dve ribi štejejo*

---

1) Kako se ribe lové? Kdo vé ribo popisati? Ktere ribe so žlahne? —

med dojnice. Naj hujši je ***morski volk****, ki po* 15 *vatlov dolg, po* 100 *centov težek priraste in celega človeka požre, ali mu noge ali roko odgrizne.* 1)

§. 4. *Med povodnice štejemo* ***pivale*** *ali pijavke, koje kerv pijejo in jih zdravniki rabijo.* ***Ojstrige*** *ali luštrenke imajo po dve školjki ali luščini.* ***Potočne*** *niso za jesti, morske se pa drago prodajo.* ***Biserke*** *se iz morja lové in drage bisere dajo. Vse te štejejo k červom.*

38. Žužki ali mergolinci (insekti).

§. 1. *Žižci, žuže ali pretisnjenke imajo truplo pretisnjeno in v tri dele tako razdeljeno, da se glava trupla in rep trupla le na tankej nitki derži, kakor na osi vidimo. Na glavi imajo rožičke ali tipavnike, z kojimi krog sebe tipajo, po* 4, 6, 100 *in še več nožic, namesti kervi bel, merzel sok, za odejo korasto ali roženo kožo, ali pa dlako. Mnogo jih se krasno svetli in so vsi prižani, p. božji volek. Žižcov je vse polno v zraku, po vodi*

---

1) Kako ribe plavajo? Česa ribe redé? Ktere ribe so pri nas naj žlahtneje? Ktera riba brez glave po svetu gre?

in po zemlji, po rastlinah in na človeku; pa tudi v pijači in v našem živežu. Znanih je nad 20,000 plemén; še več jih ne vidimo in ne poznamo. Dobro znani so nam raki, ki pomalem naprej — hitro pa ritensko lazijo.

§. 2. Žižci se iz jajčic izvalé, ktere zalogo zovemo; in veliko se jih po trikrat čudno premeni. Pervič se iz jajceta červ ali gosenica izleže; ta se zaprede kakor mešiček ali buba, in iz mešička vstane kakor iz svojega groba žižek, kukec ali metulj, ki pa le tako kratko živi, da zopet zalogo mladih červov nanese. Živijo se takih stvari, koje bi drugim škodovale, in tako rekoč gerdo gloto pometajo. Červi so strašno požrešni; in gosenice v 24 urah trikrat več objedo, ko tehtajo. Veliko jih škodo dela p. gosenice; veliko pa tudi človeku lep hasen daja, p. bčelice, sviloprejke i. t. d. 1).

§. 3. Kebri imajo rožene habice, in spomladanski mlado zelenje hudo objédajo; so pa tudi dobri za jesti. Govnjač ali movrin po gnoju brodi, zlatáč, zelenkast kukec se ko zlato svetli. Rogač ima na glavi škarje ali ojstra roga, s kojima ščiplje.

---

1) Kdo je metuljem podoben? Kaj gosenice náj rajše objedo? — Komu molji škodijo?

Štrigla ali ušetnica rada v uho zleze. Knaver ali drevni kukec toliko smrék poškoduje, da se cele strani lesa posušé. Smertnik v lesu kljuje, in praznovéra misli, da smert napoveda. Kresnice se o kresu po noči svetijo. Lázice in bolhe nečednim ljudem veliko nadlogo delajo; pozemeljske bolhe so pa tudi za verte huda vjima.

§. 4. ***Polkrilci*** *na pol skačejo, na pol letijo, in so večidel škodljiv merčés, kakor molji, ki zernje in sukno snedó; mramor ali podjéd, ki sadike v gredah podjeda, grilji, ki so konjiki in pešci; smradljive stenice, in pa kobilice, kterih vlaki sonce zatemnijo, in kamor se vsedejo, vse objedó. V jutrovih deželah se ubogi kobilic živijo, ktere so veliko vekše od naših.*

§. 5. *Metulji so mnogotere barve in velikosti, imajo po 6 nožic, in njih je čudna lepota, ktera pa le kratko ostane. Metulj iz mešička izleti, ter je podoba našega vstajenja od mertvih; njega mati je gosenica. Gosenice drevje objedó, ako se spomlad ne ukončajo; sviloprejke pa tudi lep dnar veržejo, kdor jih vé prav rediti. Sviloprejke murbino zelenje jedó, se zapredejo in iz vlačnega soka po 500 pračev svilne niti ena naprédе. Se svila iz mešička (kokona) odmotá,*

se metulj iz njega prikaže, kteri pri 500 jajčic naleže, iz kojih se spet červi izplodijo. 1)

§. 6. ***Bčele*** *ali čbele imajo velike oči in pa kožnate habice, s kojimi po rožah in drevju marljivo letajo sterdi nabirat. Vsak panj (ul) ima svojo* ***matico****, po 800* ***trotov*** *in po 10—16 tisuč (tavžent)* ***delávk. Čmelji*** *(čmerlji) so vekši od bčelic in radi pod zemljoj gnjezdijo.* ***Ose*** *čudno umeten osinjak napravijo in so hude jeze;* ***seršenov*** *devet za eno kačo pikne, in sladkega grozdja pa sadja veliko izpije.* ***Siškarce*** *svoje jajčica v dobovo (hrastovo) pérje zasadé, iz kojih okrogle šiške prirastejo, iz kterih se tinka kuha.* 2)

§. 7. ***Muhe*** *imajo dve perutnici, pa rivec, da pijejo.* ***Vbadi*** *živino hudo nadležijo, posebno pa rjave konjske. muhe.* ***Komarji*** *hudo pikajo, in* ***mušice*** *nam nadlego delajo, pa tudi dež naznanjajo.* 3)

§. 8. ***Pajki*** *(pavki) silo tanke mreže prédejo, v koje muhe lové; pa tudi spremembo vremena pokažejo.* ***Škrabek*** *ali škorpion z*

---

1) Kdo je metulju podoben? Kaj nam pa pisan metulj naznanja?

2) Kaj nas bčelice učijo? Kdo pa je osi enak? Zakaj ni varno seršene dražiti?

3) Čemu so pa muhe in tak merčes na svetu?

repom strupno pikne, pa tudi zdravo olje dá za strupno piknino. Pravijo da sam sebe vgrize in zamori, kakor zavidni človek. Skerbne **mravlje** *imajo velike mravljinjake, si gladke ceste naredé in so podoba pridne srenje.* **Gorečice** *(rosice) hudo opikajo, in mravljinci drevje zlo oškodujejo, ako jim v okom ne prideš.* **Mravojéd** *jih veliko pojé.* 1)

§. 9. *Kdor očale, ktere vse povečajo, ima, vidi v kapljici vode, posebno pa v kisu brez števila veliko žižkov mergoleti, tako tudi po siru laziti. Kdor v lužo ali gnojnico stopi, celo množico živalic pomandra, kojih s prostim očesom ne vidi. Vse Bog živi, nekoliko človeku v prid, pa tudi v podbado, da se jih brani in se ne uleni. Prečudno, pa tudi modro je Bog vse stvaril, in červiča ne pozabi, ki se nam pod nogami giblje; za vsako bibo vé, ktera po zemlji leze.*

39. Pajek in muha.

Pajek je skerbno svojo mrežo predel, muha pa memo prismuči in pajka krega,

---

1) Kdo je naučil pajka presti? Koga pajk v svojo mrežo vlovi? Koga pa zapeljivi svet? — Česa nas gomeznive mravlje opominajo? Kteri žižci nam vreme napovejo? — Kako pa mušice in pajki za vreme vedó?

rekoč: „Kdo ti je rekel ravno cesto zavešati? Ceste imajo proste biti; gladkih potov nimaš pravice zapletati.“ Pavuk ji ozbilno odgovori: „Stvarnik me je naučil mreže plesti in ravne stezde zapletati.“ Muha: „Si so naučil v šoli stvarjenja toliko umno plesti, prosim, nauči me, naj bom tudi jaz kaj modrega znala.“ Pavuk: „Prav rad; samo dobro zapomni moje nauke.“ „Kdor hoče prav srečno živeti, mora glavo modro, pa žlahno serće imeti. Dobro gledaj, kamo prideš, da v nastavljene zanke ne zaideš; obdveh očes (ok) nigdar ne zatisni: to je moj pervi nauk. Drugi nauk je: Varno hodi in pazljivo stopaj. Moder povsod pametno hodi, le bedak za bedakom blodi. Za pogledom naj stoplje tvoja noga, ne pa oko za nogoj, kedar že ovesiš. Tretji naj potrebneji nauk naj ti bo: Bolj varno ko se ti zdi, bolj se varuj; več ko se tebi obeča, manj se zanesi. Modri se nesreče varuje in modro zogne, bedak pa brez vse skerbi stopi, lehko v nesrečo lopi, in si težko iz nje pomaga. Varno toraj letaj, varno pogledaj kamo noge vtekneš; pomisli popréj ko se vsedeš. Moje mreže so za noroglavske letavke, moje zanke bedakom nastavljene; moja preja samo neumneže sačí.“

Muha, vsa polna posluha, se naukom

čudi in jih hvali rekoč: „Pač lepo si mi povedal! Tade predige pa še nisem čula.“ Pajek ji veli: „Nauke samo poslušati in hvaliti še ni dovolj; moraš jih tudi dopolniti!“ — Muha se lepo zahvali, vzeme slovó, pa tudi dobre svete hitro pozabi. Urno se suka, leti in smuka ko popréj, tako dolgo, da se v mrežo vlovi. Pajek mrežo potegne, suha muha se pa jezí in nad njim serd kuha, da ji kosti podrobi in jo požré.

Nauk. Kdor lepe nauke samo posluša, je muhi podoben, ktera brez skerbi po svetu ferči, dokler ne ovesi; ter si resnico žalostno poskuša: Naglica nepremišljena nikoli dobra ni.

40. Červi.

§. 1. *Červi imajo kakor žižci bel, merzel, vlačen sok mesto kervi, tipavne nitke na glavi, na kojih se oči najdejo. Nimajo nog, ne kosti, ne dlak; njih truplo je mehko in žlezasto, s katerim se zgiblejo in lazijo. So veliki červí, pa večidel je tako drobnih, da se s prostimi očmi ne dajo videti. Mnogo červov v vodi živi, še več pa v zemlji, drugi v truplu žival, tudi v drobovini in v črevih človeka, kakor gliste. Redijo se rastljin, sadja,*

praha; naj rajši pa mesa, kojega se po smerti osvojé.

§. 2. *Červi imajo čerstvo življenje, in če jim kdo en del života odterga hitro jim drugi izraste. Veliko jih čudno dolgo brez vse piče živí. Njih čislo (število) je nam neznano. Naj bolj znani so nam* **polži**, *ki luščino na herbtu nosijo in nam dobro postno jed dado.* **Pegasti**, *černi polži se rabijo za kolomast. Gliste posebno otroke hudo vijejo, in so nevarna bolezen.* **Ploščnata glista** *po* 60 *pračev dolga izraste, in lehko človeka umori.* **Dežni červ** *v dežju iz zemlje prileze.*

§. 3. *Vsaka kapljica vode, vsaka škorjica plesnovega kruha vsa gomezní tako drobnih živalic, da jih z golimi očmi ne vidimo; le Bog jih vidi in oskerbi. — So tudi rastljine, kojih je pol živali, kakor morski* **polipi**, *kterih vsak del odtergan lehko živi. Tudi* **morsko gobo**, *ktero za pobrisati rabimo, zaredijo morski červi.*

41. Ozir na živalstvo.

§. 1. *Svet je velikemu pohištvu podoben, v kojem je vse živo potrebnih in koristnih stvari, in dobri Bog je njega neskončno moder in dober gospodar. Ena stvar je drugi pa-*

trebna v živež ali v veselje; brez koristi ni reči, in vse služijo Bogu v hvalo, človeku pa v hasen, dokler jih modro zavživa. Živina nam pomaga delati, nam dá svojo kožo in dlako za odejo, mleko, maslo, sir in meso v živež; kosti, rogovje in čreva sesajoče živine so rokodelom koristne; tudi gnoj je za polje potreben.

§. 2. **Ptice** *so nam ravno tako koristne in potrebne stvari. Zgrabljivi ptiči pojedó merhovino, da nam sape ne okuži, vrane pobirajo miši po polju, da nam žita in sadik ne podjedó; vrabeljni in drugi letavci obirajo drevje, da nam gosenice in škodljivi červi sadja ne ukončajo; nam dajo perje za mehko postelj, pa tudi dobro meso, in pa toliko veselja pevci in pevke. Pač bi bilo hudobno, jih terpinčiti in brez potrebe moriti!*

§. 3. **Ribe** *cele rodove živijo, ter jih jedó in prodajajo suhe kakor tudi nasoljene; celó moko iz rib meljejo in pogače pečejo. —* **Tudi kače** *niso brez hasna, nam strupene reči pobirajo, dajo vračtva ali zdravila in so spet drugim živalim v živež. —* **Bčele** *dajo sladki med v zdravilo in za medico, vosek za sveče najsvetejšemu opravilu; mravlje nanašaja žlahno kadilo. Žižci po cvetju letajo, in množijo rodovitost drevja in rastlin, kajti*

rastlinski prah sejejo, kakor ptičica zernice v take kraje zanese, kamor človek priti ne more.

§. 4. Čemu so pa molji? Ako bi za drugo ne bili, so za žitne dragolętnike. — Pa čèmu je toliko muh, mračnikov (nadepérjev), kukcov in červov? Mergolinci, muhe in červi so pticam pod nebom in ribam po vodah potreben živež, glistice vertajo in rahljajo zemljo, Druge živali povživajo nam škodljive reči· druge vlečejo strup iz zraka in zemlje na se, in nam ljubo zdravje ohranijo; in če ravno kake stvari haska še ne spoznamo, ter ne vémo pokaj je, lehko sklenemo, da ima svoj dober namen, ker v modrem stvarjenju božjem ni nič zastonj, marveč vse je koristno in za ohranenje vseh.

§. 5. Vse žive stvari nam pa oznanujejo Boga vsegamogočnega, neskončno modrega in dobrotljivega, in njegovo očetovo skerb, s v e t o p r e v i d n o s t b o ž j o. Vse kar živi, nas opominja Boga hvaliti, in nam pomaga častiti Gospoda toliko čudov božjih. Lepo govori pobožni Job: „Oprašaj živino, in te bo učila, in ptice pod nebom ti bodo povedale. Nagovori zemljo in te bo učila, in ribe v morju ti bodo naznanile. Kdo ne vé, da je vse to Gospodova roka storila?"

42. Hodimo v šolo:

§. 1. K mravljam. Mravlje v čedni družbi med seboj živé kakor dobri deželjani v kraljestvu, imajo svoje postave in se na tanko svojega reda deržé. Mravljišče, v kojem prebivajo, je mestu podobno, po kterem na vse kraje ceste peljajo. So mravlje, ktere delajo po zidarski, in nadelajo tlak z ilom; druge zbirajo po tesarski bilke lesa, jih ob cestah nastavljajo, in naredé iz drugih bilk pristojen strop, ter jih prek unih naložijo. Ravno te mravlje so tudi umetni krivci (krovci), ki naredé iz skalic, slamice in listja streho na svoje stanovališče. Ene poshranijo živež v svoje shrambe, druge pospravijo jajca in mlade červiče v svoje kamrice.

Živež si mravlje célo poletje marljivo znašajo. Vidiš eno mertvo muho, drugo zernice nesti! nobena se brez dela pohajati ne smė. Pošljejo ktero v oglede; in kakor hitro plen najde, drugim oznani, in celo kerdelo se podá najdeni zaklád pobirat. Tako gredó na lonec sladkorja, na kepo satovja, ali na vmedeno gruško v celi procesii; vsaka pa se mora odkazane poti deržati, da ne zaide.

So mravlje poleti pridno delale, se po zimi v svoje stanice poskrijejo vživaje sad

svojega truda. Skerbijo mravlje za svoj lastni živež, imajo še večo skerb za svoje mlaje, tako, da o času, kadar se iz jajčic izležejo, jim cela družina streže, da jih lepo odredé. — Po pravici nam Modri v svetem pismu veli: „Idi k mravlji, lenuh, pogleduj jo pri delu, in zmodri se! Brez učenika in ukazatelja se preskerbi poleti z živežem, in nanaša o žetvi, česar bo jedla po zimi.“ —

Pojdimo nadalje v šolo:

§. 2. K bčelicam ali čbelam, pri kojih najdemo naj modrejše vravnano kraljestvo. Vse bčele enega panja (ula) vlada le ena sama matica, ktera je vseh kraljica in mati; celo kerdelo jo v veliki časti ima. Nikdar ne vidimo same; cela truma jo spremlja, jej streže in jo visoko poštuje. Ako matica, njih kraljica, umerje ali se jim pogubi, so vse prepadene in žalostne, in se tudi pogubijo; njih kraljestvo je pri kraju, če hitro druge vladikinje ne dobé. Bčelice so večidel delavke, ki izdelujejo prečudno modro satovje, koje iz cvetja nabirajo. Ene nadelujejo vosek v piskrice, druge to delo olikajo, tretje piskerce polne medu s pokrivavkami zadelajo, da se ne spridi; še druge mladi plod trušajo (pitajo), in vsaka ima svoje opravilo.

Delavkam, ktere na biro gredó, se po-

potnice ne da; same si imajo hrane preskerbeti. One, ki doma satovje dodelujejo, in delo polno truda imajo, nje druge kakor gospodinje z živežem preskerbé. Lačna delavka vpogne svoj rivček gospodinji, ktera po ulu hodi, v znamenje, da bi jesti rada, in gospodinja ji káne ene kapljice medu ali sterdí na rivček. Se čbelica tako nahrani, hitro se zopet na delo poverne, in je pridna kakor popréj.

Za koga pa nosijo toliko pridne bčelice toliko žlahen, sladek sok? — Oh! tudi za me, za moje usta, ktere tako rade kolnejo, legájo, opravljajo, obrekujejo, in žalijo Njega, kteri je ljube bčelice stvaril meni v hasek in k veselju! —

Hodimo v šolo še:

§. 3. K sviloprejkam (židnim gosenicam), ktere nam za naj žlahnejo obleko skerbé. Borni červiček nam podaja drage oblačila svilnate, ktere so svoje dni le kralji in cesarji nosili; tako draga je svila bila.

Sviloprelja stori iz svoje hrane žlezast, gost sok, in ga v dolgi vreči shrani, ktero v sredi života skrito ima. V gobčeku ima kožico lukničasto. Skoz dve téh luknic izpusti dve kaplji soka iz svoje vreče. Te dve kaplji ste po tem kakti dve kodelji, iz kojih svojo nit predé. Nit ene sviloprejke je

okoli 2000 čevljev dolga. — Tako je červič, kojega se nam pogledati gabi, blagodar celih deželá, in milione ljudí preživí, kajti se Bog posluži naj slabšega orodja, velike reči narediti.

Je sviloprelja svoje delo opravila, in njeno življenje doteka, jame za se delati, in si svoj mertvaški pert steká, v kojega se vsa zavije. — Ali umerje? — Nikakor, temuč se premeni v verlega metuljčka, kteri je ves nova stvar. Sviloprejka, popréj vsa pozemeljska, se je le težko pomikala, zdaj metuljček iz nje prerojen, se zemlje sploh ne dotika; poprej zoperne červive podobe, sedaj okinčan prelepo pisan metulj leta od cveta do cveta. Poprej je bil gosenice živež le sirov, sedaj se medu in juterne rose živi, poln veselja. Bošt nam je prelepa pripodoba vstajenja in prihodnega življenja našega! Naj da bi srečno bilo! —

43. Spoznava rastlin.

§. 1. Rastline ali sadike (sadeži) vlečejo po koreninah svoj živež iz zemlje, po steblu in perju pa iz zraka; povodne rastlike pa tudi iz vode. Od znotraj rastejo, pa ne občutijo in svojevoljno ne gibljejo se. Tudi rastlike imajo svoje življenje; pa dru-

gačno ko živali. 1) Poglavitne deli rastlin so korenine, deblo ali steblo, bilika, listje, cvet, seme in sad.

§. 2. Korenina je spodni del rastlike, kteri v zemljo rije in se zemlje prime, da se rastlina na kviško derži, in jo véter lehko ne podere. Korenina ima živnice, tenke nitke in cevke, po kojih živni sok iz zemlje vleče, kteri iz vodenih, perstenih, solnatih in oljnatih (mastnih) delov obstoji. Deblo (steblo ali bilka) iz korenin vstaja, živni sok iz njih vleče, kteri se po vejah in pérju razdeli. Pérje je krasno krilo rastik; po njem izhlapijo rastlinke preobilni sok, in navlečejo nove potrebne soke iz zraka, dežja in rose Se pérje obere, tudi rast drevja oslabi.

§. 3. Cvetje, naj lepši del sadik, daja rastlinam zalo, veselo podobo in ob svoji dobi sad dozori. Cvet je mnogotere boje in podobe, duha in smrada, nam dela veselje, ali gnus. Sadje je ravno tako razno, mesnato, ali sočnato, terdo in mehko, v lupinah (luščinah) in brez luščin, koristno, pa tudi lehko škodljivo. Pride séme v zemljo, se hitro ucimi, in nova rastlika priraste, ako dovolj živeža, toplote in svetlobe dobi.

1) Kdo vé povedati, kako se razloči življenje rastlin od življenja živine? —

§. 4. Čudno moč se množiti je Stvarnik rastlinam dal. Več ko po tisuč semenskih zern ena sama rastlika prinese; na eni rastliki tobaka v enem létu po 40,000 zern dozori. Dob po 500 lét starosti učaka, in če bi le 50krat po 500 želodov obrodil, bi od enega doba 25,000 želodov imeli, iz kterih vsakega lehko mlad dob priraste in še več želoda zaredi. Tako bi v drugem rodu že od enega doba lehko celo dobravo nad 625 milionov dobov imeli. Še berznej se množi veliko drugih zeliš, po korenih, čebulicah, po okáh in sadežih. Naj se ravno veliko tisuč semenskih zern povžije, veliko v zemlji pozaduši in jih slabo vreme pokvari, jih vender še dovolj ostane.

§. 5. Ako bi vsako zrelo zerno v zemljo padlo, bi nobeno ne cimilo in se uzeleniti ne moglo. Bog je vse to previdel in dal nekteremu zernu skrivno moč, da se daleko razleti. Male zernca véter raznese, druge imajo maličko pérje, in otroci ga razpihajo, zopet drugo ima svoje habice, p. seme černega lesa. V pišu in v hudem vetru obseva priroda našo zemljo po višavah in globnjakih z mnogoverstnimi rastlinkami. Prah jim pognoji, in dež jih lepo pomoči, da lehko rastejo, kadar toplo sonce posije. Nekoliko sémena ptice

zanesó, drugo po rekah in po morju v ptuje kraje priplava. Za vse to neskončno modri Stvarnik skerbi, in vse stvari, blisk in grom, vetrovi in valovi njemu služijo svet ohraniti.

§. 6. Rastline imajo svoje bolezni: čèrvi podjedó korenine, oglodajo deblo, gosenice objedó pérje, v koje mergolinci svojo zalogo (jajca) zaplodijo. Drevje dobi divje izrastelke, gerče, prisad; listje dobí pege, ali se zvije: sadika začne bledeti in se posuší. Pa tém boleznim se da v okom priti, in veliko jih nam nov hasek prinese, p. goba, smola, šiške, i. t. d.

§. 7. Tudi rastlike učakajo svoje razne starosti. So koje se v jeseni vsejejo ali vsadé, se spomlad ozelenijo, cvetó poleti, dozorijo drugo jesen, in se posušé, kakor zimina. Drevje dalje raste, cvete in rodí, kakor dob (hrast). So v ptujih krajih drevesa tudi po 2000 lét stare, p. žlahni cedri na gori Libanon. Vsako drevo in vsaka sadika pa v starosti zopet razpade; žilice usahnejo, sok po njih ne teče, se jame terditi, deblo in korenine trohné, zgnjijejo, in dajo zopet drugim rastlinam živež.

§. 8. Število rastlin je veliko; nad 100.000 razpolov se jih že razloči in pozna. Čudna je njih raznost boje (barve), rasti, podobe

in drugih lastnósti; in kdo bi se ne čudil, kako hitro se vsako léto množijo in zemljo krijejo, tako zeleno in lepo pisano, da se oko lepote napiti ne more! Po visokih planinah in dolinah, po stermem pečevju, kderkoli je peščica prazne zemlje, se trava in drevje vzeleni; celo na strehi najde zernce svoje mesto, in rastlika življenje. Razdelimo jih v drevje, ktero iz korenine eno deblo — v germovje, ktero več débel poganja; v zeliša, ako so stebla mehke in šibke. Med rastlíne se štejejo tudi gobe in mah.

§. 9. Le malo se ozrimo po svetu, pomislimo iz brez broja rastlin le naj koristnejše nam domače sadike, in vsaka bilka, vsako peresce, vsak cvet in vsako zerno, dro vsaka travica hoče nam kazati, kako mogočen, moder in veličastitljiv je Bog, ki jih je stvaril.

44. Drevje.

§. 1. Drevje med vsemi rastlikami naj bolj visoko in močno priraste, ter korenine, deblo in veje ima, ktere se v eden ali več verhov razprostirajo, in mladike, perje (listje), popke (berstje), cvetje in sadje poganjajo. Od zunaj drevje s k o r j a odeva, med skorjoj

in terdim lesom je tenko ličje (lika ali lup), po tem belina in sredina lesa, ki v sredi steržen ali sverž ima, ter se tudi serčika imenuje. Les je terd, p. hrastov, mačeseljnov, bukov i. t. d.; ali pa mehek, p. lipov, smrekov i. t. d. Debla se v brune otešejo, ali v dile (deske) razrežejo; vejevina in dračje v kurjavo porabi, listje pa v nasteljo ali za vevnik oberne; tudi štor (porob ali panj) se izkoplje in v derva razceplje. Drevje se množi po koreninah, ki se sadé, ali pa po semenu, koje se vseje; požlahnuje se pa po vcepljenju mladík (cepičev) in ok. Berstje listja je ojstro, sadovno popkovje pa okroglo poganja. 1)

§. 2. Lesno ali hostno drevje se razdeli v listnato ali iglato drevje (beli les), ali v šilovje (hovje, černi les). Med listnato se šteje dob (hrast) in cêr, ki daja želod svinjam, šipke (koper) pa usnjarjem v rabo. Bukva nosi bukevco polhom in svinjam dober žir, iz koje se tudi ólje dela. Breza je malopridnim otrokom dobro znana, jelša, verba, rakita in jagned za vodami rastejo; jesen, jerebika, topol in javor pa po bregih.

1) Po čem se razloči iglasti les od listnega? — Koliko glavnih delov ima vsako drevo? — Kako se drevje žlahni? Ktero sadje se zove pečkino? — Ktero koščično?

Lipa je veličastno, slavno drevo, in daja zdravilno lipovo cvetje. Gaber, meklen, brest in klen je navadno drevje. Korjeni dob pa v toplih krajih raste, iz kojega škorje, čepe in zatike delajo. 1)

§. 3. Hovje ali šilovje po zimi in po léti zelení, razen mecesna, kteremu šilovje obleti. Smreka da stenarjem les in dile mizarjem, smolo čevljarjem, škorje usnjarjem za čres (čreslo), in smrečje v nasteljo. Jela (jelka ali hojka) daja les sodarjem za škafe, in mornarjem jambore za barke. Bor ali borovec ima smolast les za jezi in steske; pa tudi za kurjavo treske. Mecesnov les je terpeč za stenovje in posode; tisovo drevo ima vosko pérje, pa škodljive rudeče jagode. 2)

§. 4. Sadunosno drevje nam naj več dobička prinese, rodí sadje in nam tudi les da za mnogoverstno orodje v domačo rabo in naprodaj. Kmetiču pogosto eno samo češnjevo drevo dacijo plača. Lesnike po goščah, požlahnjene sadunosnice pa po sadunosnikih rastejo.

---

1) Kteri les je pri nas naj bolj terpeč? Kdo rabi bukov — gabrov — brezov les? Iz česa se metle delajo? Za koga je pa brezovo olje dobro? — Kako pa šiba novo mašo poje? —

2) Kaj nam da smreka — bor — mecesen? Ktere derva so za kurjavo bolje?

Gruška nosi podolgovato, sladko sadje; tepka da dober gruščevec. Jablana (jablan) ima okrogle, sladke pa tudi kiselne jabelka, ki se v režnjah sušé, pa tudi v jabelčnjek tolčejo, in dober tolkec dajo. Kutne se posušé, slive (čvečki) so sirove in suhe žlahen sad, iz kojih se tudi slivovec dela. Črešnje (češnje) so zdrava jéd sirove in suhe, posebno kisle višnje. Orehi dajo sladko jederce za potico (pogačo) in za olje; kostanj pa dobro kostanje. Kajsije (marélice) in breskve pri nas le po vinogradih in vertih rastejo, ter imajo v sredi koščice; jabelka in hruške pa peške (pičke). Murve dajo otrokom oslastno zernje, sviloprejkam pa važno pérje.

§. 5. Ptuje (laško) sadunosno drevje se pri nas le v vertih najde, kakor kisle limone, in romene, sladke pomoranče. Smokve (fige) so sirove in suhe naprodaj, in po trikrat na léto sad rodijo. Oljka ima ozko, bledo pérje, podolgovate maslenke, kakor češnje debele, iz kojih se olje tlači, in je v toplih krajih doma. Palmovo drevo po 100 vatlov visoko raste, ima na mestu véj le čeden venec, iz zelenih véj skrožen, iz kojih se jerbasi, tudi oblačila pletó. Datilovo drevo, nad 100 čevljev visoko, rodi sladke podolgovate pavčike. Kavno drevo v Arabii in Indii raste,

belo cvete in ima sadje ko drobne črešnje, na dve zerni, ktero zernje se drago kupi, praži, melje in kava (kafé) iz njega kuha. **Lavorika** ima černo dišeče zernje, koje jedilom dišavo — in neprenehoma zeleno pérje, ktero pesnikom in hrabrim zmagavcom častit venec dá. **Muškatno** drevo da dišeče oreške, **cimetno** pa sladko korjico in dišeče cvetje, **gjumber** pa dišaven korén; **mandeljnovo drevo** sladke jederca ima. 1)

Zastavica.

Sim velik ko hiša, pa majhen ko miš, grenek ko želč, pa me le radi jedó. Kaj je to?

45. Sadjereja.

§. 1. Predraga mati, naša černa zemlja, poleti zelen plajšč dobí iz drevja, germovja, trave in zeli čedno spleten. Vsegamogočni Bog ji ga je tretji dan stvarjenja ogernil, ko je djal: „Zemlja naj rodi sadunosno drevje, ktero

1) Kdo je bil na figovo drevo zlezel, Jezusa vidit? Kake vejce so ljudje Jezusu stlali, ko je v Jeruzalem jezdil?

sad rodi po svojem rodu, in seme v sebi ima.“ Od tiste dobe že nad 6000 lét nam drevje čudno vsegamogočnost in modrost, dobroto in previdnost božjo kaže. Naj bi vse te čuda božje prav spoznavali in pa v svoj prid skerbno obračali!

§. 2. Povsod dnarji in veliki zakladi v zemlji ležé, da bi jih le hotli kopati! Vsako vsajeno drevo je zaklad v zemlji, ki ob svojem času cvete, dozori in dober sad prinese. Naj bi vsak ženin svoji nevesti, vsak oče svojemu novo rojenemu detetu sadunosno drevce zasadil, pa tudi odraščeni otroci svoji materi in ljubemu očetu za rešitvo ali vezanje ob njih godovnu po dvoje sadunosnih drevesic požlahnili, lehko bi obogateli, in pa veselja imeli, koje se z zlatom in srebrom kupiti ne da.

§. 3. Koliko divjakov (divjih lesnik) je Stvarnik po goščah in lesu zasadil, človeku je pa um in pamet dal, naj bi jih požlahnil in presadil za pote, ceste, ali pa v sadunosnik. So kraji, v kojih po uri hoda med samím sadunosním drevjem po cesti greš, da se popotnik lehko v senci počije, v jesenskem času pa tudi z žlahnim sadjem ohladi. Naj bi hotli mladenči pridni biti, v kratkem bi cela soseska, vsa srenja cvetoč sadunosnik bila.

§. 4. Kjer se divjakov ne dobi, si jih lehko

iz pešek (peček) spodredi, kdor le hoče. Pri vsakem stanu naj bi posebna greda za drevjerejo (drevesna šola) bila, na koji se podolgovate jamice za 1 čevelj ena od druge naredé. V jeseni nabrane koščice in pečke se v jamice po 2 palca na redko položijo, skerbno zagernejo, in v valički (spomlad) na čedno oplejejo. V kratkem se požlahnijo, in požlahnjene presadé. Vinjek, malo žagico, drevesne smole ali voska si vsakdo lehko preskerbi, da dreveska cepi in zemljo, božji vert požlahnuje. In kdor mlad drevje sadi, star sadja doživi in veselo vživa dobiček svojih rok.

§. 5. Kdo zamore povedati, koliko dobrot nam sadunosno drevje da! Koliko se ga za sirovo poproda, koliko posuši, koliko iz njega zdrave pijače naredi, koliko bolnikom lehko skuha in lepo postreže! — Drevje daja ptici živež in streho, živini prilast in nastelj, polju in travnikom gnoj. Je v ptujih krajih tako čudno tolsto drevo, kteremu v deblu ljudje kakor v hrami prebivajo, ktero krog njih raste in nad njimi zelení. Najde se sadunosno drevo ktero sad rodi našim tikvam ali dinjam podoben, iz kojega se hlebi kruha pečejo. V Brazilii raste po pečevju kravje drevo, ki ima usnjasto pérje, kojega korenine med skalovje segajo. Ako se debio naverta, teče sladko, dobro

mleko iz njega, naj več ob sončnem vzhodu. Ubogi Indiani velike verče podstavljajo, da se jim mleka nateče, ktero hitro terdo verhnjo stori. Nekoliko ubožcov mleko pod drevom popije, drugi ga svojim otrokom nesó. Videti je, kakor bi oče svojim domačim mleko za pijačo in hrano delil. Kako čudno in milo je to!

§. 6. Vsak kraj ima drevje po svoji potrebi, v merzlih krajih drugo, v gorkih deželah drugo; kdor torej drevje konča, je tistega kraja naj hujši sovražnik. Kdor mlado drevce polomi ali mu vejo učesne, ljudem sadje pokrade, ktero bi jim bilo drevo rodilo veliko lét. Torej je dobri Bog po Mojzesu vojščakom prepovedal, rekoč: „Kadar boš mesto z vojskoj oblegal in z močnimi zasipi obdal, ne smeš drevja posekati, ktero sadje rodi, tudi ne lesa v tistem kraju pokončati; saj drevje ne more števila tvojih sovražnikov pomnožiti.“ Tudi deželska gosposka drevodercė kaznuje.

§. 7. Drevje je božja stvar; Bog za-nj skerbi; ako smo dobri božji otroci, se nam mora militi, drevje oškodovati. Tudi drevce živí, kakor mlado dete; in naj si ravno na mestu stojí in živeža svojega okoli ne išče, ima vender po koreninicah živice, in po pérju svoje žilice, po kojih iz zemlje in izpod neba svoj živež pije. Člověk ima kožo, drevje svojo

skorjo; kdor skorjo odere, drevo hudo rani. Kako neusmiljeni drevoderci so, ki brez potrebe bréze in drugo drevje vertajo, da se mu sok, njega kerv, iztaka, smreke belijo, si kozovce za smolo delaje, mladike in verhe lomijo, si igraje. — „O nikar me ne olomasti! hočem ti sladkega sadja dati“: prosi žlahni pelčnik neusmiljenega dečka, kteri si hoče šibo iz njega učestniti. „Pokaj me tako gerdo lomastiš, kamenje in pakleze po meni lučaš“: se švara polna gruška; „kaj tako ti dobroto povračuješ?“ „Kaj sim ti storila, da mi tako neusmiljeno kožo dereš?“ bara zelena smreka gerdega smolarja. „Jeli ne véš, da ti bom rako (posledno hišico) dala, v koji te bodo k pogrebu nesli?“ — Tudi naši rajni bi nas tožili, kteri so drevje sadili, ako bi ga kvarili. Ranjeno drevje se posuši in pomerje; kdor mu rano zamaže in obeže, tudi dobro delo stori.

§. 8. Kako lepi so nauki, ktere nam je Bog na vsako drevo zapisal! Drevje nam v nebesa kaže, naj ne pozabimo, kde smo domá. Kamor se mlado drevce nakloni, totaj bo rastlo staro drevo, koje se poprej ulomi, kakor ukloni, ter decam pokaže, kako se naj dajo v mladich létih ravnati. Kakor drevje v vigredi krasno cvete, tako cvetejo v svoji nedolžnosti tudi mladenči in mladenčice. Merzel sever cvetje

oškodi, mraz ga pomorí, in škodljivi jug pokuha, in sadu ni. Še žalostneje se bo mladini godílo, ki nedolžnosti venec razterga, čistosti cvet pomandrá in svoje poštenje zgubí. Kakor pade černív sad iz drevesa na zemljo, še hitreje pade nečistnik, nečistnica pod zemljo červom v živež. Drevo, ktero dobrega sadu ne prinese, bo posekano in v ogenj verženo; tako se človeku godi, kteri noče priden in pravičen biti. Kakor o jesenskem času list za listom iz drevja popada, tako gremo tudi mi eden za drugim černo zemljo gnojit; sekira je že zasajena. Drevje po zimi spi in počiva, v spomlad pa sopet oživí in začne krasno cvesti. Tudi mi bomo zaspali, Bog daj, da bi le srečno; za toliko gorši pa bomo zopet vstali, za kolikor boljši ko bomo v Gospodu] pomerli. — Ves svet je božji sadunosnik, kojega je Bog zasadil, in človeku obdelovati dal. Blažen mož, kteri ga skerbno obdeluje, hvali toliko dobrega Očeta, pa tudi skerbí, da bolje in lepše drevje svojim nastopnikom zapusti, naj tudi oni veseli Boga hvalijo. Takemu človeku pravični Bog veselo poreče: „Blagor tebi, dobri in zvesti hlapec; ker si bil v malem zvest, hočem ti veliko zaupati. Pojdi v veselje svojega Gospoda!“

*

Zastavica.

Poznam očeta, kteri usem svojim sinom kapice da, sam je pa nima. Kdo je ta?—

46. Germovje.

§. 1. Germi poganjajo iz panja po več verhov in se okošaté. Po vertih imamo dišeče germiče v kinč, pa tudi sadunosne v korist, zdravilne za vračtvo v bolezni.

Rožni germ lepo belo rudeče cvete, pa še žlahneje diší; s tərnjem ograjen nam je podoba sramožljivosti. Španski bezovec rožníka cvete in prijeten duh daja. Vinska terta, Slovencov mati, daja otrokom sladko grozdje, možem in ženam pa dobro vino. Ribiž (kresno ali laško grozdjiče) ima kiselne, rudeče jagode za zobati, pa tudi za pokuhati. Kosmatinke imajo ternasto pérje, pa rumenkaste, sladke bučke.

§. 2. Ostroženice in ternolice po mejah rastejo in černe, višnjeve grozdjičje dajo. Kopinje sladke kopinčnice rodi. Černice (borovníce) po hribih rastejo, se sirove zobljejo in tudi sušé. Malinje ima rudeče

maline, dobre za jesti, pa tudi za kis in malinovec. Resje po pustih krajih raste, rudeče cvete, daja bčelam dobro pašo in ptičam tečno zernje. Češmilje (češminje), visoko germovje, lepo rumeno cvete in žlahen duh razprostira.

§. 3. Bezeg (bezovec) raste po vertih in vodnatih krajih, vreden, da se mu vsakdo odkrije, kajti nam daja cvetje za čaj se potiti, pa tudi grozdjičje za pokuhati. Dren ima rumeno cvetje, rudeče kislo zernje, da dober drenovec, in drenovina je čverst, vlačen les. Brinje (borovje, smolje) da zdravo zernje za žvekati, ojstro iglovje in les za kaditi, brinjevec za zdravilo, in redí drage brinjevke za pečenko. Lešje daja otrokom lešnike, pa tudi leskovice, če niso pridní. Nešpeljni po sadunosnikih rastejo, ter dajo dobro okusen sad, kakor tudi oskorži, ako so vležani.

§. 4. Ternje in robidje povsod rado raste, ako ga ne potrebimo. Černi tern lepo belo cvete, in ima černe borove jagode. Šipkov germ ima ternaste veje, pa rudeče šipke, kojih se po zimí ptice redé; pa se tudi v kuho porabijo. Srebotje se po „germovju ovija in vlačne terte za pletenice da; beršel (beršlan) obsega staro zidovje in neprenehoma zelení.

§. 5. Imeniten germ ptujih krajev, kojega

sadje kupujemo, je poper, ki ima grozdjičje, in černo zernje. Tudi v naših vertih raste paprika, ktera rudeče bučke ima. Ríž raste po močirjih, in tečno laško pšeno da. Pavola ima zernje v volnato lupino zavito, iz koje se pavola nabira. Sladkorjevterst ima sladek sverž (steržen), iz kterega se sladkor kuha.

§. 6. Po naših vertih zelenec grede gradi, in ima močen, neprijeten duh. Zelenikov les, romen in terd za godčovsko orodje raste v gorkih krajih. Isop (sipanat) zeleno raste in čedno diši.

47. Tern in vinska terta.

O lepem mladem létu (vigredi) je v zglavju nad vinogradom košat tern belo cvetel in se na solncu ogreval. Svoje krasote pijan prevzetno v znožje gleda, in vinsko terto zaničuje, rekoč: „Pokaj se pa ti lepše ne oblečeš, visoko hvaljena terta? Jeli te ni sram, da tako borno v vinogradu čepíš in pa solze prelivaš? Kaj ne da ti merzi, da sim gorši kakor ti, kedar vidíš, kako bčelice po meni bučé in deca krog mene rajajo, tebe pa nihče ne pogleda?“

Vinska terta pohlevno molči, ter zabavljanje terna voljno poterpi, in lepo tiho svoj

žlahni sad poganja. In kedar v jesen grozdje dozori, pridejo stari in mladi zobat in vinski terti hvalo prepevat, rekoč: „Preljuba vinska terta, veselje našega serca!“ — tern pa posekajo in ž njim terto ogradijo. „Sosed! mu zdaj vinska terta pravi, povéj mi zdaj, kteri naju več veljá? Tvoja prerana hvala te je hitro zapustila, tvoje cvetje košato je kiselce rodilo, in tvojega ternja se vse zogiblje. Mojega ponižnega cveta žlahni sad je sladko grozdje, ktero otroke oveseluje, oživlja možake; in vsakdo me ima rad.“

Nauk. Samosvoja hvala ne bo tebi prida dala; le pohlevna ponižnost nam daja pravo vrednost.

47. Zelenjad, žito in trava.

§. 1. Razdelimo zeliša v vertne, poljske, travniške, zdravilske in pa v strupne zeli, ki nam služijo v živež, ali pa v zdravilo, pa tudi v škodo, ako jih prav ne poznamo, in modro ne rabimo.

§. 2. Po naših vertih in kapusnikih raste glavati kapus, kterega glave v sladko in kislo zelje porežemo. Planinski kapus (*Karviol*) naredi rumeno cvetje, ktero žlahno zelenjavo da. Biluš (špargel), salato, škerpec ali

špinačo, kakor peso, rone, repo in korenje vsakdo lehko pozná, in tudi korun (podzemljice, laški bob, podzemelske jabelka), ki po vertih in po njivah rastejo. Čebul, luk in česen imajo močen duh in ojster okus, kakor redkva in hren. Peteršilj se za dišavo v kuho deva.

§. 3. Buče ali tikve rastejo po njivah, dinje in murke ali kumare pa po gredah. V stročju nam zori bob, fižol (bažula), grah, cizara in leča. Sladke, rudeče jagode rastejo po sončnem bregovju, truskelice po vertnih gredah. — Po vodi raste rogoza sodarjem, in terstovje zidarjem v rabo, kolmež pa konjem v zdravilo.

§. 4. Na polju zeleni, cvete in zori sterneno zernje, ozimina in jarina, pšenica, rež (erž), ječmen, pa tudi oves, ki v klasovju svoje zernje za meljo ima; v latovju pa proso (žito) in ber za kašo. Koruza (turšica) v strokih zori, hajda pa ojstro voglato zernje ima, sírk da sirkovino za metle. Zernja se ljudje živé, pitana živina redí, pa tudi ptice je rade zobljejo.

§. 5. Po senožetih in ledinah (tratah, livadah) zelena trava raste in živini kerme da, seno, otavo in otavič. Seneni drob se tudi pari za zdravilne obloge. Sladka kerma se

govedini, kisla pa konjem polaga. Žlahno pičo daja detelja, domača kakor nemška. Škorocel daja purčetom, kropive (koprive) svinjam tečno pičo; ni je trave brez haska.

§. 6. Na prodajo se seje konoplja in lan, ki nam dasta prediva za pert, pa tudi like za verve in biče. Makovo zernje da dobro olje, kakor tudi ogeršica in sončnica. Tobak za smodke in za duhan (šnjupavec) po Ogerskem raste. Hmeljevo cvetje (hmeljino) rabijo za pivo kuhati.

§. 7. Kinč in krasota vertov, polja in ledin so mnogoverstne cvetlice, koje nas s svojim žlahnim duhom, ali pa s prečudno lepim cvetom veselé. Dišeče cvetlice so pisani klinčki, sive violice, podoba pohlevne ponižnosti i t. d. Bele lilije (limbarji) so izgled diviške čistosti; rudeče tulipe, prížane georginke krasno cvetejo, pa ne diše. — Po sončnih brežinah nam romene trobentice, bele šmarnice in mali turčki z rudečimi čalmani mlado leto oznanjajo, po livadah prijazne ledinčice in marjetice, za potokom sinje potočnice cvetó, po germovju bele binkoštníce lepo dišé, in vsi travniki so prepržani zalih cvetlic. 1)

1) Kdo vé, kako se trava seje? Kako zelje?— repa? Ktere sadike se množijo po korenju?—po okah (očesih)? i. t. d.

§. 8. Zdravilne zeliša so v naših krajih kumna, onež (janež), koriander, gorušica in majoron, kojih zernje ali seme se rabi. Zeleni rožmarin, žitrajka, babja dušica, timian, rutica in sivka močno diše, žalbej (kadulja, belostanec) in pa gomilce (koper), melisa (mališnica) daja čaj za ozdravilo vjedalce ali grizenja. Slezovo (ajbeža) perje in korenje daja čaj za kašelj in persno bolenje. Aškarca, arnika ali roža sv. Antona je za bolečine zlata roža. Svederc (čantara) in tudi pelin sta za pljuča zdrava, metica želodec krepča. Kiselca (kisla detel) čisti kerv, in malo obrajtani konjski rep (armán) nas huje bolezni ovaruje, kadar bolehati začnemo. Tako najde psiček svojo pesjo travo, kadar ga grize, pa tudi človek svojo kačjo smert (astromontano), kadar ga strupen gad piči, da se ozdravi, in smerti otme.

§. 9. Lepo uči sv. Duh: „Najviši je iz zemlje zdravila stvaril, in moder človek se jih branil ne bo. Njih moč se je ljudem zaznanila, in Najviši je ljudem znanje dal, naj bi ga v njegovih čudopolnih delih hvalili. On z njimi ozdravlja in bolečine hladi; lekar (zdravilčar) pa dobro dišeče zdravila pripravlja, zdravivne mazila dela, in njegovega dela konca ni.“

So pa tudi škodljive in strupne zeli, ktere je potreba dobro poznati.

49. Strupne zeliša.

1. Kakor je vsa zemlja polna darov božjih, tako tudi za vsakim voglom rado kaj strupnega raste, ali gobe ali škodljive zeli. Modri otroci ne jedó jagod, ne zvečijo zernja in ne prijemajo zeliša, kojega ne poznajo, da v nesrečo ne pridejo.

2. **Kristavec**, svinjska dušica, poknulca ali kuželca *(Stechapfel)* raste po zapuščenih krajih, za plotmi in mejami, ima černo-zeleno, narezano perje, belo cvetje, za komolc visok, košat germ. V ojstri ježici ima černo, strupno zernje; kdor ga zavžije, od strupa lehko izdivjá.

3. **Zobnik** ali trava sv. Apolonie *(schwarzes Bilsenkraut)* raste za zidovjem po praču visoko, je kosmat in slabo diši; če ga pogledaš, se ti studi. Okoli velike gospojnice po mertvaško bledo, rudeče-pisano cvete. Kdor ga povoha, ga glava boli; kteri si pa z zobnikom zobe kadé, se jim potem radi hitro zdrobijo.

4. **Pesja, kačja ali vočja jagoda** *(Tollkirsche, Belladonna)* raste po hostah,

ima začernelo steblo po 4 čevlje visoko, podolgovato, černo zelenato pérje, černo, rudeče cvetje poleti, v jesen pa černo svetle jagode, ki so naj hujši strup.

5. T r o b e l i k a ali lajnež (*Wasserschierling*) raste za vodami in po močarjih po 3 ali 4 čevlje visoko, ima tolsto, votlo steblo, veliko verhov, po debli dolge lase, pa majhine jamice. Cvete o sv. Jakobu čebulu podobno. Koenine ima velike, peteršilju enako perjer, jo prerezeš, iz nje romenkasta, smerdliva voda teče, na jeziku zlo opeče in je naj hujši strup. Tudi na vodi, v koji trobelika raste, živina zboli, Nevarno je dečkom iz nje trobente ali piščale delati.

6. M i š j e z e l i c e ali smerdljivec (*gefleckter Schierling*) raste za mejami po senčnih krajih, ima kosmato pikasto steblo, in prav po mišje od daleč smerdi. Lehko od njega glava boli.

7. P e s j i a l i d i v j i p e t e r š i l j (*Gartenschierling*) po vertih raste, ima vekše peresca od pravega peteršilja, od spodej svetle; ako ga zmeneš, po česnovo smerdi. Dobro ga je potreba kuharcam poznati, da ga v kuho ne denejo.

8. P o d l e s k, čmerika ali ušivec, smertnjak, tudi golobnjak imenovan (*Herbstzeit-*

lose), bledo rudeča roža, cvete v jeseni po travnikih, in prihodno vigred lepenje požene. Korenje ima po pol drugi palec dolgo, zgorej tenko, spodej pa tolsto, hudo strupno tudi zernje. Perje živini škodi; torej ga pridni gospodarji skerbno potrebijo.

9. **Maslavnjak** ali volčji koren (*Seidelbast)* raste po pustih krajih, pa tudi v ogradih po 3 vatle visoko v obširnih germičih. Recelj ima gladek, nèkoliko rudeč, že v posti prav lepo cvete po tri cvetlice v šopi, in se po pustem, strupenem duhu lehko pozná. Ako ga povohaš, ti bo nos otekel in te glava bolela. Zernje o gospojnici dozori lepo rudeče. Od jagod se usta izpišijo, po koži mehurci izpusté, veliko čejo in grozoviten masljak naredijo.

10. **Čerlenka** (*schwarzer Nachtschatten*) se najde za mejami in po bregih, bledo cvete kakor korún, nizko raste in ima veliko vej, perje začernelo in robasto, v sredi cvetja romen zob, zelene jagode ko grah, dozorele pa svetlo černe kakor černiče ali malince, otrokom zlo nevarne. Tudi svinje, teleta in kure od njih pocerkajo.

Veliko strupneja je še **hostna čerlenka**, ki za vodami rada raste, se po drevju

opreza, po letu cvete, in dozori o mali gospojnici. Njene rudeče jagode so živi strup.

11. **Volčjek** ali hudičevo oko (*vierblätterige Einbeere*) ima tenko steblo, v verhu štiri zelene peresca, iz kojih spomlad roža pricvete, iz nje pa černo plavkasta jagoda dozori, znotrej rudeča, polna pičk ali semena, kar je vse strupno. Po senčnih hostah rada raste. — Škodljivo je tudi **kačje mleko** ali mlečika (*Wolfsmilch*), če ravno lepo romeno cvete.

12. **Kokolj in pijanka** (*Tollkorn, Raden*) rasteta po vseh sternenih žitih, strupena zel, posebno kadar je mokra letina. Cvete po Filipovem, klasje požene, in ima rjavkasto, osladno zernje, nekoliko bolj tolsto od žita. Potreba je pleti in berstiti, vejati in dobro činiti, da se žito očedi. Je v zernju veliko kokolja, bo slab kruh in vsaka jed nezdrava. Škodljivi so tudi **klasni rožički** (*Mutterkorn*), ljuljka (*Taumellolch*), in vse rjasto, snetjavo žito.

13. **Urajnica** ali lesjak (*blauer Eisenhut*) raste divji po hribih, pa ga tudi po vertih za kinč imajo. Steblo ima ravno, temno zeleno po 4 čevlje visoko, poleti zale plave zvončike po versti napeljane. Najde se tudi romenkast, ki mu pesja smert pravijo. Po hribih raste v senčnih krajih rudeči **napers-**

tek imenovan, ki ima cvetje ko škarljat rudeče. Vsi ti so nevarno strupni. Strupen je tudi tobak.

14. Da se kaj strupnega ne vžije, so otrokom trojni nauki potrebni: a) Rože in zeliša, do kterih nam merzi, ktere se vlačno slinijo, po mertvaško, žalostno cvetó, in začernele svetle jagode imajo, so nevarne. *b*) Vsako zeliše, kojega živina pušča, naj si bo v kermi ali na paši, in ga tudi svinje ne jedó, je strupno. *c*) V usta ne jemati jagod, ne korenin, ne zeli, ne perés; ne zernja žvekati, česar ne poznaš.

50. Gobe in mah.

§. 1. Gobe in glive so mesnate, nekoliko sočnate rastline, iz tenkih nitek spletene, ki po zemlji, pod zemljo, po drevju, na vodi in pod vodoj rastejo. Gobe so nektere dobre, pa še več je škodljivih in hudo strupnih. Dobro jih je potreba razločiti, da si kdo hudega betega ali celo smerti na gobah ne najé.

§. 2. Dobre gobe so globanje (glibanje), ki imajo rijavo-rudeč klobuk in lepo-bel recelj. Tudi dedeci, rajčki, smerčki (mavrohi) in lesičice se sušé in jedó. Gomoljke ali jajčnice so v oblicah laš-

kega oreha velike, pod zemljoj rastejo, koje svinje in pa v to učeni pesi izkopljejo. Drevesna goba po starem drevju raste, se kuha, tolče in za kresanje, pa tudi za rane rabi, da se kerv ustavi.

§. 3. Strupene gobe so večidel gerde viditi, in imajo sploh gnjil, omamljiv smrad, so polzke in sprijemkaste za potipati.

Lepo pisana je mušnica belo rudeča, pa zlo strupena. Muham jo nastavljajo, da od nje pocepajo; za to se tudi muhomor zove. Tudi plesnovec obstoji iz mnogo majhnih gobic, kteri se kakor tenek, belkast ali černo zelenkast prah pomalem kruha, sira, lesu in drugih stvari prijema in jih spridi 1).

§. 4. Mah ima ténke listke, cvet in sad, raste po drevju, po kamenju in po zemlji: Mah povleče cele dobrove, pa tudi travnike, in je travi močno škodljiv. Iz maha se napravijo mehke postelje, in blazine, ako se lepo odbere in posuši.

51. Ozir na rastlinstvo.

§. 1. Pokaj pa da dobri Bog med koristnim zelišem toliko strupnih in

1) Počem razločimo strupne gobe od zdravih? Kaj je storiti, če gob prav ne poznamo?

škodljivih zeli in glote rasti? Zarad tega, da strup na se vlečejo, in boleznih pomagajo. Človeku je pa dal Bog um in pamet, da škodljive zeli od dobrih loči in se uči jih v dobro oberniti in se škode varovati. Še tako mala poredna zel ali roža, ktere zdravilna moč človeka ali pa živinče ozdravi, nevarno rano zaceli, nam obilno škodo poverne, ktero ljudem stori, če je prav ne rabijo. Sv. pismo pravi: „Bog je vidil vse, kar je storil, in je bilo prav dobro.“ Le človek po neumnosti ali pa po grehu, kar je samo na sebi dobrega, v hudo oberne. Tega ne daj Bog!

§. 2. Pokaj pa je toliko štoklasa, plevela in glote med dobrim semenom? To je kazen greha, po kojem

nam zemlja osat in ternje, slak, mušeo in kostrevo itd. rodi, pa tudi v to, da človeka pridno delati in skerbeti uči. So zelišu na enem kraju škodljive, nam na drugi strani hasnijo. Tako nam praprot na polju škodo dela, pa nam dobro nasteljo daja; tobak kaditi ni vsakemu zdravo, je pa za nektere belege potrebno vračtvo. Da si ravno prida nekterih še ne poznamo, jih pa še bomo spoznali, da so koristne; Bog kar stori, vse prav naredi.

§. 3. Vsi deli drevja in zeliš so nam v koristno rabo, seme, sad, listje, skorja, sterž ali mozeg, deblo, kakor korenje, in ščavje so ali živini v klajo, v nastelj, in polju v gnoj, ali pa človeku v živež, za streho in obleko.

Splòh nam pa drevje in zelišá zrak čistijo, kajti ob soncu živni; zrak izdihajo in razprostirajo. Od todi pride, da je na kmetih med drevjem in zelenjem poselno poleti veliko bolj zdravo in gmetno bivati, kakor po mestih.

§. 4. Pod košatim drevjem prebivajo ptice, po germovju počiva zverina, trava jim daja kermo, in zernje pičo; naj vekši dobiček od rastlin pa človek ima.

§. 5. Drevje daja les za kurjavo, za vsako orodje in hišno pripravo, skorja da črenso, listje nasteljo, gnoj, tudi oglje in pepel se proda in porabi. Ni germiča, ni bilke, klera bi nam ne dala živeža ali pa zdravila.

§. 6. Tudi mah, če ravno drevju in senožetim škodljiv, pije po visokih gorah

dež iz oblakov, nataka studence in reke, varuje drevje prehude zime, ohrani perst in seme po skalovju, da ga véter ne pomete, in pečevje golo ne ostane. Beli mah, kteri po gorah raste, je naj bolji lek za sušico. Koliko veselja in radosti nam cvetlice storé, kojih se ne moramo nagledati, ne naduhati! Vsaka rožica, koja se veselo v jasno nebo ozira, nam kaže dobrotljivega Stvarnika, vsako zernce, koje Bog tako čudno množi in nam v živež deli, nam veli hvaliti Boga, ki nam vse da.

52. Prazen klas.

Ko je bilo želi čas,
se je uklanjal žitni klas,

eden pa uzdiguje glavo
čez vse druge zlo gizdavo,
in se je s tim napih' val,
da je z glavoj ravno stal.
„Kaj bi polna glava bila,
ne bi se tak povzdignila:
mu tovarš odgovori;
prazna glava to stori.“
Se čez druge povzdigueš,
prazno glavo oznanuješ.
Kdor u resnici kaj veljá,
je ponižnega sercá.

53. Spoznava rudstva od persti in kamenja.

§. 1. **Rude** se zovejo sploh stvari ali trupla, ktere ne živé in ne občutijo, tudi ne rastejo od znotraj, ampak se le po zunanjem nabiranju enakih delov vekšajo. Rudstvo je v zemlji, in posebno v hribih, in se razdeli v 4 poglavitne razpole, koji so: 1) persti in

kamenje, 2) soli, 3) zažgavne rudstva, 4) rudnine za kovati.

§. 2. Persti so mnogoteri razpoli, večidel pomešani, tako da se teško čista perst ednega razpola najde. Naj imenitneje persti so: il (ilovica ali ilovka), vlačna, rjava ali začernéla perst, ktera se v ognju uterdi, iz koje lončarji lonce in drugo glinasto posodo, pa tudi opeke za zíd in streho delajo. Kremenica z lugovoj solijoj v ognju steče in nam steklo da, šipe za okna, in kozarce ali kupe za piti, kakor več drugih lepih in dragih steklenih reči.

§. 3. Apnica se v ognju v apno sožge, in iz nje lepe podobe delajo; s kredoj pa pišemo. Puhlica se v ognju ne spremení, in pognojena, pa z drobnim peskom mešana rodovito zemljo da. Peščenica se imenuje rahla, pa borova zemlja na polju, ktero je potreba dobro gnojiti. Morska pena je mehek, belkast kamen, iz kojega se tobačne pipe delajo. Pések in kremenje se zove zdrobljeno kamenje. Lapor razpade, in rodovito perst da.

§. 4. Navadno poredno kamenje se za zidanje rabi, in je pšenični ali apneni kamen, ki se da v apno sožgati, in pa reženi ali černi kamen, kteri je rad moker. Lehek kamen se da rezati, kremenje tud ogenj daja.

Plenasti kamen lepe plošče daja za streho kriti, pa tudi tablice za pisati. Mramor ali marbelj je bel, čern, rudeč, zelen in mnogih bój, iz kojega se tlaki za cerkve, pa tudi imenitni stebri in kipi ali podobe režejo. Brusni kamen se rabi topo ali skerhano orodje brusiti.

§. 5. Dragi ali žlahni kamni so: beli diamant, tako terd, da steklo reže; pa tudi svetel ko luč, ako se lično obrusi. Ima višejo ceno od zlata in srebra, je oko imenitnih perstanov in lepotije naj imenitneji kinč. Žlahni kamen safir je moder ali plav, rubin červen, smaragd zelen, hiacint rudečkast, topas romen, ametist je violičnat, karniol rudeč, krizolit zelenkast, in mnogoverstni glot (kristal) steklu podoben.

54. Soli in žgavne rudstva.

§. 1. Sol se imenuje vsaka stvar, ktera se v vodi lehko rastopi in na jeziku občuten slaj ali okus stori. Kuhinjska sol se najde v podzemeljskih jamah, se koplje, rastopi in slana voda v kotlih pokuha, ter nam dá lepo belo sol. Morska sol se ob bregih morja ali slanih jezer dela. Kamna sol je

živini posebno zdrava in tečna. Sol je lepa podoba modrosti in pravičnosti.

§. 2. **Solitar** se dela iz solitarske persti, ktera se po mokratnem zidovju nabira. Solitarna perst se v posodo nasiplje, ktera ima sukničasto dno, posoda se postavi na drugo posodo, v ktero se s politoj vodoj precedi. Nabrana gošča se kuha, voda izhlapi, in ostanki dajo solitar. Solitar se deva med žveplo in oglje, ter smodnik (pulfer ali strelni prah) stori.

§. 3. **Vitriol** je rudninska sol iz železa, kotlovine in cinka. Rabi se v černilo, za černjenje mnogoverstnih priprav; posebno se usnje ž njim černi. Tudi **galún** je sol, zdravilo zoper divje meso v ranah, pa tudi za barve žive storiti. **Lugasta sol** (potašel) se iz pepela kuha, ter za steklo in milo (žajfo) vtrebuje.

§. 4. **Vinska sol**, bersa ali streš (Weinstein) se vinskih dog prime, iz vinskih sodov nakaplja, in vlažno zdravilo dá. Veliko je še drugih slanih kislín in grenkih soli, ktere zdravniki za vračtvo ali lek, umetalniki pa v svojo rabo oberniti znajo; kdor jih pa ne pozna ali jih varno ne rabi, se lehko hudo opeče.

§. 5. **Žgavne rudstva** se dajo žgati

in za netilo ali svetilo rabiti. Tako je gorsko olje, ktero se iž živalstva in rastlin dela, in le malo pravega loči. Teče navadno z vodoj iz gorkih tokav, je rjavkasto ali zelenkasto in neprijetno diši. Ako z vodoj ne teče, se v zemeljno ali gorsko smolo premeni.

§. 6. Šota ali torf obstoji iz persti sognjitih žival, rastlin, korenin in gorskega olja, se koplje, suši, in namesto derv ž njim kurijo. Premog (gorivni kamen) iz železnatega ila in apna, z gorskim oljem navdan, je čern, svetel in večidel zlo terd, tèr dobro kurjavo da. Jantar (Bernstein) romen in svetel ko češnjeva smola, se najde na pomorjih; se pa tudi iz zemlje koplje, in se da lepo stružiti in rezati v mnogotere drage reči.

§. 7. Žveplo ali sumpor da žveplenke; žvepleni cvet ali moka je zdravilo, kakor tudi žveplena sol. Svinčnik se ko svinec lišči, je nekoliko tolst, in v ognju ves zgine; iz njega se olovke ali čerčki za pisati delajo.

55. Rudnine.

§. 1. Rudnine se poznajo po teži, se posebno svetijo, se dajo v ognji raztopiti in kovati. V rudnikih se kopljejo ali čiste, ali z drugimi stvarmi pomešane, ter se v plav-

ših cedijo, in pod kladvom na kovalu v mnogo koristnih reči porabijo. Nad 20 razpolov rudnin poznamo; naj bolj znane so:

§. 2. Zlato, želto ali romeno, med vsimi rudninami naj težje, razun platine, je naj čisteje, se da naj rajši kovati in raztegniti, ter se v živem srebru stopi. Iz ednega zlatá (cekina) napravi zlatar po 300 zlati listkov, kojih vsak po tri čveterovogelne pavce (cole) obseže. Pregovor pravi, da se z ednim zlatom cel konjnik pozlati. Zlato se čisti v peči ognja, človek pa v peči terpljenja.

§. 3. Srebro, lepo belo, se najde čisto ali z drugimi rudami namešano. Šestnajst lotov čistega srebra se marka imenuje. Kadar dnarje ali žlice in druge sreberne reči iz njega delajo, ga s kotlovinoj mešajo. Petnajst lotov srebra in zravno en lot kotlovine se pravi petnajstlotno srebro; trinajst lotov srebra in tri lote kotlovine pa trinajstlotno srebro.

§. 4. Kotlovina (kufer) se najde čista ali v drugej rudi zmešana. Ena libra kotlovine zmešana z osmimi loti cinka da lep želt mesing ali méd (toč, pirinač); ena libra kotlovine in 26 lotov cinka da lep tombak, kakor zlato. Zvonovni bron se stori, ako se kotlovina ali mesing s cinom stopí, iz kojega se zvoni, topi in već drugih ropotij zlije. Kisli-

na ali jesih v kotlovini naredi strupen **zelenjak ali volk** *(Grünspan)*; zato se mora kuhinjska posoda iz kotlovine dobro pociniti, da kuha ali pijača iz take posode ne bi zdravju škodila.

§. 5. **Kositer** (cin ali olov) se v rudi najde, in je pogosto s svincom namešan; nevarno je torej slane in kisle jedi v cinaste posode devati, kajti se svinec s kislotoj zjĕ in zdravju škodi. **Svinec** je za zlatom naj težji, pa tudi naj mehkeji. Naj več se svinca za strel porabi, pa tudi v loš posode in v druge umetalne reči, ktere je varno rabiti potreba, da se med jedi ali pijo ne primeša, in se ljudje ne ostrupijo.

§. 6. **Železo** je naj koristneja ruda, se pa tudi naj obilniše najde, ktero se v rudnikih koplje, v plavših cedi, v fužinah obdeluje in v kovačnicah pod kladvom v mnogoverstno železnino pokuje. **Jeklo** je čisto, zlo uterjeno železo, iz kojega se noži, kose, serpi i t. d. delajo. Rja se ga na zraku in v vodi prime in železo zjĕ. Tudi **magnet** se k železni rudnini šteje, kajti železo na se vleče, in prosto viseč (kalamito) se vsigdar s svojim koncom v eden in rávno tisti kraj sveta (v séver) oberne. **Kalamičnica** (magnetička igla)

vedno v severni kraj kaže, in mornarjem v kažipot služi.

§. 7. Živo srebro se belo sveti, je težko in tekoče, se rabi v zdravilo in v umetalne reči; je pa tudi strupno umetalnikom, ako se ne varujejo. V zrakomerih nam kaže težo zraka in vremena spremin, v gorkomerih pa toploto in mraz po svojih stopih.

§. 8. Zlato, srebro in platina se zovejo dragine ali žlahne rudnine; nežlahne so kotlovina, železo, cin in svinec. Iz zlata, srebra in kotlovine se dnarji kujejo, da se kupčija polajša; pa tudi zlatarji veliko zlata in srebra za kinč in za drage posode porabijo.

56. Ozir na rudstvo.

1. Čudna je rast rudnin v skrivni delavnici prirode ali natore, kako se vekšajo; pa tud čuden je njih razpad, kako se zopet v prah spremené. Tudi kamen se zdrobi, zlato in srebro pogubi, ter nam priča, da ni kaj stanovitnega na svetu. Čudne so skrivne moči, ktere je Stvarnik prirodi dal; cela narava je bogata skladnica čudežev in darov božjih.

2. Kako prečudno je bogastvo narave po celej zemlji razdeljeno! V globokih jamah in visokih gorah ima natora skrite svoje zakla-

de, naj si jih ljudje iščejo, in najdene v prid obdelujejo.

3. Brez truda na svetu kruha in zaslužka ni, pa tudi marljiv in umen človek povsod bogato mater zemljo najde, ki ga redi in mu pravi: Človek le komaraj in Bog ti bo pomagal. Najdel boš na zemlji, pod zemljoj, v gorah in brezdnih dovolj blaga; vse je v božjo čast in pa v tvoj prid stvarjeno.

Kladvo in železo.

Enkrat je železo milo
se nad kladvom potožilo:
„Nehaj mene tak' kovat';
saj sem tudi jaz tvoj brat.

„Kaj me boš tako tožvalo,
je zelezu kladvo djalo;
kaj se peziš nad meno,
saj terpim tud' jaz s tebo."

Le železa se spomnimo,
kadar bozôeki terpimo;

ako nam Bog kladvo da,
bod' mo serca usmiljen' ga.

57. Smerten strup na mizi.

1. Kakor dobre in koristne so vse stvari, tako lehko si jih človek iz nevednosti ali hudobije v strašno škodo in v nesrečo oberne. Za vsakim voglom raste za neumne ljudi bolezen in smert, pa tudi na mizo se lehko strupnih jedil in pij postavi; torej je varnosti potreba.

2. Pogosto se muham strup nastavi, in otroci se ga naližejo. Ako ravno hitro ne pomerjejo, vender tako dolgo bolehajo, da je po njih. Tako je gospodar skledico melje z mišnicoj za podgane namešal, na peč postavil in svoje pote šel. Gospodinja meljo najde, in iz nje žgancov skuha. Vse jedce težave primejo; gospodar in gospodinja od tega strupa umerjeta, le družino so še oteli.

3. Silo nevarna je v kuhinji kotlovina, bakrasta (kufrasta) posoda, kakor tudi s slabim cinom lošena. Skerbno se mora čediti, umivati, in večkrat s cinom obliti, da se kislina ne zajé, in zelenjak (zeleni volk) ne učini, ki je naj hujši strup. V nekem velikem mestu so v takih kastrolah diakom (študentom)

rib na jesihu za večerjo napravili. Ponoči vsi zbolijo, in veliko jih je pomerlo, ki so tih rib in z njimi zelenjatega strupa povžili. Tudi lošani lonci so nevarni, ako loš dober ni in ga kisline snedó. Potreba je vso romeno, rudečo ali zeleno lošeno posodo s kisom in z vodoj prav dobro pokuhati, ali s kropom pridno poplahniti; kar si naj dekleta zapomnijo. Medene (mesengaste) posode, pipe in tako orodje tudi ni varno, ako se prav čedno nima.

4. Kuharicam in kuhinjskim deklam se nikoli dovolj ne dopové, kako potrebno je vse lepo čedno ohraniti, naj bo zabela ali pomije, skleda ali pominjak. — Mestna gospa je v neki kerčmi na kmetih pečene piščeta jedla in od njih hudo zbolela, da so bile piščeta ravno prav dobro pripravljene. Zvedelo se je, da tista kerčmarica vrelo maslo v bakrasto posodo izliva, kar ji ga od pohanja ostane. Cin se je razpustil, zeleni volk naredil in masla prijel. Tega zelenkastega masla je vzela in tako gospej pečenko ostrupila.

5. Marsktera pitna posoda je tudi zdravju škodljiva, na pr. cinaste bariglice ali flaške, kupice ali kozarci, kteri imajo veliko svinca v sebi, in niso skerbno oprani. — V nekem lituži je veliko ljudi pilo in zbolelo. Mož, kojemu je slabo prihajalo, vse preišče, ter na

oknu v svinčati posodi prav hud jesih najde, ki je svinec objedal in strup delal. Z ovim kisom je gospodinja solato napravljala, in tako gostom strup na mizo nosila. Kerčmarji, kteri s svinčanim skladkorjem vino sladé, so ubijavci.

6. Mleko, smetano, in ovake stvari je potreba skerbno pokrivati. V neki hiši je gospa kavo pila in dobro verhnjo prav prav hvalila, pa vender od nje zbolela. Mleko je na oknu stalo, pod oknom so pa apno suli; apneni prah se je na verhnjo vlegel, in smetano škodljivo storil.

7. Naj bolje stvari škodljive postanejo, ako se skvarijo, p. smradljivo meso, ali od bolne živine, gnjile, opolzle ribe, gnjil sir, kruh iz operhle moke ali takega zernja, v kojem je veliko kokolja ali ljulke. Škodljivo je vse plesnovo, posebno pa klobase, če niso prav kuhane ali povojene. Posebno se je varovati kervavih klobas v mehkem vremenu.

8. Kaj je storiti v strupeni nevarščini? Cutiš, da si kaj strupenega vžil, in te jame v želodcu peči, neznano žejati, in se ti hoče tergati, te po udih mika, se ti temni in po glavi moti, brez pomude po zdravnika pošlji, hitro bi bilo zamujeno.

9. Pij prav veliko mlačne vode, popij tu-

di ene žlice raztopljenega olja, naj strup izplava, se vzdigne in želodec izprazni. Se noče vzdigniti, pero v olje pomoči, in z mehkim perom gerlo požegetaj.

10. Nalij ročko, ali kako drugo posodo z mlačnoj vodoj, vlij na vodo beljaka jajčnega prav veliko, in pij, kolikor moreš, da se želodec izterga, in strupa iznebí. Kadar se izprazniš, pomešaj jesiha in vode, posladi s sladkorjem ali z medom in pij. Ako strup betežnika omoti, je dobro limono v močno kavo ožéti in mu piti dati, ali mu pa prav slane vode postreči.

58. Čudni magnet.

Učitelj so svojim učencom pomenito igro pokazali. Vzeli so magnet v roke, in so rekli učencu, naj ključ na magnet pritisne; in poglejte! ključ na magnetu obvisi, kakor bi ga prikelil. — Po tem potrosijo železne pilovine na gladko mizo. Pod mizoj z magnetom semtertje vlečejo, in odpilke po mizi skačejo, kakor bi plesale. Temu se deca zlo čudijo, ter učitelja prosijo, naj jim povedó, kako je to.

„Vam te prikazni razložiti ne morem, zakaj se to tako godi,“ so gospod šolski djali; „to pa lehko spoznate, da čara ali coper ni. Da

magnet to dela, sami vidite; zakaj tako dela, le Bog vé, ki mu je tako moč dal. Bote kdaj kaj videli, in ne razumeli, kako se godi, na čudni magnet pomislite, in se vsake prazne vére varujte; pa tudi ne pozabite, kolika je skrivnost božje moči, ktero je Stvarnik mnogoterim stvarem dodelil.“

„Jeli pa tudi véste, čemu je Bog magnetu tako moč dal? Poznate velikotero korist magneta? Naj koristneja lastnost magneta je, da jeklena igla, ako jo z magnetom nagladiš in na ojstrico terna ravno na sredo položiš. se vedno v severno stran zavrača, in séver kaže. Le poglejte malo s o n č n i c o (sončno uro), ktera magnetno iglo, sulci podobno, ima, Kakor jo obernem, magnetna igla na severno stran pokaže. Po tej igli so ure načertane, in če se na sonce postavi, nitka sence pokaže, koliko je.“

„Veliko imenitneji orod (nastroj) magnetne igle imajo mornarji, ki se k o m p a s imenuje. Po kompasu spoznajo cesto v daljne tuje kraje, tudi v temni noči in v oblačnem ali meglenem vremenu. Svoje dni so mornarji le po soncu in po zvezdah svoj pot spoznavali, ter si niso po širokem morju upali, kajti so se bali, nebeške luči zgubiti; zdaj po kompasi lehko prerajtajo, kde so, kako daleč jih je

zaneslo, koliko vožnje še imajo v namenjen kraj."

„Koliko dobrega narodom mornarija prinese, se ne da dopovedati. Kupčija se je po morju na vse kraje in déle sveta razširila, svoje blago lehko v daljne kraje drago poprodamo, kder ne raste, in iz drugih deželá blaga dobimo, kojega pri nas doma ni. Na ednem brodu ali barki se po morju več blaga prepelja, kakor bi ga tisuč vozov po čveterici vpreženih peljati zamoglo, in pa tako naglo, da je vožnja po suhem k vožnji po morju, kadar je dober veter, kakor polževa ježa proti konjevi. Koliko novih delov in krajev sveta so brodnarji najdli! Koliko novega in krasnega so po morju ljudje spoznali! Tudi svete vére luč je po morju med nevérne narode na vse kraje zasijala. Poglejte, koliko in kaj se s pomogoj maličke magnetne igle stori. Kako mogočen je Bog, pa tudi moder in dober, da človeškemu umu vse to spoznati da!"

59. Sv. Auguštin in mladenčič.

Visoko učeni in bistroumni cerkveni očak sv. Auguštin je v svojem mestu Hipo na Afrikanskem, kder je škof (vladika) bil, knigo pisal od same presvete Trojice. Globoko in

visoko premišljuje neizrečno skrivnost, jo človeški pameti razumljivo pokažati, ter se za morjem sprehaja, in svoje dušne moči težavnega djanja vedri.

Ugleda enega dne mladenčika prezalega za morjem sedeti, in z žlicoj vodo morja v jamico na pesku plati. Auguštinu, blagemu detomilu, igra otroka dopade, ter ga prijazno pobara, pokaj tako hiti vodo morja zajemati. „Hočem vse morje v ovo jamico pozajeti,“ mu dečič odgovori. Posmehljaje se mu sv. Auguštin pravi: „Aj da te! to ti pa ne bo mogoče.“ „Ne?“ mu fantič resno reče; „poprej bom jaz vse široko in globoko morje v to jamico pozajél, kakor boš ti prečudno skrivnost presvete Trojice razumel in zapopadel.“ — Mladenčik to izustil in zginul je; sv. Auguštin pa spoznal, da mu je Bog po angelu naznanil, kako prazno je razlagati človeškemu umu, kar je nerazumljivega.

III. Naravoslovje.

33. Naravoslovje sploh.

§. 1. Kamor pogledamo, vidimo mnogoterih stvari božjih, kojim ob ednem pravimo **natora**, narava ali priroda. Spoznava tih stvari se zove **naravoslovje**, ki nas uči njih lastnosti in spremenke, nam pokaže vzroke in zakone ali postave, po kojih se spreminjajo, in nam zvedoči, da se pod solncom kaj ne pripeti brez vzroka. Naravoslovje nam je prečudno lepo ogledalo, v kojem gledamo, kako moder, mogočen in dobrotljiv je Bog, kteri je vse to tako čudno stvaril in ohranil; nam tudi kaže, kako bister je človeški um, ki toliko čudne reči iznajde in spozna, pa tudi neumen, kdor na vraže vero in upanje ima.

§. 2. Vse kar prostora vpotrebuje, ter se videti in čutiti da, se **telo** ali truplo zove, na pr. voda, zrak, kamen itd., ki ima svoje občne in posebne lastnosti. Telesa, imajoče

veliko luknjic po sebi, se pravijo rahle, ali netverde; goste in čerstve pa, ktere le malo luknjic imajo. Tako vidimo luknjice na kruhu, siru, na lehkem kamenu, ne pa na terdem kamenu. Koža človeška je tako luknjasta, da najdemo skoz dobro oboroženo očalo na prostoru kože za srebern grož velikem nad 100,000 luknjic.

§. 3. Vsako telo, ki iz delov obstoji, se tud na dele razdeli, in se zove razdeljivo. Moč, ktera dele telesa skupej derži, se pravi vlačnost ali vlačivnost. Se deli slabo derže, so telesa tekoče p. olje; se pa deli močno deržijo, se velijo telesa čverste, p. les. Terdo (tverdo) je, kar se lože raztolče, kakor razseka; kerhko, kar se da raje ulomiti, ko ušibiti; mehko pa, kar lože raztegnemo kakor raztolčemo. Vlačivno je, kar se vsločeno zopet samo zravná, kakor pero itd.

§. 4. Čudno premenja vse te lastnosti telés gorkota. Razgreješ kotlovino ali železo, bo mehko in teklo ko voda; se ohladi, se uterdi. Verzi žereč žebelj v merzlo vodo, postane kerhek in se ti pod kladvom zdrobi. Gorkota ali vročina telesa nategne, mraz ali zima jih skerči in stisne; kar je človeku vedeti lepo in koristno.

§. 5. Vsako telo na dno srede zemlje

tišči, in to lastnost imenujemo t e ž o. Teža stori, da kamen na zemljo pade; in naj se ravno zemlja suče, vender lehko terdo stojimo in ne pademo, kajti nas zemlja na se vleče. — Veržeš kamen na visoko, njegova hitrost pada ali se manjša; izpustiš kamen iz višine na globoko, njegova hitrost raste, in globokeje ko pade, teže telebi. Zato toča tako hudo potolče, kajti visoko pade; tudi človek lehko pade in težko vstane, in kamen po bregu čedalje hitreje se taka. Po ravno tej teži se tudi kecalo na uri maja, in cveketalo ali olovnica na meri kaže ravno in krivo.

§. 6. Vsaka terda stvar na svojem t e ž i š č u stoji ali leži; zgubi svoje težišče, omahuje in pade, ako se ne podpre. Tako na obeh nogah ravno stojiš; vzdigneš levo se na desno nagneš, da ne padeš, in če na herbtu koš neseš, se naprej deržiš. Podložiš podolgovato težo na sredi, narediš z v o d na dve enake rami, kakor tehtnico na dve torili; niste rami enako dolge, teža za toliko raste, zakolikor se težišču podloga odmika, kakor na tehtnici z eno ramo, na kojo kembelj (knebelj) po zarezah obešamo. Po dolgoti zvoda od podloge težišča raste s težoj tudi moč; po zvodu se torej toliko lehko vzdiga les in kamen itd.

§. 7. Vsaka tekoča stvar, ako je v miru, ravno ali **navpik** stoji po svojem **ravnotežju**; in ako jo iz ene posodè v drugo po cevi napeljaš, tako dolgo teče, da v obeh posodah ravno visoko stoji. Po tej **ravnotežnosti** vino po cevi iz soda v sod, voda iz hriba v hrib teče in **vodomete** nareja. — Kako čudne so lastnosti božjih stvari, in kako koristno jih je premišljevati, Bogu v čast, sebi pa v hasen!

61. Zrak ali podnebna sapa (luft).

§. 1. Podnebna sapa ali **zrak** je čedna tekoča stvar, ktera celo zemljo obdaja in vse živi. Po vseh krajih in špranjah, po vsaki žilici teče, in išče povsod enako razprostreti se. Bolj nam je zraka potreba, ko vsakdanjega kruha; kder žive sape ni, je smert. Ako sape ne vidimo, jo pa čutimo, kadar z rokoj po zraki potegnemo. Obod sape krog zemlje se zove **sapokrog** ali zrakomorje, koje se nam od dalečpruno ali plavo vidi.

§. 2. Po zraku plavajo dišave in smrad, po zraku pride luč in glas; po zraku letajo ptice, pa se tudi v razpetih balonih ljudje vozijo. Je sapa čista, nam sonce lepše sije, je mokrotna, polna čadov ali soparjev, sonce in

mesec bledo svetita, in tudi zvoni motneje pojó. Čisteji ko je zrak, bolj je nam zdrav; nezdrav pa poln prahu, mokrih škodljivih soparjev.

§. 3. Zrak ali podnebna sapa se nategne in se skerči, ter svojo težo ima, to da je veliko bolj lehka od vode, ali kake druge tekovine. Tako vina po cevki lehko iz soda — vode iz vodnjaka potegneš, pa tudi vodo v brizgljo zajemaš in po cevi goniš daleko in visoko. Sapa se da v ozek prostor stisniti, pa se tudi spet naglo nategne, kakor v veterni puški, iz koje vstreli. Tudi smodnik ima svojo moč od sape v njem zaperte, ktera se naglo raztegne, kadar se posmodi, in pokne z veliko močjo.

§. 4. Kakor je vreme jasno ali oblačno, vedro ali deževno, je sapa ali zrak tudi lehkeja ali težeja. Po tem nam kaže živo srebro v stekleni cevki, ki je od zgoraj zaperta, od spodej v zavihi pa odperta, težo podnebne sape. Po takem vremeniku (zrakomeru) se vreme prerokuje, tako, da bo vedro, kadar srebro visoko stopi; če srednje stoji, se vreme rado premeni; pade srebro zlo globoko,

---

4) Vse to in tako je dobro učencom pokazati, če se ima.

bo lehko vihar in dež. Bolj naglo ko srebro vstaja ali pada, hitreje bo drugé vreme.

§. 5. Imajo na oknu možunca, kteri se pred dežem pokrije, in odkrije, kadar bo vreme lepo. Kako je to? Znotrej, kder se roka telesa derži, je struna vdjana po tenki cevki, na struni pa roka s klobukom prilimana. Je ob deževju zrak močárn, se struna stisne in toliko zasuka, da možunec klobuk na glavo potegne. Se vreme zvedrí, se tudi struna nategne in kakor sveder toliko posuče, da se možek odkrije. V nekih krajih obesijo na okno velik pesji stric ali osat, in pravijo, da če se stisne, bo dež; se razšopiri, po lepo vreme. Tudi stare rane in slabi zobje z bolenjem po zraku drugo vreme napovedó; pa na vse to se ni vselej zanesti; kakor pač veter potegne.

§. 6. Veter vstane, kadar se podnebna sapa ali zrak omezi, in tako dolgo piha, dokler se zrak ne vrana, kakor voda, v kojo kamen veržeš. Gorkota in mraz, posebno pa ogenj pozemeljski in nebeški veter naredé. Vetrov je veliko, kteri se po krajih sveta zovejo, iz kojih pihajo. Nam naj bolj znani so:

---

6) Imajo vetri v kakem kraju druge imena, naj se deci povedó. — Kteri veter pri nas naj huje piha? Kdaj?

topli jug, merzli séver, mokri vogeršek ali vzhodnik, in suhi gornjak. Po zdolcu in jugu pravimo, da bo dež, po vogeršeku in krivcu sneg, po gornjaku pa lepo vreme. Ako o jeseni ali spomladi na večer sever ali gornjak diha, bo rada drugo jutro slana; piha po zimi jug, sneg kopni in se led tali. — Vetrovi so velika božja dobrota, ki nam sapo čistijo, škodljive soparje razženó, gonijo veternike po suhem in barke po mokrem; burja ali vihar pa tudi drevje polomasti, strehe razterga, in velike vozove na cesti prekucne. Po Azii in Afriki smertni veter včasih piha, ki ljudi in živino na priči zamori, ako se hitro ne potuknejo.

§. 7. Glas vstane, kadar se zrak ali sapa s kako stvarjo potrese, p. z rokami ploskne, ustreli ali po struni potegne. Se zrak od kake stvari močno trese, doni; se polagoma maja, šumi. Se glas v skalovje, drevje ali kako drugo terdo stvar zaletí, odleti in se nam oglasi. Oglas, jek ali odmev nam po dve, trí in več besed ponovi; kar otrokom posebno dopade. Glas se razlega na vse strani, in preteče v 1. sekundi čez 500 vatlov prostora.

---

7) Kako se je godilo dečku, kteri je v šumi svoj oglas slišal, in je mislil, da ga kdo ukarja? Kaj pa je ponočni ali divji lov?

Po glasu se lehko vé, ali je blizo ali daleč kdo ustrelil, in kedar se bliska in treska, jeli je blizo ali daleč treščilo. Premočen in prehiter glas ušesom škodi; ni torej varno na uho pokati ali za uho vdarjati; lehko bi človeka oglušil.

§. 8. Naj bolj zdrava sapa je po vertih in poljanah, naj bolj čista po planinah; zato so ljudje v takih krajih čversti in rudeči ko mleko in kerv. Naj slabša sapa je po velikih mestih, po zapertih izbah, v zidovju, kamor veter ne more. Gorí v kaki sobi veliko sveč ali svetilk, je preveč ljudi v tesnobi, se zdrava sapa povžije in oslabi, luči začnó mračno goreti in ljudi težava obhaja. Kdor hoče v zdravi sapi bivati naj okna odpre, posebno kadar sonce sije, in naj vsak dan prebivavnico prevetri. V jesen in o vigredi sobe prezgodaj ali pa prepozno v mrak odpirati ni zdravo, in tudi ne, kadar je vreme deževno.

§. 9. Gnjila sapa, živlenju nevarna se najde po dolgo zapertih kletih, v vodnjakih in v podzemeljskih dupljah. Po močarijah in mlakah se tudi goreča sapa naredi, ktera po močarnih krajih leta. Z ovoj sapoj po mestih ulice razsvetlé. Huda, kisla sapa se učini

8) Jeli je zdravo, da se po zimi čumnate preveč zapirajo, okna zabijajo itd.?

iz tlečega oglja, in pa po kletih, v kojih se novo vino kisa. V ovaki sapi luč ugasne, človeka in živino zaduši, ako se hitro iz nje ne potegne. Oglje v sobo nositi jo zagreti, je smertna nevarnost.

§. 10. Kadar moraš v hudo sapo iti, odpri popréj take kraje, naj zdrava sapa skoz vleče. V podzemeljske berloge ali štirne verzi goreče slame, ako se nima kaj vneti. Gobo v dober kis ali v jesih pomoči in pod nos priveži, napravi luč na dolgo palico, in pred seboj sveti. Vgasne luč, hitro nazaj izbeži. Tudi pomaga v take nevarne kraje strelati.

§. 11. Kadar dihamo, zdravo sapo na se potegamo, ktera se v pljučih kervi prime, nezdravo pa izdihamo. Sapa torej hujše smerdi od človeka, kteri znotrej gnjije ali pa čednih ust nima. Manjši ko je prostor, in več ko ljudi v njem biva, popréj se sapa spridi, in je nezdrava. — V močarnih krajih prebivati ni zdravo, tudi ne gnojnice pred pragom imeti, ne dišečih rož ali sadja blizo glave devati, še manj korit in smerdljivih pominjakov v stanici terpeti. Mokrotne čumnate so zlo škodljive, tudi z apnom vnovo pobelene, dokler se ne posušé. Škodljivo je pri vratih ali

---

11) Kaj je storiti, da vam sapa iz ust smerdela ne bo?

na oknu biti, skoz ktere sapa vleče, posebno če se potiš. Hladna sapa je vedno bolj zdrava ko pretopla, samo varovati se imaš, da se ne prehladiš. Naj dražej blago je zdravo telo; naj bo tudi skerb za zdravje velika.

62. Ogenj in luč.

§. 1. Ogenj je tekoča, lehka stvar, ktera kakor toplota v mnogoterih rečih živi, na pr. v vodi, v olju, v živem srebru. Se tem stvarem toplota vzame, se sterdijo, voda bo led, živo srebro terda ruda. Brez toplote bi ne živeli ljudje, ne živina, bi ne rastlo kaj; vse bi bilo terdo ko led in kamen. Nas toplota močno greje, ji pravimo vročina; ni toplote, in nas zebe, je mraz in zima.

§. 2. Toploto oživiš in ogenj vnameš na sonču, ako s steklenim očalom sončnih žarkov abereš, ter jih na dobro gobo ali kaj suhega napelješ. Ogenj se ukreše, in divji ogenj učini, če dva lesena hloda glodaš. Žvepleni klinčki ali vžigalice se na ders vnamejo in ogenj dajo. Mokra kerma se sama užge, ako suhe ne spraviš. Skriven ogenj žganje ima, in po pravici ga Indiani ognje-

2) Zakaj ni otrokom zdravo kave, vina ali pa clo žganja piti?

no vodo zovejo. Tudi človek ima poseben ogenj v svojem životu, kteri za toliko dalje živí, za kolikor manj skoz jezo, nečistost in druge strasti va-nj pihaš, ali ga s hudoj premočnoj pijačoj ne polivaš. Po navadi človek dalje živi, kteri je bolj merzle, kakor on, ki je preognjene kervi.

§. 3. Ogenj je žlahna stvar, dokler ga varujemo; pri ognju živež kuhamo, pečemo, ž njim netimo sobe po zimi. Z ognjem umetalniki delajo, čedijo železo, srebro in zlato, kakor vse druge rudnine; in težko najdeš stvar, koje bi se toplota ne prijela, in jo ogenj ne premenil. Ogenj nam pa tudi posestvo vpepeli, ako ga ne okovarimo. Ogenj se nam pokaže v žerjavki, ali pa v plameni, pa mora sape ali zraka imeti. Zato rajše na vetru gori, in huje ko piha, bolj plameni. Več ko je plamena, manj je dima, ki iz kurjave vstane.

§. 4. Ker toplota telesa razprostira, zima jih stiska in sterdi, se vidi na toplomèru koliko stopinj ima toplota nad ledom, ali mraz pod ledom. Topleje ko je, bolj se živo srebro nategne in raste; merzleje ko je, za toliko huje se stiska in pada po stekleni cevki. Po

3) Kako otroci naj hitrej zažgejo in pogorenje načinijo? Česa se otroci imajo pri ognju varvati?

toplomeri se lehko že na večer sodi, jeli bo prihodno jutro slana.

§. 5. Se voda vgreje in kipi, toplota sopuh vzdiga, kteri toliko moči dobi, da pokrivavko privzdigne, in zaperto posodo razžene, pa tudi v veliki gorkoti še tako terde kosti mehko skuha ko kašo. Tako parijo vodo v velikih kotlih, da hlapí; in ta čudna moč sopuha modro vravnana goni hlapone po železnicah, parobrode po vodah, in čudno velike parostroje v tovarnah.

§. 6. Kakor ima ogenj toploto, tako tudi svetlobo dá in luč stori. Luč se nam zdi čudno tenka, tekoča stvar, ktera od sonca in drugih svetlih predmetov izvira, in nam stori, da gledamo in vidimo. So telesa, skoz koje se luč sveti; pravimo jim prezirne (ali svetle, prozračne) telesa, kakor steklenina; druge so neprezirne ali temne, kakor naša zemlja. Žarki so čudno tenki in na ravnost šinijo; pa še veliko čudneja je luči hitrost, veliko hitreja ko glas; in potem se nam poprej zabliskne, ko zagromi, kadar daleč od nas vdari, tudi poprej ugledaš ogenj, kadar ustreli, in pozneje pok zaslišiš. Luč od sonca na zemljo

5) Kdo je že videl železnico? Kdo goni in vleče vozove?

v 8 minutah šine, in v 1. sekundi 40,000 milj daleč pride.

§. 7. Povsod po zemlji in pod nebom je razširjena tenka ognjena stvar, kojo divjo ognjino (električnost) imenujemo. Se te ognjine ali elektrike v oblakih dosti nabere, v druge šviga, kteri je nimajo, in se bliska. So oblaki nebeškega ognja prepolni, na zemljo šine in strela vdari. Bliska glas je grom, kteri zadoni, kadar se taki ognjeni oblaki sternejo in zdergnejo. Blisk ali gromska strela naj raje vdari v visoke stolpe in drevesa; ni torej varno v zvonikih biti, ali pod košatim drevjem vedriti. Kadar se bliska tudi ne vrat odpirati in zapirati, da bi veter skoz vlekel, ne blizo dimnika biti, ne naglo letati ali voziti se; po vetru rad blisk potegne. Dobro pa je o hudem vremenu edno okno, ali pa same vrata odperte imeti, naj če bi vdarlo, sopuh strele ljudi ne zaduši. Strela je dvojna, kakor pravijo, vodena, ktera ne vname, kadar kaj takega ne zadene, kar rado gori; ognjena, za kojoj gori. Rado po dvakrat v ravno tisti kraj trešči, in kar pervič vžge, drugič zaduši. Ne letaj prenaglo gledat, da te ne zadene. Bliskanje in germenje nam čisti zrak, pretrese zemljo, pomnoži rast in rodovitnost, ter je

7) Kaj je na paši storiti, kadar hudo germi?

velika dobrota božja, naj si nam ravno dela strah in trepèt.

§. 8. Dober varh pred streloj je bliskovod, kalamit ali potegač, ki na visokem drogu sulico iz kotlovine pozlačeno ima. Blisk v to nastavljeno ojstrico šine, in se po železni ali kotlovinski liki v zemljo odpelja. — Posebno čudno se ta ognjena moč po telegrafih, ali dalekopisih rabi. Od velikih mest grė za cestoj po visokih stebrih lika, iz kotlovine sukána, v daljne kraje, in po tej liki šine ognjena iskra iz kraja v kraj, kakor dalekopisec hoče. Iskrė po nastavah na zvoncih kladvice majajo, po njih se čerke štejejo, in besede beró. Tako se v 1. sekundi po 40,000 milj daleč lehko pové. — Oh, kako čudne moči je Bog stvaril, ljudem pa dal, take in tolike reči iznajti, in v svoj prid oberniti!

§. 9. Pod nebom je v zraku mnogo sončnega prahu, mokrega in ognjenega, iz kojega blisk, toča, dež in sneg pride, kakor veter in letni čas potegne. Se včasih sončnega prahu kepa nabere, kakor po zimi južnega snega, kadar po bregu kepico zatočiš, se kepa nebeškega ognja vname, in se začne svetiti ko bela luč. Temu pravijo, da je nebo

9) Ali res vsaki človek zvezdo svojo ima, in kedar umerje njegova zvezda ugasne?

odperto. G o r e č a k e p a pokne, in se pogosto razleti, ali pa na zemljo pade. Enako delajo umetalniki, kteri z ognjem igrajo, ter kepe ko naj gorše zvezde visoko zaženó, ktere en časek svetijo, po tem se pa uternejo.

§. 10. Kaj je pa b u r j a v a, s e v e r n a l u č ali s e v e r n a z o r a po noči, ktera se včasih vidi? So nekake megle, ktere merzlim severnim krajem svetijo, kder so silo dolge noči, in kamor sonce le nekoliko mescov v letu posije. Severna luč se v naših krajih malo kdaj vidi.

§. 11. Kaj so pa p o z e m e l j s k i p l a m e n i ali vešče, ki včasih po močirnih krajih letajo? So vneti soparji, kteri iz močirjev in iz pokopališč vstajajo, in se lehko semtertje gonijo, kakor sapa potegne. Bati se jih ni, pa tudi ne za njimi hoditi, da si ne zaideš, in ne zagaziš.

§. 12. Kaj pa je j u t e r n a z a r j a? Kadar s o ce vstaja, njeni žari soparice po zraku in oblake osvetlé, se lepa juterna zarja po hribih razliva. Ravno tako se zgodi, kedar se večerno sonce po hribih ozira.

§. 13. Pri morju se najdejo ognjemetne gore, v kojih se kurjavne stvari vžgejo, soparje vzdigajo, in čern dim s pepelom in ka-

11) Jeli svetijo po nekih krajih copernice? Kaj so pa take luči? Kaj se zgodí, ako za njimi dirjaš?

menjem iz svojih gerl mečejo. Ako taki grozenski soparji predreti iz zemlje ne morejo, zemlje potres naredijo. — Tako se najde ogenj povsod pod nebom na zemlji in pod zemljoj, in prav imajo, ki molijo rekoč: Bog nas varuj pred časnim in večnim ognjem!

63. Kako ognja varovati?

1. Ženstvo! varujte zatrositi med derva, treske ali predivo. Ktera z lučjo okoli krili, pod streho in v hlev z lučjo brez svetilnice hodi, bode skoraj pogorelka vbogaime prosila. Avša pogosto gorečo tresko v slamnato streho vtekne, in hiša pogori. Žereč pepel se ne smé na dile nositi ali v nevaren kraj izsuti; živo oglje se lesa prime.

2. Tresek in derv na istanju ne suši; rade planejo. Dimnice morajo zidan dimnik imeti; leseni se lehko vnamejo. Terilje naj na sušivnice skerbno pazijo, in jih daleč od stanovja imajo, saj kakih 100 korakov.

3. Moštvo! ne nosi goreče lule na skedenj ali parno. Kdor pri kermi kadi, se ima po cesarski postavi v ječo zapreti in palic dobiti. Hlapci pogosto zapalijo, ki z žerečo lulo v zobih živini polagajo. Potreba je žereč pepel iz lule na varen kraj iztresti; pa tudi ogor-

kov, smodk in žveplenih klinčkov ne lučati, kamor bodi. Ena iskra je zadosti vasi in mesta požgati.

4. Luči brez svetilnic v hlev ne nosi, luči na steno ne obešaj; lehko po betvi slame ogenj v streho plane. Pri luči mlatiti je prepovedano. Tudi mokra kerma se ožge. Streljanje o gostijah in praznikih je zlo nevarno; rado rudečega petelina na streho ustreli. Pukše in samokresi so le za pametne može; s ključi strelati je smertna nevarnost.

5. Ako na kmete dimnikarjev ali stergarjev ni, naj moški dimnike ostergajo ali s košatoj smrekoj ometajo, po zimi vsakegadmesca, po leti saj vsakih šest tednov. Ženske naj istanj okoli dimnika in celo kuhinjo pogosto ostergajo in pometejo. Lehko je lehko ognja varovati, težko pa težko ugasiti, kadar uide. Ogenj in voda dobro služita, pa hudo gospodarita.

64. Kaj je storiti, kadar gorí?

1. Kriči, kakor hitro ogenj uiti vidiš: Ogenj! ogenj! gorí! gorí! ter teci pomagat in gasit. V zvoniku naj hitro v plat zvona bije ali kole, in ljudi zdrami.

---

4) Kaj zaslužijo dečki, kteri možem samokrese izmikajo? smodnik kradejo? ključe verlajo? preblizo možnarjev silijo? itd.

2. Možki naj hitro nad streho s sekirami, capinami ali hakljami hité, da ogenj poderó, ako je v strehi; ženske pa z vedri po vodo; kar je domačih in ognju bližnih, naj se ugiblje. Pri ognju naj eden zapoveduje, vsi drugi pa gladko vbogajo.

3. Mlaka je za gasiti bolja ko čista voda, boljše je še blato in tudi sneg po zimi. Škropí in poliva naj se po celem pred ognjem; ako v ogenj brizgaš, ga dražiš.

4. Sosedje naj strehe s pomočenimi pertiči in kôcami pokrivajo, da jih žerečína ne vname, kar je pa blizo ognja lesu, le hitro v kraj z njim, da se ognju pot prekosi.

5. Gorí v kuhinji, v kleti ali v kaki čumnati, hitro okna zatisni, vrata zakidaj in zamaši, da ogenj zadušiš; na dimnik mokro kôco pogerni, če v njem gori, ali po njem ustreli. Se te ogenj prime, hitro se po tleh povaljaj, ako se naglo izsleči ne moreš, ali se v kaj tolstega močno zavij. Živini oči zaveži, da se plaha v hlev ne poverne.

6. Dobro je med stanovje in hrame košato drevje saditi, še bolje ognjeno pripravo: brizgle ali gasilnice, osmoljene pletarje, dolge lestve in hakle priročne imeti. Ker pa vse to

---

6) Kako se da pohištvo zavarovati? Kaj je sv. Floriana bratovščina?

ognja vselej ne ovarje, je potrebno stopiti v bratovščino sv. Floriana, posebno vešanom in teržanom, de svoje pohištva zavarujejo. — Dobri Bog da za vsako silo svojo pomoč; kdor je noče, je ravno tak zanikarnik, kakor on, kteri križem roke derži in od daleč gleda, kako sosedu hiša gori. Tudi na njega bo versta prišla!

Zastavice.

1. Mehko delam 'z terdega,
Terdo delam 'z mehkega;
V sapi revež oživim,
Vode vedno se bojim:
Kako se pa velim?

2. Ogenj voda pogasi,
Mene pa le pogori:
Kdo sim, kaj se ti zdi?

3. Nimam nog pa le tečem; nimam rok, pa le mečem; nimam skok, pa le skočim; nimam herbta, pa le nosim: kaj je to?

65. Voda.

§. 1. Voda, čista, prozirna, tekoča stvar po vseh žilah zemlje teče, pa tudi pod nebom v oblakih plava, prizvira iz vrelcov ali studencov, in iz oblakov deži, ter je naj žlahtneji balzam življenja. Ni vsaka voda enako čista, ne dobra, naj bolja za piti je studenčnica. Deževnica, snežnica in lednica ni dobra za piti. Mlake in stoječe vode nikoli ne pij!

§. 2. V nekterih krajih izvira voda z rudninskimi deli nadružena, in ima posebno zdravilno moč, kakor slatna ali kisla voda. Po drugih krajih so topli izvirki, kteri mnogotere zdravilne moči v sebi imajo. Pravimo jim toplice, za betežnike velik božji dar. Mlakarji in lužniki imajo mehko vodo, in treselka (merzlica) je pri njih doma. Gorenci imajo večidel čerstvo vodo, so pa tudi bolj terdnega zdravja. Blizo mlak in stoječih vodá ni zdravo bivati.

§. 3. Mraz vodo v roso, slano in led premeni, vročina pa v sopuh. Toplota vzdiguje iz mokrote vodene soparice, kakor iz lonca na po-

1) Kaj je storiti, kadar kdo utone? Kako se pri kopanju vesti?

krovalo, ktere sapa goni in gosti; pravimo jim megla. Da megla vstaja, ima zrak za spoznanje hladnejî biti od zemlje; za to je v spomladi in pa v jeseni po navadi megleno vreme. So megle nakviško vstale in se pod nebom zgostile, jih imenujemo oblake. Da so oblaki rudeči, černi in beli, storijo sončni žarki, ki jih obsijajo, in se nam mnogobarvno utrinjajo.

§. 4. Se vodene soparce, ktere po zraku v oblakih plavajo, od vetra, mraza ali od gromnega potresa stisnejo, in kaplice težeje od sape postanejo, začnó naškrapati, na zemljo padati, in to je dež. Mnogo dežja ob enem se veli naliv, ploha pa, ako se oblaki gredoč vderó. Oblak se preterga, kadar ga vetrovi naglo stisnejo, ali ob visoke gore trešijo. Se vetrovi stepejo, oblake stisnejo in v kroge verté, včinijo vertanko. Kakor dober je pohleven dežek, tako škodo nagel dež gostokrat stori; deževje nam spridi pogosto žetvo in tergatvo; Bog pa tudi vjimo njim v dobro oberne, kteri ga ljubijo.

§. 5. Ako kapljice deža v zraku rahlo zmerznejo, in se kančki v zernje sprimejo, pada solika, solca ali babje pšeno. Kadar pa kaplice v zraku zmerznejo, in se padaje stemejo, toča peliska; in to se večidel

zgodi, ako je poprej zrak topel, po tem pa merzel veter potegne. Prazna véra je torej, da čare ali coperniki točo delajo; tudi zvoni hude megle ne preženo, marveč molitva vérnih. „Molitva pravičnega, veli sv. Duh, oblake predere.“

§. 6. Pravijo, da toča hude **letnine ne naredi**, pa siromak on, kojega zadene; mi pa pravimo, da je tudi toča božji dar, ki več hasni, ko škoduje. Toča nezdrav sopuh povzame, sapo izčisti, ljudi in živino nevarnih bolézen ovaruje, zemljo rodovitnejo stori, in dobrim ljudem priložnost da, poškodovanim sosedom dobro storiti. Dajmo torej Bogu gospodariti, in njegovi sveti previdnosti gospodiniti; Bog z enoj rokoj vzame, z dvema pa dá.

§. 7. Poletni čas se v jutrih in v večerih mokrotni sopuh po travi in rožah svetlí, in **rosa** imenuje, ktera ne pada iz višave, temuč iz zemlje in zeliš vstaja. Veter roso prežene, mraz pa v **slano** premeni, kadar v spomladi ali v jesen pred sončnim izhodom ob hladni sapi rosa zmerzne, kakor po zimi ivnik (ivje) po drevju ali krog glave, kadar si na poti.

§. 8. Po zimi mraz drobne vodene kančke ali soparice, ktere po zraku kakor mehurci

---

7) Kako se rože mraza ovarjejo? —

8) Kako se ozebe varovati? Kaj storiti, če kdo zmerzne?

plavajo, stisne, in v kosmate capice steme, kojim pravimo **sneg**. Vsak snežen kosem ima šest voglov z majhnimi zvezdicami, ktere se svetlé, kakor naj zališe nėžne cvetlice. Tako nam tudi po oknih na šipah presilno lepe rožice rastejo, koje zima naredi, toplota raztali kakor led na vodi. Sneg je zemlji bela odeja, da ozimina ne pozebe, ampak o vigredi spet zelení in obilen sad prinese.

§. 9. **Mavrica** ali **božji stol** se nam prikaže, kedar je deževen oblak pred nami, svetlo sonce pa za nami; torej mavrico pred poldné v zahodu, po poldne v vzhodu vidimo. Kapljice deža skoz sončne žarke padajo, se utrinjajo in prelep sedmerobarven trak naredé. Zastran okroglosti sonca se vidi mavrica kakor pol oboda. Tudi na mizi lehko mavrico vidiš, kadar sonce skoz kupico vode sije; pa še lepše za potokom, če proti temni senci vodo škropiš, in njo sonce od zadej osije.

§. 10. Kaj pa pomeni **sončni in mesenčni obstret, krog ali obroč?** Hitro drugo vreme. Kadar veliko mokrote iz vode in zemlje pod nebo vstaja, se sončni žarki v soparicah bolj razsvetle in utrinjajo, kakor krog goreče sveče, kadar je dosti soparice v sobi, in skoz nje se nam vidi, kakor bi sonce ali mesec kolo imelo. Včasih, posebno po zimi

vidimo po dvoje sonce, tudi dva mesca, kakor se sonce ali mesec v vodeni soparici gledata, kakor v mirni stoječi vodi.

66. Ozir na pozemeljsko stvarjenstvo.

§. 1. Modre in čudne so vse stvari v zemlji, po zemlji in nad zemljoj, vse oznanujejo na glas vsegamogočnost, modrost in dobrotljivost božjo poselno človeku, kojemu v hasen jih je dobri Bog stvaril. Naj večji čudež na svetu je pa človek, kteri po vseh krajih, pod vsakim pasom zemlje lehko veselo in srečno živi, naj le natorne dobrote, kojih mu je Bog preskerbel po pameti uživa, svoje strasti in slabe navade premaga, božje zapovedi zvesto spolnuje, ter v pravi božji ljubezni in do bližnega svoj bla-

gór išče. Vse pervine ali elementi tako rekoč človeku strežejo, naj le on lepo Bogu služi in bližnemu pomaga.

§. 2. Vsak kraj svoje posebne koristi in dobrote ima, kojih drugi kraj nima, one prebivavcom zamestijo, kar jim od druge strani pomanjkuje. Je v deželah vročina velika, jo veter hladi; in sadje hladivno je tamkaj doma, ktero život pokrepča. Po gorenskem so dobri pašniki in sladka klaja, da lehko planinci lepo živino redé; imajo gorjani obilno mleka, masla in sira. Po dolenskem raste žlahno sadje, zeleni žitno polje in vinske gorice zoré; da ljudje eni drugim po kupčii lehko pomorejo. Prebivavci merzlih krajev imajo svoj lov in strel zverine, svojo kožuhovino in obil-

no deru; in kder ni lesa dovolj, se najde premog in šota.

§. 3. Ima pa tudi vsak kraj svoje težave in nadloge, naj človek spoznava, da ni v ovej solzni dolini domá. Severjance huda zima stiska, večen led njih snežnike pokriva; južne zamorce velika vročina tlači, strašne puščave peska njih zemljo pokrivajo, in v rajskih krajih naj strupneje kače, in ljuta zverina stanuje. Tako v potu obraza uživajo svoj kruh Adamovi otroci.

§. 4. Naj si pa ravno povsodi človeka Adamov jarem teži, vender lehko v vsakem kraju zadovoljno živí, ako s tim za ljubo vzame, kar mu Bog v njegovem stanu dobrega da, svoje dolžnosti zvesto dopolni in se greha varuje, svoje naj huje nesreče.

§. 5. Je ova zemlja za nas le ptuja dežela, skoz ktero v svojo večno domovino potujemo, ne pritverimo serca na minljive posvetne stvari, marveč se oziramo radi na dom Očeta, v kojem nam je Izveličar naš lep prostor pripravil. Tako bomo veselo živeli in srečno umerli, kadar se truplo v zemljo poverne, iz ktére je vzelo, duša pa k Bogu pride, ki jo je dal.

IV. Spoznava svetlega neba.

67. Zvezdoslovje.

§. 1. Kakor je brez števila veliko stvari po zemlji, tako se sveti brez broja zvezd na jasnem nebu Bogu v čast, nam pa k veselju in hasnu. So zvezde, ktere na mestu kakor pripete stoje: imenujemo jih nepremikavne, stalne zvezde ali stalnice. Tako je naše sonce po dnevi, in so zvezde, koje po noči vedno na ravno tistem mestu gledamo, in kojih veliko je vekših in svetlejih od sonca, naj se nam ravno zavolj njih dalkote majhine zdijo. One imajo, kakor naše sonce svojo lastno gorkoto in luč. Druge se kakor naša zemlja krog sonca premikajo, in od sonca svetlobo in gorkoto dobé, in se imenujejo premikavne zvezde, planeti ali pomičnice. Take so: merkur, danica, mart itd.

§. 2. Sonce je tako veliko, da bi

1,400,000 naših zemlja lehko iz njega storil: nam se pa ne vidi večje ko skleda, kajti je 25,000,000 milj daleč od nas, tako da bi krogla iz topa ustreljena 25 let od zemlje do sonca imela, človek pa 11,000 lét hodil, naj bi vsak dan po 10 ur šel. — Naj si je pa sonce ravno tako daleč od nas, sončni žarki vender v 8 minutah doidejo, nas ogrevajo in nam lepo svetijo. Kako čudno je to!

§. 3. Zemlja nima svoje luči; naj bi pa kdo iz kake zvezde gledal, vidil bi zemljo ravno tak osvetljeno, kakor mi zvezde; ona od sonca svetlobo ima. Zemlja se krog svoje osi v 24 urah 1 krat osuka kakor kolo, ter noč in dan naredi. Kadar imamo mi dan, imajo podnamci noč; imajo Europejci noč, imajo Amerikanci dan. Kakor se k soncu posukamo, nas obsije in osvetli. Nebo je krog nas; zato glavo v nebo molimo, bodimo si zgorni ali spodni. Kaj pa da ne čutimo, kako se obračamo? Polahoma se zgodí in pa vajeni smo. Tudi kadar se v čolni po gladki vodi pelješ, se ti zdi da mirno stojiš, po obeh bregih pa vse memo tebe gre, pa le ti letiš.

§. 4. Zemlja pa tudi krog sonca teče in v 365¼ dnevih 1 léto obhodi, ter nam 4 létne čase naredi. Vsako navadno léto ima 365 dni in toliko naverh, da v 4 létih 1 dan več

naredi; zato je vsako šterto léto prestopno, ki šteje 366 dni. Pot zemlje krog sonca (ekliptika) je podolgovata, zato sonce po zimi niže vidimo, in nja žarki nas po strani zadevajo; merzlo je. Po létu naša zemlja soncu bolj na vstrič pride, po tem ga visoko nad sebo gledamo, na ravno nas obsija, in vroče je. Italiani in Španci imajo v Europi naj vekšo vročino, ljudje za severjem in pod jugom zemlje pa na hujo zimo. Mi smo pač v naj bolj srečnem podnebju zemlje! — Dvakrat v letu sonce ravno prek naših krajev sije: o sv. Benediktu in pa o sv. Matevžu; tisti čas sta pri nas dan in noč enako dolga. O kresu nam sonce naj više sveti, žarki nas ravno zadevajo; naj daljši dan je. O sv. Tomažu smo naj dalje od sonca obernjeni; naj krajši dan je.

§. 5. **Mesec** ali **luna** je zemlji naj bližneji tovarš, ki se giblje z zemljo krog solnca, in jo 12 krat v létu obhodi, ter nam 12 mescov da. Mesec v 27 dneh, 7 urah in 47 minutah svoj pot krog zemlje dokonča, pa vender le sploh po 30 dni na 1 mesec zarajtamo. Da pa za 1 leto 365 dni nateče, ima 7 mescov po 31 —, 4 mesci po 30 —, svečan ali

5) Sprememba lune se lohkeje na tabli pokaže, kakor dopove.

februar pa v navadnem létu po 28, v prestopnem pa 29 dni. Luna je 50 krat manjša od naše zemlje, dobiva tudi od sonca svetlobo. Stoji luna med zemljoj in soncom, nam kaže temno kroglino brez svetlobe; mi pravimo, da se mladi, o mlaju. Pride luna iz pod sonca v 7 dneh četertinko svoje hoje, vidimo krajec svetel. Stopi luna v 15 dneh po mlaju v pol pota, vidimo celo kroglino osvetljeno, in pravimo, da je o polnem ali šip, in kadar obhodi tri četertinke svoje hoje krog zemlje, nam kaže zadnji krajec svetel.

§. 6. Kmetje pri svojih opravkih na spremembo lune radi gledajo, kaj bi sejali o mlaju, kaj bi delali o starem. Veliko takih pravíl je skušenih resnic, kajti tudi nektere ljudi luna v spanju moti in iz postelje sili, kakor morja odtek in dotek stori; veliko je pa tudi praznih vér. Kdor v kmetovanju preveč na mesec gleda, na vreme pa premalo, njemu bo delo gostokrat zaostalo, in prazna po njegova skleda. Moder gospodar seje in ženje o pravem času, pa tudi kosi, kadar je čas in vreme zato. Vediti pa je dobro, da sveti mesec po mlaju zvečer, ob starem zjutraj, o polnem pa celo noč.

§. 7. Kako pa sonce in mesec merkneta? Kadar luna o polnem ravno pod zemljo

stopi, zemlja luni senco naredi, in mi pravimo, da mesec merkne, kar se le o polnem zgodí. Ako pa mesec o mlaju ravno med sonce in zemljo stopi, nam mrak naredi, da sonca ne vidimo, ter pravimo, da je sonce merknilo, kar se le o mlaju zgodi. Kolikor je mesec zemlji, ali pa zemlja mescu v luči, več ali manj, ali pa celo, je nepopolnoma ali pa popolnoma mrak, ki se po enih ali po drugih krajih zemlje vidi. Zvezdogledi, kteri mérijo pote zvezd, napovedó v pratikah ali koledarih na minute, kdaj bo merknjenje, in kde se bo vidilo. Ni se bati, kadar sonce ali pa mesec merkne, ampak o merknjenju vedro vode na sonce postaviti, ali pa skoz vkajeno šipo gledati božje veličastvo.

§. 8. Kaj so pa repate zvezde, ktere metlo imajo? Repatice se po neznanih potih nebeške širjave premikajo; pridejo blizo zemlje, da jih ogledamo, zemlja njih žare na se vleče in nategne, ter se nam zdi, kakor bi rep ali metlo imele. V kratkem spet v daljne kraje zginejo, in le malo od njih vémo, kdaj se bodo zopet prikazale. Ni se bati, da bi nam vojsko, kugo ali lakoto oznanovale, dokler se greha varjemo, in v božjem varstvu živimo.

---

7) Kdaj pa je o smerti Kristusovi sonce merknilo?

§. 9. Ali se na nebi vol, oven, rak in ostalih 12 nebeških znamenj vidi? — Ne, ampak so stalne, nepremikavne zvezde po nebeškem stropu, ktere zvezdogledi tako imenujejo, in po imenu poznajo. Tih naj imenitneje zvezde so 12 znamenja: oven, junec, dvojčič, rak, lev, devica, tehtnica ali vaga, škorpion, strelec, divji kozel, povodni mož in ribe. Zemlja, ktera se krog sonca suče, vsakega mesca pod drugo teh 12 nebeških znamenj pride, in potem se pravi, da sonce o božiču v divjem kozlu stojí, o kresu pa v raku; kajti se vsako léto ravno te zvezde o jutrovem svitu pred soncom vidijo. So kmetje, kteri pri svoji setvi, žetvi in senoseči na te znamenja špogajo — rekoč, da so nektere nebeške znamenja terde, p. junec, oven i. t. d. druge mehke, p. ribe, povodni mož i. t. d. — da je ob enem znamenju to, ob drugem drugo sejati in saditi dobro. Kmetu, ki preveč na zvezde, premalo pa na zemljo gleda, se rado zgodi, kakor zvezdogledu, ki je gredé tako dolgo v zvezde gledal, da je v jamo padel.

§. 10. Kteri planetov pa léto vlada ali regira? Nobeden; le Bog je sveta vladar.

---

10) Kdo pozna danico? — kdo večernico?

Stari neznabožci ali ajdje so imeli svoje malike, in so dali poglavitnim zvezdam malikov imena, kakor dnevom enega tedna. Tako so imenovali nedeljo po soncu, ponedeljek po luni i. t. d. Mislili so, da po planetu leta tudi letina bo, in da se ljudje tistega léta rojeni po planetu zveržejo. Imeli so ene za vroče, druge za mokre, tretje za suhe planete. Vse te in take kvante so prazne; vsi smo pod enim soncom in pod enim Bogom. — Premikavnih zvezd že nad 30 poznajo, ktere se kot naša zemlja krog sonca sukajo, in jih bodo zvezdogledi skoz svoje očnike ali kukalnike še več spoznali. Imajo tudi premikavnic nektere svoje tovaršice, ktere se z njimi krog sonca verté, kakor mesec z našoj zemljoj.

§. 11. Kaj pa je rimska ali mlečna, bela cesta po nebu? Imenuje se tako lepa svetla riža, ktera od nas v kraje pelja, kder mesto Rim stoji. Svetel nebeški pas je veliko milionov in milionov zvezd, koje so tako daleč, da njih luč — zvezd pa ne ugledamo. Do naj bližeje zvezde bi topova krogla od nas izstreljena 7.000,000 lét letela; — kako daleko je poslednja, in pa kde? — sam Bog vé. Pravijo, da kdor dobre oči ima, vidi naj manj 5000 zvezd, z dobrim zvezdočnikom jih pa lehko 70,000 ugleda. Zvezdogledi terdijo,

da za temi zvezdami, koje vidimo, so spet druge ravno tako daleč od njih, kakor te od nas; za njimi pa spet druge in tretje verste, in tako dalje. Velike broje jih vidimo, še več jih je, kojih ne vidimo, pa jih bomo nekdaj gledali, kakor sedaj rože pod nogami, naj le srečno k Stvarniku pridemo. Kako mogočen je Bog, kteri je toliko zvezd stvaril! — kako moder on, kteri je vsakej zvezdi pot odkazal, po kojem že 6000 lét tekajo, in še ni nobena zašla! — Kako bistra je človeška glava, ktera te čudne svéte spoznava, in celo zvezde tek, hitrost in velikost najde! — Kdo pa v teh prevelikih zvezdah prebiva? — jeli so tudi tam srečni ljudje? — Tega človek ne vé; ampak raji z Davidom Stvarniku slavo prepevaj, rekoč: „Hvalite Gospoda sonce in mesec, hvalite ga vse zvezde in luči!“

68. Zvezdje.

1. Tamo gori se neznani, vel'ki sveti sučejo; z lučjo sonca so obdani, krogle pote tekajo. Zvezda zvezdi je soseda, jih za nas števila ni; ena v drugo svetlo gleda, vsaka božjo čast gorí.

2. Svetla cesta je razpeta čez brezkoněni neba zid, tam se vozi čast Očeta, vlada pote

zvezdnih rid. Vse je kroglo, vse se miga, vse ognjeno sveti se; vse oznani, da velika roka svet stvarila je.

3. Tvoje veličastvo, Večni! trume zvezd nam pravijo. Kako bomo še le srečni, kedar k Tebi pridemo! Skoz vseh svetov svet bo pela slavo duša Stvarniku, zverha svetov bo sedela, pela petje angelsko.

69. Koledar ali pratika.

§. 1. Bog je na jasno nebo čudno veliko kazalo pripél, koje nam veličastno kaže časa hitri tek: ure, dni in leta. Nebeške luči so nam svetle kazavke, po kojih lehko čase leta in dneva spoznamo, in po njih vravnavamo svoje opravila. Ker je pa to nebeško kazalo za mnogo ljudí previsoko, in ga pogosto megle in oblaki zakrivajo, imamo vsakoletno knižico, v koji lehko premembe minljivega časa beremo, in ji **koledar** ali **pratika** pravimo. V koledari beremo vsako leto 12 mescov, 52 tednov ali nedélj, vsak teden po 6 delavnikov, poleg nedelje po 16 zapovedanih praznikov ali svetkov. Radi v pratiko pogledamo, rekoč: **Kako hitro čas mine!**

---

1) Kako imenujemo delavnike, in pa zakaj tako? — Kdo vé vse zapovedane svetke povedati? —

§. 2. **Deželsko novo leto** se začne 1. prosinca, in lepa je navada blagoželeti: „**Veselo novo léto!**“ Pa tudi vsak dan si srečo voščimo, rekoč: „**Dobro jutro!**“ — „**Dober dan!**“ „**dober večer!**“ in **lehko noč!**“ Naj bi le take voščila prazne besede ne bile! Naj gorše pozdravljenje pa je: „**Hvalen bodi Jezus Kristus!**“ zakaj po njem nam je vsem zveličanje došlo; zato štejemo kristiani leta po rojstvu Kristovem. Starovérci obhajajo svoje godove po 12 dni pozneje ko mi.

§. 3. **Mesci** se imenujejo ali po godovih, ali po opravilih ljudí, ali po lastnosti letnega časa; naj rajše pa njih latinske imena rabimo. Potrebno je njih razne imena dobro znati: 1) **januar** ali prosinec; 2) **februar** ali svečan; 3) **marci**, sušec ali brezen; 4) **april** ali mali traven; 5) **maj** ali veliki traven; 6) **juni**, rožnik ali rožni cvet; 7) **juli** ali mali serpan; 8) **august** ali vel'ki serpan; 9) **september** ali kimovec; 10) **oktober** ali kozopersk; 11) **november** ali listopad; 12) **december** ali gruden. Kmeti štejejo mesce po mlaju; za to je po njih računu Kri-

---

2) Koliko lét je po rojstvu — po vnebohodu Kristusovem?

3) Zakaj Slovenci mesce po slovenski tako imenujejo? —

stus prosinca; po deželski in cerkveni rajtengi pa 25. grudna rojen.

§. 4. Kdor mesce zaporedi imenovati zna, tudi lehko vé, kteri mesec po 30 — kteri po 31 dni ima. — Vzdigni na levici palec, sredinec in mezinec, una dva pa zgeni. Imenuj na palec (pavec) marca, in tako poredoma dalje. Mesci, kteri na povzdignjene perste pridejo, imajo po 31 — oni pa po 30 dni, kteri na zganjene padejo; le svečan ima navadno leto po 28 — prestopno pa 29 dni. Prestopni dan je na sv. Matia. Dan in noč štejemo za en dan od polnoči do polnočí.

§. 5. Vsak dan ima spomin svetnika ali svetnice, koje sv. mati katoliška cerkva obhaja Bogu in izvoljenim božjim prijatelom v čast, nam pa v posnemo. Imenujejo se nepremekljivi svetki ali prazniki. Pride god našega sv. patrona ali naše sv. imenke, imamo rešitvo ali vezanje, ter sebe rešimo, druge pa zavežemo s kako veselicoj. Še lepše se po kerščanski godovnó svetih priporočnikov obhaja s ponovljanjem kerstnih objúb in z vredno prijemoj svetih zakramentov. Prazniki so zapovedani, da se od dela praznovaje posvečujejo; so pa tudi nedelci (soprazniki), kteri so pravi delavniki. Take nedelce s sejoj ali pa z grehom praznovati znajo lenuhi

in pa potepuhi; pošten kristian ne dela ob nedeljah in zapovedanih praznikih, in ne praznuje o delavnikih; le brezbožniki naopak obračajo.

§. 6. Cerkveno léto se začne pervo adventno nedeljo, ktera je svetemu Andreju najbližeja. Advent pomeni prihod Odrešenika, in ima 4 nedelje v spomin 4000 lét čakanja na odrešenje. Cerkveno léto nam kaže premekljive praznike, kteri se ravnajo po veliki noči ali veliki nedelji v spomin vstajenja Kristovega. Sveta cerkva je sklénila v nicejskem zboru leta 323, da se ima sveta velika noč (vuzem) pervo nedeljo po pervi pomladanski polni luni obhajati; in če polna luna ravno na nedeljo pade, je naslednja nedelja velika noč, ktera ne pade pred 22. marcom, ne po 25. aprilu. Je zarano ali zgodaj velika noč, je hitro pepelnica in kratek pust; je pozno velika nedelja, je dolga pustna sreda.

§. 7. Štiri kvatre in 4 letni časi nam prinesó svoje veselje in opravila, pa tudi svoje težave. Mlado letó, spomlad, vigred ali valička se jame drugo polovico sušca, kakor se v pratiki bere, — zlat čas setve za nas. Kvaterni teden je drugi v postu, naj bi vérni prosili setvi za blagoslov. Poletje (léto) se začne drugo polovino rožnika, po svetem

Alojziu, in je čas truda. Poletni kvatern teden je pervi pobinkoštni ali po duhovem v spomin vèrnim, naj bi za srečno žetvo prosili. Jesen se začne po svetem Matevžu, in je čas tergatve ali branja za njega, ki je pridno sadíl. Jesenski kvaterni teden je po malem križevem v opomin vérnim prositi, naj bi srečno poshranili božje darove. — Zima se začne prav za prav o svetem Tomažu, tih čas pokoja in zavžitka. Kvaterni teden pozimski je tretji adventni, naj bi vérni prosili za dober tek živežu, pa tudi ne pozabili za duhovske potrebe moliti. Kakor se leta čas — se tudi naše življenje v štiri poglavitne dobe premeni; blagor mu, kdor nobene dobe ne zamudí, in se za večnost skerbno pripravlja.

§. 8. Kako pa koledar letno vreme napove, in večna pratika tudi na sto lét in še nadalje vreme oznani? — „Jaz vremena v pratiko sam ne zapišem, ker ga ne vem, marveč to delo svojemu pomagaču naročim, naj postavi vreme, kakor rad; le po letu snega, po zimi pa toče staviti ne sme:“ je moder koledrar za vreme vprašan odgovoril. So pa pratikarji s svojim vremenom krivi preroki, vender po spremembi lune in po vlaku vetra včasih zade-

8) Kdo vé znamenja vremena v pratiki razkladati? —

nejo. Se vreme za celo leto napovedati ne da, se vender spremin vremena po gotovih znakih lehko in verljivo zapazi; kar je koristno vedeti, in pozorno gledati. Ako zjutraj megla vstane, pa skoraj zopet pade, bo o poldne lepo vreme; če se pa megla vzdigne, bo oblačno, pa tudi dež. Kedar juterno sonce čisto brez vsake nénavadne barve gori gre, in megle razžene, bo cel dan lepo vreme. Če petelini po poldne pojó, se bo vreme izjasnilo; ako pa glastavke nizko nad zemljoj letajo, gosi, race, vrane in žabe zlo vrešijo, bčelice na paso ne letijo, bo dež. So glave visokih gorá čiste, bo lepo; se pa od njih kadi, bo deževno. Vstaja dim kviško, je vreme čisto; se po kuhinji kadi, bo dež ali saj veter; i. t. d.

§. 9. Praznovérniki imajo za vsak mesec svoje znake, tudi posebne dni in svete praznike, po kojih vreme in letvino naznanujejo, pa tudi sami sebe in tiste goljufajo, kteri jim verjamejo; na pr.: ako na božič sonce sije, bo tisto leto srečno in mirno; ako pa germí, hudo letino naredi. Vstane novega leta sonce rudeče, bo celo leto vetrovno. Deži na sv. Medarda, bo 40 dni deževalo; i. t. d. Veliko takih gesel ali pregovorov je pa tudi skušenih resnic, če jih neprevideni vzroki ne overžejo; p.: Zelen božič, bela velika noč. Ako Vincenca sonce

peče, rado dobro vince teče. Kakor je črešnje cvet, tako je terte. Sušec suhoten, traven mokroten, majnik hladán; — bo kmet s senom, z žitnim plemenom, z grozdjem dar'ván. Kedar kimovca gromí, žito, sadje zazorí, če je njiva pognojena, jablan, tepka zasajena; i. t. d. Na vse te in take gesla se pa vender ne zanašaj; marveč raji modre može poprašaj.

§. 10. V koledari se tudi semnji berejo, kdaj in pa kde jih imajo. Semenj (sejem, smenj, senjem ali somenj) je za kupčijo ali barantijo dobra naredba, pa preveč semnje obiskovati dobro ni; taka razvada postopače, goljufe in tate redí, ljudem pa mošne prazni. Ako nimaš kaj prodati ne kupiti, ne hodi na semenj, tudi za vsako malo reč se ne daj na semnju teptati. Po semnjih se jih veliko okrade, še več ogoljufa ali vkane, naj več pa pijancov in razujzdancov po semnjiščih najdeš. Semnjarji dosti pogubijo, veliko zapijejo, še več pa zamudijo zlatega časa; čas je pa naj dražje blago, ki se zgubljeno ne najde.

Zastavica.

Je drevo, na kojem 12 vej raste; vsaka veja po 30 odraslik ima, vsaka odraslika pa po 12 belih in 12 černih jabelk. Kdo pozna drevo letó?

V. Spoznava človeškega družtva.

70. Kmetijstvo.

§. 1. Bog je stvaril vesel raj in ga je Adamu obdelovati dal. Adam je grešil, si raj v solzno dolino premenil, in pravični Bog je človeku djal: „V trudu se boš živil vse svoje dni, in v potu svojega obraza svoj kruh jedel, dokler se povernеš v zemljo, iz koje si vzet.“ Od te dobe je težavno delo naša osoda; in kdor ne dela, veli sv. Pavel, naj tudi ne jé. Delo je velik božji dar, ki nam zgubljeni raj zadomesti; delo moramo ljubiti. Težava dela je kazen greha; imamo jo voljno

poterpeti. Delati nam bodi čast, praznovati pa gerdo. Vsakega človeka naj veča dolžnost je: Moli in delaj!

§. 2. Pervo delo, ktero je Bog človeku odkazal, je bila kmetija, vert obdelovati, pa tudi po grehu zemljo orati in trebiti, da ne bi preveč ternja rodila. Delo modre glave in pridnih rok rad blagoslovi dobri Bog, naj si bo poljedelstvo ali vertnarija, vinoreja ali sadjoreja, živinoreja ali bučelarstvo; vse je v božjih rokah, vse božji dar.

§. 3. Rataj ali orač vpreže konje ali močne vole, ubožec pa tudi kravšeta, in za oralo prime, ktero železen lemež in čertalo, pa lesen dregel, ročice, dilo in kola ima. Imajo pa tudi železne

---

3) Kdo zna imenovati orala vse poglavitne dele? Kolĭčnato je oralo ali plug?

pluge. Gonjar goni dvojico, trojúd ali čveterico, ako je zemlja težka, po razgonih, in obrača na vratéh. Plužnikar z otikoj drevo otrebi. Brazde se z brano povlečejo, pa tudi z motikoj razsekajo in z lesenimi kiji raztolčejo, ako so hude. Je pa zemlja prerahla, se z valci povalja.

§. 4. Pride žetva, ženjice žito s serpom poženjejo, pa včasih tudi s kosoj pokosijo, v snope s preveslom povežejo, v stave na kope postavijo, v ostérve ali pa v kozolce sušit zložijo. Je sterneno suho, pride mlatva, in mlatiči omlatijo klasje s cepmi nemškimi ali s slovenskimi; latje prosa in bera pa omenejo. Omlatjeno zernje se zveja z vevnicoj, ocedi z rašetom, in v žitnico na veršaje poshrani, pleve in slama

se pa pokermi in v nasteljo porabi ali clo razgè. Tako, veli Kristus, bodo tudi angeli na sodbi želi, ločili hudobne od dobrih.

§. 5. Hočš kmet rodovito polje imeti, mora lepo živino rediti; gnoj je polja mast. Za živinorejo je potreba dobrih spašnikov (spasovnikov) za poletje, travnikov pa za porimi. Bolje se živina v hlevu, kakor na paši redi, medli pa po občinah (gmajnah). Dobre senožete imajo, kteri jih prav gnojiti in napajati znajo, voda je za travo žlahna reč, naj si bo seno, otava ali otavič. Kermo polagajo sirovo za prilast, kermijo suho, pa tudi pičo namakajo. Kdor prav kermiti ne zna, slabo živino ima, da so ravno polne pojate, parne, gare in jasli. O pravem času

polagati in napajati, pa tudi čediti živino je pridnega konjarja in volarja, kravarice in svinjarice skerb.

§. 6. Kakor ima gospodar za govedino in drobnico, za njive in vinograde, za sadunosnike in les ali hosto (šumo) skerbeti, ima gospodinja za kuretino (perutnino), za kuhinjo in vse pohištvo skerb imeti, da je vse snažno, čedno in lepo uredjeno, da vsako svojo pravico dobi; tudi petelina ne sme pozabiti. Za to se pravi, da gospodinja tri vogle hiše derži, mož pa le enega, pa še po tistem ori, ako rad po lovu (strelu) hodi, ali pa po kerčmah (litužih) poseja in olo kvartá. Tak kmet dolge dela, vodi posojevavce za nos; na starost pa hodi raztergan in bos, kakor njegovi otroci in uboga žena.

*

§. 7. Lep in častiureden je kmetiški stan, kralji in cesarji ga visoko spoštujejo. Kitajski cesar gre vsako leto orat, in tudi rajni cesar Jožef **II.** so na Moravskem polju orali v čast kmetovavcom. Naj lepše prilike je dajal Jezus od kmetijskih opravil, in prav govori stara, znana pesem od kmetiškega stanu, da kmetič, ki svoje dolžnosti dopolni, in se Boga boji, on je vreden sto centov zlatá — kaj! priden in pošten kmet se oplačati ne dá.

71. Rokodelstvo.

§. 1. Božja previdnost je storila, da človek človeka potrebuje, in kakor kmet drugim stanovom kruh prideluje, tako kmetu rokodeli orodje pripràv-

ljajo, brez kojega bi ne zamogel kmetovati. Po tej vravnavi nas Bog uči, da vsi ravno taki in enaki biti ne moremo, marveč v keršČanski ljubezni drugi drugim radi pomozimo, ako hočemo sréčno živeti.

§. 2. So rokodeli, kteri nam oblačila zdelujejo, kakor šivarji ali krojači in šivilje, klobučarji in čevljarji, ki to podelajo, kar doma pripravimo ali pa kupimo, kakor sukno in usnje. Domačega pripravila obleke si vselej bolj vžijemo, kakor kupljenine, torej tisti ljudje bolje shajajo, ki doma predejo in tekájo, naj si bo platnino ali suknino. Drugi rokodeli nam živež pripravljajo, kakor mlinarji in mesarji, pa tudi peki, ako domače pekarije nimamo. Olarji kuhajo

ol ali pivo iz zernja in hmelja; žganjarji žgejo slivovec iz sliv, krompirjevco iz koruna, kaj da večidel iz ljubega kruha ljudem strup naredé, ako se žganjepije privadijo.

§. 3. Prebivavnice nam stavijo tesarji ali stenarji, zidajo zidarji; in hišno, pripravo mizarji ali skrinarji storé, naj bodo skledniki ali omare, stoli ali klopi, mize ali police, stropi in trami. Kriloi nam streho pokrijejo s slamoj, s skodlami ali z opeki. Leseno posodbo delajo sodarji, glinasto lončarji, kotlarji iz kotlovine; pa ovi delarji bi ne mogli zgotoviti svojih napravil, če bi rudarjev, kovačev in ključarjev ne bilo, kteri rudo kopljejo, v plavših cedijo, v fužinah in kovačijah razdelajo, žeblarji in nožarji

pa na drobno porabijo. Umetalnost rokodelstvo redi, in je zlata ruda njemu, kdor se je prav derži; pivci in kvartopirci se naglo izdelajo.

§. 4. Čudne reči naredi obertnija večidel iz zaveržkov, in si tako rekoč iz smeti zlata poišče. Stergane cunje berača prenaredi obertnik v ličen papir, in kar se od papirja odreže, se v stopnicah spahá, testo naredi, z oljem in limnicoj napoji, posuši, struži, lika, in iz tega papirnega testovja se delajo čedne tobačnice in druge drage reči. Tudi iz oblanic vé človeška bistroumnost kis ali jesih delati. Iz ovčjih in kozjih črev se delajo strune; in kar strojarjem in usnjarjem pri garbanju kož odpade, se v lim pokuha. Obertništvo pobera rogovje,

parklje in kosti, dela iz njih čedne glavnike, gumbe, in več drugih reči, in ostanke pomelje, zažge in porabi, ako ne v kaj boljega, pa v dober gnoj, kteri je zlata vreden. Kar neumneži zaveržejo, umetalniki v korist obernejo in take malenkosti jezere (tisuče) ljudi preživé.

§. 5. Tudi na kmetih so v mnogih krajih prav koristne obertnije domá. Po enih okolicah sita pletejo, po drugih rešeta delajo, po enih krajih volno kertačijo, po drugih jo ženstva predejo; po enih okolicah čipke ali krajce, po drugih žoke pletejo, in delajo eden drugemu iz pod rok. Pridni kmetovavci po zimi grablje in vile

---

5) Kdo vas zna kaj takega? Česa se boste dečki — česa dekleta naučili? — Prinesite pokazat svoje dela!

delajo, pletarje, sevke iz škope, kôše iz leskovih viter, čedne jerbasčike iz verbovja pletejo, in dokler zanikarniki dolg čas prodajajo, si umetni mladenči, možje in deklice lep denar prislužijo in to je blagostanje dežele. V nekem gorenskem kraju so gorjanci in gorjanke vsako zimo prepraznovali; pa tudi stradali. Dobremu gospodu se usmilijo, in on pokliče na svoje troške umetalnika, kteri jih slamo pripraviti, in čedne slamnike plesti nauči. Od te dobe delajo celo zimo stari in mladi slamnike černe in bele, imajo dela, pa tudi kruha dovolj, in si lehko dokaj prihranijo.

§. 6. So umetalniki tudi za kinč in krasnoto cerkvá, dvorán in izbán

6) Kdo pa zvone, — ure, — orgle dela?

ali štanio, pa tudi za lepotijo ljudi. Zlatarji delajo zlate in srebèrne čaše, pasarji pozlaté in posrebrujejo medene, kupraste in kositarske posode. Podobarji režejo podobe iz lesa in tudi iz kamenja, obrazarji izobrazé slike na zid, les, rudnino in na platno, slikajo (malajo) lica in podobe, kakor bi žive bile. So pa tudi mojstri skaze, kteri delajo, da ni nikomur podobno. Takim v delo dajati ali od njih šušmarije kupovati ni prav, delo naj mojstra hvali.

§ 7. Naj več pa znanstva (véde) veljajo, po kojih nam učeni za ljubo zdravje skerbé, in v sili bolnikom pomagati znajo. Taki so zelišarji, kteri

7) Ktero vas pozna gomilice? Zakaj so dobre? — Kaj se naredi iz bezgovega — lipovega cvetja? — Kdaj se čaj pije? —

ždravilno travo in rože nabirajo, lekarji ali apotekarji, kteri leke, zdravila ali vračtva pripravljajo, — ranocelci, vrači ali zdravitelji, kteri betege spoznajo in bolezni v okom priti vedó. So pa tudi mazači in goljufi, kojim bolnik ne smé najdražjega blaga zaupati, zdravja in pa življenja na svetu, zakaj: „Zdravje in veselo serce ste več vredni, kakor še toliko zlata, in terdna moč po životu več velja, kakor polne skrinje denarjev,“ uči sv. Duh, za to pa tudi opominja: „Ne zamudi kaj v svoji bolezni, ampak moli k Bogu, daj krivici slovó, obhodi se s dobrimi, in očisti svoje serce vsake krivice. Potem se zaupaj svojemu zdravniku, zakaj tudi njega je Bog postavil, da bo tebi v pomoč, kedar

njega potrebuješ.“ Dobro in važno je pa tudi mladini, poznati domačih rož in zeliš zdravilno moč, da vedó v sili pomoč, kedar iz nenade pomočnika blizo ni.

72. Vojaštvo.

§. 1. Delavcom, kmetom in umetalnikom so potrebni varhi, vojaki, žolnirji ali vojšćaki, kteri nam ljubi mir ohranijo, nas znotranjih zločnikov, in zunanjih sovražnikov branijo, da smo si lehko življenja svesti in premoženja gotovi.] Častitljiv in koristen je nam vojaški stan, in kogar Bog po gosposki na vojašno zakliče, se ne sme braniti, ne iz vojne uhajati. Pobegune in uhajavce čaka ojstra kazen in žalostna smert; serčnega junaka, hrabrega vojšćaka pa čast, kajti je pripravljen se za véro in domovino vojskovati in dati tudi življenje.

§. 2. Novince nabirajo po njih starosti, méri in prikladnosti, zaničev ne vzamejo v vojno. Izvoljeni junaki na vojaško bandero zvestobo prisežejo, se preoblečejo in vadijo vsake rabe orožja. Pešci nosijo pukše (puške), bodake ali bajonete in sable, tudi kortuše ali strelivnice za strelno pripravo. Konjniki imajo meče, sulice, samo-

krese in karabinarje. Po l k i pešakov se razdele v kerdela, regimenti konjnikov pa na oddelke ali divizione. Eden regiment ima po 3 batalione, 1 batalion po 6 čet ali kompanij, 1 kompania od 50 do 100 mož. Vsak oddelek ima svoje bobnarje in trombarje, pa tudi svoje vojvode in častnike ali oficirje.

§. 3. Poglavar cele vojske se imenuje f e l d m a r š a l ali vikši v o j s k o v o d j a, za njim nastopijo v o j v o d i t o p n i š t v a in drugi generali; po teh p o l k o v n i k i, podpolkovniki ali nadčetniki, majorji ali četniki, s t o t n i k i ali hauptmani, nadporočniki, poročniki, zastavniki, d e s e t n i k i in pa p r o s t a k i. Vsak vojak ima svojo odkazano službo ali postrežbo, naj si bo v tabrih, v terdnjavah, v šotorišču ali na borišču, ali kjerkolje posadka. Kdor na straži stojí, in svoje odkazano mesto popusti, mu gre ob glavo. Tiha pokorščina na okomig, zvestoba in pa pogumnost so vojščakov naj gorše lastnosti.

§. 4. M l a d e n e č! kadar pride versta na tebe iti na zbiro ali na srečkanje, ne odmikaj se, ne uhajaj k dervarjem, ne k tobakarjem ali tihotapcom; Bogu se zastonj skrivaš. Je tebi Bog vojaštvo odločil, mu ne boš utekel, kakor skoz strašno in nesrečno smert. — Brez božje volje ne boš soldat; je pa božja volja tako, naj še tvoja bo. — Kaj bo storil Bog s takim, ki si zdrave perste seka, zobe izbija, naj bi za vojaščino ne bil?

Velik greh je to, kojega tudi deželska gosposka po pravici ojstro kaznuje.

§. 5. Si za vojščaka dober spoznan, ne bodi žalosten, ampak vesél, da te je Bog verlega junaka vstvaril, da zanič nisi. Prisezi voljno in serčno na vojno bandero; saj bo tvoja služba častita in srečna, ako boš priden in zvest. Nikdar svoje prisege ne pozabi, dokler svojih let ne doslužiš. Kdor uhaja, sveto prisego prelomi, Boga zasmehuje in svojo dušo hudemu zastavi. Vojni pobegun (dezertêr) ne sme na svetlo, in je kakor volk v domači deželi. Ga vlové, bode ojstro kaznjen; ga ne dobé, ga bo peklenski sovražnik vlovil.

§. 6. Prideš vojščak daleč po svetu, vidiš in slišiš mnogo reči, brani se hudega, uči pa dobrega, in nikoli ne praznuj. Dolg čas in pa slaba tovaršija izpridita žolnirja, ga naučita pijančvati in kvartati; tudi sveto véro zaničevati; in taki so kuga svojemu kraju, kadar nazaj pridejo. Se pa pošteno izslužiš, prideš moder in pošten nazaj, boš znal pridno délati in sosedom dober svet dati; vse te bo rado imelo, in tudi na svoje stare dni zapuščen ne boš.

§. 7. Bogaboječa mati je dala svojemu sinu, ko je na vojsko šel, te le posebne tri nauke: a) Boj se Boga, in Gospodu vojskinih trum zvesto služi, ako ne moreš očitno, pa skrivaj v duhu. Kdor Bogu ne služi, tudi ni cesarju zvest.

Soldat brez vére, in pa ptič brez perút. Bili so hrabri vojšćaki božji Jozue, David in Makabeji; sv. Juri, sv. Boštian, sv. Florian, in veliko drugih, so bili na vojski svetniki. — b) Varuj se greha; greh je naj hujši sovražnik. Bodi pokorn; nezvestoba enega lehko celo kerdelo pokončá, in izdajavec, kteri svoje brate prodá, je Iškariotov brat. On ne najde pokoja na svetu; verv ga čaka tukaj, pekel pa tam. — c) Bodi na borišču lev, doma pa jagnje, pogumen nad sovražnike, ljudomil užuganim, in keršćanskega sočutja nikoli ne zataji. Ne boj se kugel, kedar krog tebe švigajo, umreti za deželo materno je slavno, in srečna smert, ako si v gnadi božji. Kugla te ne bo zadela, če božja volja ni: v božjih rokah si. Padali bodo na desnici, umirali na tvoji levici, ti boš pa prišel zdrav domu, ako je božja volja. „Z Bogom!“ To je bilo dobre matere lepo slovó.

73. Špartanka.

1. Šparta staro mesto bilo, ki junakov spodredilo, hrabrih sinov slavni broj. Kakor skale v boju stali, radi so živlenje dali, vbranit dom in venec svoj.

2. Sin Špartanke pa pobegne, ko mu strah u serce segne, in prinese k domu meč. Mati sinu meć izdere, in mu persa ž njim predere: „Ne boš vhajal, pravi, več!“

3. Mati, kaj ste mi storili!" zdiha, sina ste vmorili; ne poznate sina več? „Lažeš, zanič!" reče mati; „Sina nočem te spoznati; moj sin z vojske ne vbeží."

4. Se Slovenka ne sramuješ, ko Špartanko hvalit' č uješ? Kako govoriš pa ti? — Gerda slaba taka mati, ki zamore sinu djati: Sin! le uidi in se skrij!

5. Bežic, ki iz vojske vhaja, dom sovražnikom izdaja, on je Iškariotov brat. Hitro bode tihotapec, vsake hudobije hlapec, bo razbojnik, in bo tat.

74. Gospostvo.

§. 1. „Ni dobro človeku samemu biti, je neskončno modri Stvarnik djal; naredimo mu pomóč." „Boljše je, da sta skupej dva, kakor pa eden sam, imata saj dobiček svojega družtva, in če eden pade, mu drugi vstati pomore. Gorje pa samemu. Ako se spotakne, ga nima, kdor bi ga vzdignul." Tako modro sv. Duh govori, in po tem nauku človeštvo v čednem družtvi živí, sosed brez soseda biti ne more, ne človek samosvoj, ampak tudi svojih ljudi, s kojimi v sladki zavezi d r u ž i n e *živí. Več družín skupej naredijo* s o s e s k o

1) Kako se zove naša srenja? — dežela? — deržava? — Ktere so naj imenitneje kronovine našega cesarstva?

ali srenjo, in več srenj, ktere se skupej deržė, storijo deržavo, ktera se imenuje knežija, ali vojvodija, kraljestvo, cesarstvo ali carevina, ktera več dežela, ali kronovín obseže.

§. 2. Kakor je pa Bog človeštvu v lepem družtvi živeti dal, tako mu je tudi gospostvo postavil, kajti ljudje brez gosposke v družtvi živeti ne morejo. „Ni toraj oblasti ali gosposke od drugod, uči sv. Paul, kakor od Boga, in ktera je, je od Boga postavljena. Kdor se tedaj oblasti zoperstavi, se božji volji zoperstavi; zakaj oblastnik je namestu Boga.“ Duhovska gosposka za izveličanje vérnih skerbi, da svoj visok namén, časno in večno srečo dosežejo; deželska gosposka skerbi podložnim za časni, posvetni blagostan, za lepo redovnó, za pravico in ljubi mir, brez kojega bi ne mogli srečno živeti, ne veselo Bogu služiti.

§. 3. Naš naj viši deželski oblastnik in samovladar so presvetli cesar (Njih ces. kralj. apostolska svitlost), naš deželni oče, kteri za 38,000,000 austrianskih podložnikov skerbé, kteri so mnogih narodov in raznih jezikov. Vse bi radi srečne imeli, vsém prav in dobro storili kakor oče svojim otrokom. Ali kako težko je to! Dolžni smo

---

2) Kdo je naj viši poglavar naše sv. kat. cerkve? Kako jim je ime?

3) Kako se imenujejo naš presvetli cesar? Kaj smo cesarju dolžni?

tedaj za svitlega cesarja pri službi božji moliti, jih ljubiti in se jim pokloniti, njih voljno slušati in vselej spoštovaje od njih govoriti, kakor sv. Duh veli: „Moj sin! boj se Bogá in spoštuj cesarja, in ne druži se njih zaničevavcom.“

§. 4. Kar presvitli cesar sami pregledati in vravnati ne zamorejo, jim cesarski kraljevi oblastniki pripomorejo, kteri imajo od presvitlega cesarja pravico, čast in oblast. Pervi cesarski svetovavci in pomočniki so m i n i s t r i. *Je visoko ces. kralj. ministerstvo vunanjih in notranjih opráv, ministerstvo bogočastja in poduka, pravdosodja, vojaštva, dnarstva, za kupčijo, obertnijo in za javne stavbe. Vsako ministerstvo ima svoje potrebne sovetnike, tajnike in uradnike, kteri za vse dežele sklenejo in razpišejo, kar je potreba in prav.*

§. 5. Vsaka k r o n o v i n a *ali cesarska dežela ima svojo namestnijo ali deželno vladarstvo, in svojega* c e s a r s k e g a n a m e s t n i k a *ali deželskega poglavarja (predsednika), namestne sovetnike in uradnike; vsak okrog svojo okrožno gosposko.* O b s e g e *ali* k a n t o n i *imajo svoje poglavarje in uradnike, kteri v imenu presvitlega cesarja svojo obsego vladajo in za nje srečo skerbé. Morajo pa tudi* s r e n j s k i ž u p a n i *in* o d b o r n i k i *cesar-*

---

5) Kde imamo mi svojo deželsko gospósko? Kako se imenuje?

skim uradnijam pridno pomagati, da srenjci in ptujci v lepem miru živé in se blagostanje vsih množi. Vsaka opornost in pomuda podložnikov srečo in redovnost človeškega družtva kazí, in svojo kazen zasluži. „Ako boš hudo delal,“ pravi sv. Paul, „boj se; kajti oblastnik ne nosi zastonj meča, zakaj božji sluga je on, maščevavec k strahovanju tega, kteri hudo dela.“

. §. 6. Gosposka ima obćni deržavljanski zakonik, cesarske bukve ali knige deželskih postav, po kojih vlada in sodi; ima pa tudi cesarske bukve kazenskih pravic, po kojih hudodelce kaznuje ali kaštiga, v dnarjih, ali na životu, ter za hudobnike ječo ali vôze ima. Se ljudje tožujejo in z dobrim pogoditi ne dajo, pravdoznancem v roke pridejo, kteri jim pravde sklepajo, in nižje, pa višje deželne sodnije sklenejo. Se v pravde in velike tožbe podati dobro in varno ni; boljša je kratka sprava, kakor dolga pravda.

§. 7. *Pokaj pa je toliko davkov pri nas? vprašajo nezadovoljneži radi. Za to, ker je toliko uradov in vojščakov potreba, kteri nam služijo, in jih imamo tudi mi rediti, in v njih preživitek dacijo dajati, naj se nam ravno gostokrat težko zdi. Več ko je po svetu goljufov in hudodelcov, več morajo tudi presvitli cesar pomočnikov in varovnikov imeti; po njih številu tudi davki rastejo. Bi zločinov po cesarstvi ne bilo, ne unanjih sovra-*

žnikov, bi tudi davki padali; punti in vojske velike darovnje storé. Kako neumno je torej gosposko čertiti, ktera zemljiške, vžitne, dohodkine in druge davke pobira! — Kako hudobno pri dacji goljufati! Namestu takega goljufa morajo drugi dodati; taka goljufija je naj hujša tatija, po kteri se dežela in cela deržava okrade. Nam v izgled je Kristus za se in za Petra dacijo plačal in djal: „Dajte cesarju kar je cesarjevega, in Bogu kar je božjega.“

75. Nezadovoljni podložniki.

Imeniten kralj je veliko podložnikov imel, ktere je ljubil kakor svoje otroke; ali ljudje so nezadovoljno živeli in mermrali čez dobrega kralja. Vsak pohteva kaj boljega, in ni s svojim stanom dovoljen; kralja pa serce boli, da jim po volji storiti ne more. Preobleče se kralj v ptuje oblačila, da ga niso spoznali, ter se med nje poda pozvedaje njihove želje. Pervi želi premoženja, si kupiti verlo stanovanje; drugi hoče biti žlahten gospod, tretji misli brez vsega dela srečno živeti, šterti bi se rad po volji oženil, peti bi rad prav dobro jedel in pil; največ je pa takih, kteri želé, naj bi gosposke in nobene dacje ne bilo.

Kralj si podložnikov razne voščila popiše, in jim sklene po volji učiniti. Pervemu podari veliko kmetijo, dosti zemljišča in toliko dnarjev, da si lehko vsega omisli, česar kolj poželi. Drugega postavi gospoda svoje graščine, tretjemu kupí lepo hišo, in mu preskerbí vsega, česar se lehko dan na dan dobro gosti. Štertemu pomaga se oženiti, petemu naroči brez vsega dela živeža in obleko dajati, kar in kolikor sam hoče, ostalim lep kos dežele odloči, naj si zemljišča in posestva brez vse gosposke razdelé, da jim davkov dajati potreba ne bo. Zdaj so mislili, da so srečni, kajti se je vsakemu po volji zgodilo; jeli je pa temu tako bilo?

Bogat kmet nima dni in noči pokoja, družina ga jezi in dva zlodčasta hlapca mora v sredi leta odpraviti. V jezi hudobneža k razbojnikom potegneta, kteri pridejo, gospodarja zvežejo, oplenijo, poslednič še hišo popalijo, da sirotej zvezan zgorí. Drugi postavljen gospod, se je prevzél, je svoje podložne toliko gerdo imel, da so ga vsi čertili. Nekoliko robavsov ga po noči pričaka in tako otepe, da v bolečinah umerje. Tretji brez vse mere jé in pije, pa tudi hitro boleha. Prenapije se, pijan po gredah pade in si zatilnik ulomi. Šterti ima sicer verlo, pa sila hudobno ženo;

noč in dan se vjedata in tepeta; le smerti si želi. Peti brez vsega dela dobro živi, ali dolg čas mu je, da ne vé kaj začeti; gre spet sam za delo prosit. Šesti brez vse gosposke so bili naj nesrečnejši. Pri delitvi zemljišč so se že jeli klati in si silo delati. Hrame so si požigali; in bi se bili ugonobili, če bi jim vsmiljeni kralj pravične, pa tudi ojstre gosposke ne bil dal. Niso si više želeli brez gosposke biti, in so dacijo radi dajali.

Tako v nobenem stanu srečen ni, komur se vse po volji zgodi. Vsak stan ima svoje veselje, pa tudi svoje terplenje; le dve reči človeka osrečite: zvestoba in pa ljuba zadovoljnost. Zvestoba je prave sreče mati, zadovoljnost pa varuška; kdor dolžnosti svojega stanu zvesto dopolni, in pa za dobro vzame, kar mu Bog da, pri njem je prava sreča doma; večno srečni bomo v nebésih.

76. Pravilo zadovoljnosti.

Sosed soseda vpraša, kako je to, da je pri vsih svojih stiskah in težavah vedno židane volje? Sosed prijatlu odgovori: „Vsako jutro, poprej ko se po svojih opravilih podam, obernem svoje oči na tri reči. Pervič oči k nebe-

som povzdignem, ter se spomnim, da le od Boga vse dobro pride. Drugič oči k zemlji obernem, in pomislim, kako malega prostora človek potrebuje, v kojem bo skoraj počival. Tretjič oči krog sebe obernem pogledaje, koliko jih je, kojim se huje godi, kakor meni. Potem se podam v sveto voljo božjo, ter s svetom in svojimi v Bogu prav zadovoljno živim. — Stori tako, in boš živel!

77. Hvaležni učenci.

V neki vesi na Nemškem nenadoma po noči ogenj vstane; tudi šola zgorí, in ubogi učenik z ženo in otroci niso druzega oteli, ko golo življenje. Živež, obleka, hišna priprava, vse jim je zgorelo, in siromak ne vejo, kamo se bodo s svojo družino podali. — Drugo jutro učitelj, na sosedovem pragu žalostno sedé, vgledajo vse svoje učenčike priti in se jim bližati. Mnogoverstnih stvari so jim prinesli, ení platna, drugi živeža, tretji obleke, ter gospod učitelja tažijo, naj bi prezlo ne žalovali, in pa te marvice vzeli. „Hočemo ljube starše prav lepo prositi, so djali, da vam jutre še kaj več pošljejo.“ Dobrega moža solze polijejo nad hvaležnoj decoj; ljubezen

šolarjev, ki svojega učenika tako radi imajo, in pa njih blago sočutje, je bilo ubozemu pogorelcu naj slaje tolažilo, in je razvedrilo njih otožno serce.

Poslednič še ubogo deklice rahlo pristopi, in učeniku lepo podobico poda, prijazno rekoč: „Oh, gospod učenik! rada bi vam jaz tudi kaj dala, pa sirotle nimam. Mati so se jokali, da vam ne gleštajo česa poslati, ker smo sami toliko ubogi. Djala sim, vém kaj bom dala, da vam bo všeč, in me bote tudi radi imeli, kakor druge otroke. To podobico le vzemite, kojo sim uni dan od gospoda kaplana v dar dobila. Rekli so, da je ova podoba naj bolje tolažilo, kadar kdo v kako nesrečo pade. Učenik podobico radovédno vzemejo, pogledaje poterpežljivega Joba, kako v svoji revščini na gnoju sedi in podpisane zlate besede: Bog je dal, Bog je vzel; ime Gospodovo bodi hvaljeno!

„V resnici vstregla si mi s toj podobicoj, in prav serčno oveselila,“ so djali šolnik; „ravno za mene prav je ova podoba. Tudi jaz bom molil in prosil kakor poterpežljivi Job, in dobri Bog mi bo pomagal, kakor je Jobu pomogel.“ — Pomagali so starši brez vsega odloga ubogemu šolskemu učitelju; zakaj hvaležni učenci so tako dobro za svojega ljubega

učenika prosili, da jim je v kratkem bolje bilo kakor popréj.

Kaj pa bote vi, preljubi učenči in učenkė storili, kadar se bodo vaš učenik postarali, in si ne bodo mogli sami kruha služiti? — Se bote kaj spomnili truda in skerbi, kojo so vaš učenik z vami imeli, kadar bodo zboleli? — Kako zahvalo bote rajnemu učeniku vedėli? — — Hvalėžnosti Bog želi — nehvaležnost Bog sovraži: „Dvojne časti zaslužijo zlasti oni, kteri se trudijo v besedi in s podučenjem.“ I. Tim. 5, 17.

Kazalo.

I. Spoznava sveta.

II. Spoznava prirode.

III. Naravoslovje.

IV. Spoznava svetlega neba.

V. Spoznava človeškega družtva.

Natisnil L. Grund.